

ISSN : 1304-8120

T.C.
KAHRAMANMARAŞ
SÜTÇÜ İMAM
ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

CİLT / VOLUME

2

SAYI / NUMBER

2

YIL / YEAR

2005

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ
SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ**

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences

Sahibi:

Prof. Dr. A. Nafi BAYTORUN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörü

Editörler Kurulu

Prof. Dr. H. Çetin BEDESTENCİ

Dr. İ. Ethem TAŞ

Yrd. Doç. Dr. Cem ENGİN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. H. Çetin BEDESTENCİ

Prof. Dr. Ahmet H. AYDIN

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI

Doç. Dr. Haluk ALKAN

Yrd. Doç. Dr. İbrahim KIR

Adres: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Yayın Komisyonu Başkanlığı- KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
AVŞAR KAMPUSU-KAHRAMANMARAŞ
E-mail: ksusbd@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “hakeimli” bir dergidir. Dergi Yılda iki kez yayımlanır.

Kapak Tasarım

Okt. Arif GÜRLER

Baskı

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Basımevi

T.C.
KAHRAMANMARAŞ
SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences

DANIŞMA KURULU	
Prof. Dr. H. Çetin BEDESTENCİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. M. Şerif ŞİMŞEK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Tayfur ÖZŞEN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Hakkı ÖZSABUNCUOĞLU	Gaziantep Üniversitesi

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ahmet H. AYDIN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKTAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZGÜVEN	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Dursun ARIKBOĞA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Emine G. NASKALI	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Erdiñ TÖKGÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan ALKİN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Erinç YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Eriřah ARICAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Erol MANİSALI	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. H. Avni EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan DAĞI	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Kerem ALKİN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Merih PAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa PİRİLİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Nazan GÜNAY	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Neře KUMRAL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi BERK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nuray ALTUĞ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Oguz ESEN	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman AYDOĞUŐ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Z. ORHAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Rezzan TATLIDİL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Salim KOCA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Suat OKTAR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Tiğince OKTAR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer TUNCA	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Asuman ALTAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ayřen KAYA	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Belkıs KÜMBETLİOĞLU	Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Beril DEDEOĞLU	Galatasaray Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan GEGEZ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan ARSLANOĞLU	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Fuat ERDAL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Gülden AYMAN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Gülden ÜLGEN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk ALKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk SOYUER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan ERDEM	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet TÜRKAY	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Muhsin KAR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KİBAROĞLU	Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÖZER	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Münevver ÇETİN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar PİRTİNİ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur YILDIRIM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Utku UTKULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Zekai ÖZDEMİR	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül KİBAROĞLU	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Burak ATAMTÜRK	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bülent BALI	Işık Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Deniz BÖRÜ	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Enver DÖŞYILMAZ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul KIZILKAYA	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Harun ARIKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞİŞMAN	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Metin MERİÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE	Mersin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özgür TONUS	Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Recep BOZTEMUR	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevilay KAHRAMAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Not: Hakem isimleri unvan ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi'nin
çıkartılmasındaki katkılarından dolayı
Prof. Dr. H. Çetin BEDESTENCI'ye
Teşekkürle...

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

1.	Münevver ÇETİN, Nur SILAY	1
	Yüksek Öğretimde Örgüt İklimine Yönelik Akademik Algılar Towards Academic Perceptions for Organizational Climate in Higher Education	
2.	M. Erdem ÖZGÜR	9
	Exchange Rate Targeting And The Experiences Of Israel And Mexico Döviz Kuru Hedeflemesi: İsrail Ve Meksika Deneyimleri	
3.	Ahmet Can BAKKALCI, Haluk TANDIRCIOĞLU	19
	Bilgiye Dayalı Ekonomi Ve Kamusal Teşvik Politikalarının Yeniden Yapılandırılması Knowledge Based Economy and Restructuring Public Incentive Policies	
4.	Cem ENGİN, Ahmet Can BAKKALCI	28
	Türkiye’de Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Para Kurulunun Yeri ve Önemi Place and Importance of Currency Board, Providing Economic Stabilization in Turkey	
5.	Abdullah ÇELİK, Şuayip AYKANAT	33
	1973 -1980 Döneminde Belediyecilik Anlayışı The Perception of Local Governments between 1973-1980	
6.	Haluk ALKAN, İ. Ethem TAŞ	40
	Afşin’de Yönetmel-Siyasal Otoriteler Executives And Political Authorities in Afşin District	
7.	Selim KAYA	53
	Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları Seldjuki State’s confiscation practices	
8.	Mehmet Suat BAL	60
	Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyânları (1243-1262) <i>Turkmen (Oguz) Rebellions in Turkiye Seljuks State After Mongols Invasion (1243-1262)</i>	

Yüksek Öğretimde Örgüt İklimine Yönelik Akademik Algılar

Münevver ÇETİN¹ Nur SILAY²

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, İstanbul
² Bilim Uzmanı

ÖZET: Eğitim örgütlerinde, örgüt üyelerinin birbirleriyle ilişkileri, bu ilişkilerin algılanması, ast – üst arasındaki bağlantılar örgütlerin performansında ve ilerlemesinde büyük rol oynamaktadır. Bir örgütün içinde bulunan bireylerin birbirleriyle, örgütten fayda sağlayanlarla ve örgüt dışındakilerle etkileşim yolu ve çevrenin oluşturduğu hisse örgüt iklimi denir. İklimi yaratan öğeler öğrenim sürecini engelleyen veya destekleyen, bir eğitim kurumunun teorik yapısında ve üyelerinin davranışlarında tanımlanabilen normlar ve değer yargılarıdır. Örgüt iklimi, bir örgütün yenileşme kapasitesinin ölçülmesinde önemli faktörlerden biridir. Yapılan çalışmanın amacı, İstanbul'daki yüksek öğretim kurumlarında bulunan akademik kadroya mensup üyelerin, buldukları kurumlardaki ortamı, havayı nasıl algıladıklarını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu çalışmada ilgili verileri toplamak için anket geliştirilmiştir. Bu anket sonuçları SPSS istatistik programında değerlendirilmiş, öğretim elemanlarının örgüt iklimi ile ilgili algılarını ölçmek için t testi, ANOVA testi, LSD çoklu karşılaştırma testi uygulanmış ve veriler bunlara göre yorumlanmıştır.

Anahtar sözcükler: İklim, ortam, hava, atmosfer

Towards Academic Perceptions for Organizational Climate in Higher Education

ABSTRACT: In educational organizations the relationships between the members of the organization, the perception of these relationships and the connections between the superiors and their subordinates have an important role on the performance and improvement of the organization. The feeling constructed by the interaction of individuals among themselves within an organization, with the stakeholders and the people outside the organization and the environment is called organizational climate. The elements which create the climate are the recognizable norms and values, which prevent or encourage the education process in the theoretical structure of an educational organization and the behaviour of its members. Organizational climate is one of the important factors which influences the capacity of innovation. The aim of the study is to see how the academic staff in higher education organizations in Istanbul perceive the environment, the atmosphere in their organizations. The results of the questionnaire have been evaluated through the SPSS statistical package, to measure the perception of the organizational climate of the academic staff the “t” test, ANOVA and LSD multiple comparison test have been implemented, and hence the data have been interpreted accordingly.

Key words: Climate, environment, weather, atmosphere

GİRİŞ

Schein'e göre iklim, bir örgütün üyelerinin birbirleriyle, müşterilerle ve örgüt dışından diğer insanlarla etkileşim yolu ve fiziksel çevrenin yarattığı histir (Schein, 1997: 9). Bursalıoğlu, iklimin kişiler ve gruplar arası ilişkilerin ürünü olduğunu belirtir (Bursalıoğlu, 2002: 24). Örgüt amaçlarının gerçekleşmesi ile üyelerin gereksemelerinin karşılanması arasındaki oranın da bu iklim üzerinde etkisi büyüktür. Helvacı'ya göre başarılı değişim yönetimi, örgütsel kültür ve iklim üzerine sürekli dikkatli bir biçimde odaklanmayı gerektirmektedir (Helvacı, 2005: 237). Bu, temelde insan davranışına duyarlı olma anlamına gelmektedir. Son araştırmalar okulun etkili olmasının okulun kültürüne ve ortamına bağlı olduğunu göstermektedir. Okulun gelişmesi için öğrenmeye uygun olumlu bir iklimin olmaması, okulda yeniliklerin gerçekleşmesini de engellemektedir.

Çelik'e göre örgütler kendi kültür ve iklimini geliştirirken bazı yasaklardan, geleneklerden ve ahlak kurallarından yararlanırlar (Çelik, 2002: 43). Bir örgütün iklimi ve kültürü hem formal örgütün değerlerini ve davranış kalıplarını, hem de bunların doğal örgütteki yorumlarını yansıtır. Örgütsel iklim kavramı, 25 veya daha fazla yıl önce eğitim yönetimine

girmiştir. Hesapçıoğlu'na göre okul iklimi, örnek oluşturan etkin okulların bir özelliğidir (Hesapçıoğlu, 1991: 241). Bazılarına göre iklim, öğrenim sürecini destekleyen ya da engelleyen, bir okulun kuramsal yapısında ve ona katılmış olanların davranışlarında tanımlanabilen normlar ve değer yargılarından oluşur. Eğer öğretmenler ve öğrenciler yüksek beklentiler ve hepsi de herkesin okulun önemli bir parçası olduğu duygusuna sahip olurlarsa pozitif sonuçların elde edilmesi de olasıdır. Böylece okul iklimi okulsal iyileştirmelerin oluşumuna ve yüksek okul etkinliğinin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu konuda şu da belirtilmelidir ki, etkin bir okulun iklimi kendiliğinden oluşmaz, aksine okul iklimi “gerçekleştirilir”, “oluşturulur”.

Taymaz'a göre örgütsel iklim, bir örgütte çalışan insanların örgüt amaçlarını benimsemeleri, değer yargılarını kabul etmeleri, inanç ve normlara uygun ilişkilerde bulunmaları ve beklenen davranışları göstermeleridir (Taymaz, 2003: 73). Örgüt iklimi ve örgüt havası eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Örgütsel iklimi oluşturan başlıca faktörler örgütün amaçları, yapısı, görevleri, çevresi, yönetim, personel ve sağlanabilen kaynaklardır (Taymaz, 2003: 74). Özdemir'e göre bir örgütün yenileşme kapasitesinin

ölçülmesinde önemli faktörlerden biri de örgütün sağlığı ve iklimidir (Özdemir, 2000: 136). Örgütsel iklim ve sağlığı aşağıdaki özellikler açısından gruplandırılmaktadır:

1. Amaç birliği 2. İletişim yeterliliği 3. Yetkinin rasyonel dağıtımı 4. İnsan kaynaklarının optimal kullanımı 5. Etkililik derecesi 6. Moral 7. Yenilikçilik 8. Otonomi 9. Adaptasyon 10. Problem çözme

Örgüt iklimi 1960'lı yıllardan beri yönetim literatüründe önemini kaybetmemiş bir konudur (Dönmez, 2002: 105). Campbell ve diğerleri örgüt iklimini, örgütlerin üyeleri ve çevreleri ile ilgilenme biçimlerinden türetilen ve belirli bir örgüte özgü olan tutumlar bütünü olarak tanımlamaktadırlar (Dönmez, 2002: 106). Hart'ın Avustralya'da 15 okulda yaptığı bir araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerin kendilerini iyi hissetmeleri ve öğrenme sonuçlarında, okul iklimi ile liderliğin kalitesinin rolü büyüktür (Hart, 2004: 11). Bireysel morali oluşturan 5 öğe arasında örgütsel iklim ilk sırayı almıştır ve diğer öğeler sırayla şunlardır: Sosyalleşme, duygusalılık, olumlu iş deneyimleri, olumsuz iş deneyimleri (Hart, 2004: 9).

Örgütsel iklimin ana özellikleri üzerinde bir fikir birliğine varılmış ve Poole bunları aşağıdaki gibi özetlemiştir (Hoy ve Miskel, 2001: 189): 1. Örgütsel iklim geniş birimlerle ilgilidir; bütün bir örgütün özelliklerini tanımlar. 2. Örgütsel iklim bir örgütün birimini değerlendirmek veya ona yöneltilen duygusal tepkileri işaret etmek yerine, o birimi tarif eder. 3. Örgütsel iklim örgüt ve üyeleri için önemli olan rutin örgütsel uygulamalardan doğar. 4. Örgütsel iklim üyelerin davranış ve tavırlarını etkiler. Örgüt iklimi çeşitli bakımlardan sınıflandırılabilir. Davranış bilimcilerinin üzerinde en çok durdukları ve taraftar oldukları örgüt iklimi açık ya da katılmayı teşvik eden iklimdir. Bir örgütte çalışan personelin işletmenin amaçlarını benimsemesi, değer yargılarını kabullenmesi, inanç ve normlara uygun ilişkilerde bulunması ve beklenen davranışları göstermesi örgüt iklimi kapsamındadır. Bir örgütü diğerlerinden ayıran ve çalışanların davranışlarını etkileyen iç özellikler dizisi örgüt iklimi olarak tanımlanmaktadır. Örgüt iklimi, sosyal bir sistemin örgütsel ve bireysel boyutlarını dengelemeye çalışan grubun (çalışan ve yönetici) oluşturduğu bir sonuçtur. Bu sonuç paylaşılan değerleri, sosyal inançları ve sosyal standartları kapsamaktadır (Aytaç, 2005: 5)

Bir eğitim örgütü olan okulun gelişmesi için yeni değişimler önerilse de okulda olumlu bir hava – iklim yaratılmadıkça okulun gelişmesi mümkün olmamaktadır (Balci, 1993: 45). Okul iklimi bireysel okulun zamanla oluşturduğu bir yaşam tarzı olarak görülebilir. Okulda olumlu bir iklim yaratılmasında okul yöneticisine büyük iş düşmektedir. Okul yöneticisi olumlu bir okul iklimi yaratabilmek için sınıfta olup bitenleri bilmek zorundadır. Ayrıca yönetcinin okulun her tarafında yaptığı yürüyüşler kendisine okulda neler olduğunu görme olanağı verir. Sonunda da okulda olumlu bir ton ve öğrenme atmosferine katkı gelir (Balci, 1993: 46).

YÖNTEM

Örneklem

Bu çalışmada, İstanbul ilindeki bazı üniversiteelerde çalışan öğretim elemanlarının çalıştıkları kurumun örgütsel iklimine yönelik görüşlerinin nasıl olduğunun ortaya çıkartılması hedeflenmiştir. Bu çalışmadaki alt amaçlar şunlardır: Öğretim elemanlarının çalıştıkları kurumun örgütsel iklimine yönelik görüşlerinin 1. Cinsiyete, 2. Kurumda çalıştıkları süreye, 3. Görev türüne, 4. Yaşa, 5. Eğitim durumuna, 6. Ünvanına göre farklılık gösterip göstermediği bulunmaya çalışılmıştır.

Veri toplama araçları

Bu anketin hazırlanmasında uluslararası kaynaklardan yararlanılmıştır (Lester, 2000: 77- 78). Bu çalışmayla elde edilen bulgulardan, çalışmaya katılan öğretim elemanlarının çalıştıkları kurumlardaki havaya dair algılarının sunulması beklenmektedir. Başka bir deyişle, üyesi oldukları eğitim örgütlerindeki genel iklimi nasıl değerlendikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Böylelikle, sonuçların ışığında çalışma ortamlarının iyileştirilmesinin gerekli olup olmadığı, gerekliyse neler yapılabileceği konusunda çalışmalara yol açılması umulmaktadır. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının anket sorularına içtenlikle cevap verdikleri varsayılmıştır. Araştırma, üniversiteelerde görev yapmakta olan 99 öğretim elemanının görüşlerinin alınması ile sınırlıdır.

Araştırmaya İstanbul'da bulunan çeşitli üniversiteelerde görev yapmakta olan akademik kadrolardan öğretim elemanları katılmıştır. Katılımcıların sayısı 99'dur. Anket maddelerinden önce demografik veriler kısmında, öğretim elemanlarının özellikleri sınıflandırılmaya çalışılmış ve şu bilgilerin alınması hedeflenmiştir: 1. O sırada çalışmakta oldukları kurumdaki kıdem (yıl bazında) 2. Üstlendikleri görev (pozisyon) 3. Cinsiyet 4. Buldukları yaş grubu 5. Üniversitede son bitirdikleri programın düzeyi 6. O kurumda sahip oldukları ünvan.

Verilerin çözümlenmesi

Betimsel nitelikte olan çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Güvenirlik çalışmaları yapılan Likert tipindeki 50 maddelik anketin alpha değeri (güvenirlik katsayısı) 0,94 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayısı istenen değerdedir ve anketin güvenilir olduğu söylenebilir.

Anket beşli derecelendirme biçiminde olduğu için ortalamalardan hareket edilerek, ortalama puanların derecelenmesi ve yorumlanması için aşağıdaki puan aralıkları kullanılmıştır: 1.00 – 1.79: Kesinlikle

katılmıyorum, 1.80 – 2.59: Katılmıyorum, 2.60 – 3.39: Kararsızım, 3.40 – 4.19: Katılıyorum, 4.20 – 5.00: Kesinlikle katılıyorum.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma amacına uygun olarak elde edilen bulgular ve bulgulara dayalı olarak yapılan yorumlar yer almaktadır. Araştırmada yer alan alt problemlerin cevaplanmasına geçilmeden önce elde edilen veriler ile ilgili temel betimsel sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Anketle ilgili temel betimsel sonuçlar

Anketin uygulanması sonucunda her bir madde ile ilgili elde edilen istatistiksel veriler Tablo 1’de sunulmuştur. Maddelere verilebilecek en düşük puan 1.00, en yüksek puan 5.00’dır. 3.40’ın üzerindeki puanlar, genel olarak katılımcıların çalıştıkları eğitim kurumundaki örgütsel iklimi olumlu olarak algıladıklarına işaret etmektedir. 2.60’ın altındaki puanlar da araştırmaya katılan öğretim elemanlarının genelde buldukları eğitim kurumunun örgüt iklimini olumsuz olarak algıladıkları şeklinde yorumlanmaktadır. 2.60 ile 3.40 puanları arasındaki görüşler ise çekimser kategorisinde gözükmektedirler ve bu puanları veren katılımcılar örgüt iklimini nasıl algıladıkları konusunda kendi fikirlerinden emin değildirlere. Aşağıda yer alan maddelerden 7 tanesi dışındakilerden ortalaması 3.40’ın altında olanlar olumsuz tutumları göstermektedir. Ortalama 5’e yaklaştıkça olumlu tutum, 1’e yaklaştıkça olumsuz tutum sonucu çıkarılabilir. 7 maddenin numaraları 10, 15, 20, 30, 31, 41 ve 44 olup ifadelerin anlamı olumsuz olduğu için, bu maddelerin ortalaması 5’e yaklaştıkça olumsuz, 1’e yaklaştıkça olumlu tutum belirlemektedir (bkz. anket formundaki koyu renkli maddeler).

“Katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” ifadeleri olumlu tutum sayıldığından, anlam olarak da bakılarak

olumlu tutuma giren maddelerin sayısının 22 olduğu görülmüştür. Ortalamada “Kararsız” aralığına giren madde sayısı ise 26’dır. Bu durumda, genel olarak araştırmaya katılan öğretim elemanlarının yarıya yakınının çalıştıkları kurumlardaki örgüt iklimini olumlu ve olumluya yakın algıladıkları söylenebilir. Katılımcıların yarısı kadarının ise örgüt iklimini algılamaları belirsizdir veya olumlu ve olumsuz gördükleri noktaların sayısı başabaş da denilebilir. Olumsuz görüş gösteren maddelerin sayısı sadece 2’dir (Madde 23 ve 40). Ekteki tabloda (Tablo 1), her maddeye cevap veren katılımcıların sayısı, Likert ölçeğinde çıkan aritmetik ortalama değer ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Bu tabloda görüldüğü gibi, en olumlu tutumları alan maddeler 1,12, 19, 43 ve 45’tir. En yüksek puan olan 4.12, 19 numaralı maddede görülmektedir ki, buna göre araştırmaya katılan öğretim elemanları çalıştıkları eğitim kurumlarında iyi davranışlar göstermenin ve kişiler üzerinde iyi bir etki bırakmanın önemli olduğu görüşüne sahiptirler. Beşinci en yüksek puan olan 3.84 ise 1 numaralı maddede yer almaktadır ve bu ortalama puana göre, katılımcılar kurumlarındaki çalışma programlarının iyi düzenlenmiş olduğunu ve sistematik olarak her hafta ilerlediklerini düşünmektedirler.

Alt amaç 1. T-testi sonucuna göre araştırmaya katılan öğretim elemanlarının örgüt iklimine ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği söylenebilir. Erkek katılımcıların örgüt iklimine dair algıları kadın katılımcılardan biraz daha olumlu olmasına rağmen, anlamlı bir farklılık gözlemlenmemektedir. Tablo 2 ve 3’te, araştırmaya katılan öğretim elemanlarının cinsiyete göre dağılımı ve bu değişkene yönelik tutumlarının arasında fark olmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Cinsiyete Yönelik Betimsel İstatistikler

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
TOPLAM	kadın	69	157,9130	25,7578	3,1009
	erkek	19	164,6316	30,7467	7,0538

Tablo 3. Cinsiyete Yönelik T-testi Sonuçları

t-test for Equality of Means	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
t	86	,337	-6,71	6,96

Alt amaç 2. Tek yönlü Anova sonucuna göre araştırmaya katılan öğretim elemanlarının örgütsel iklimine dair görüşlerinin çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir. Katılımcıların % 7’si 4 yıldır aynı kurumda çalışmaktadırlar ve örgüt iklimine dair algılarının ortalama puanı 141,85 olup bu

en düşük puandır. En yüksek puan ise katılımcıların % 8’inin olup bu kişiler 2 yıldır aynı kurumda çalışmaktadırlar ve algılarının ortalama puanı 164,00’tür. Tablo 4 ve 5’te, araştırmaya katılan öğretim elemanlarının buldukları kurumlarda çalıştıkları süreye (yıl üzerinden) göre dağılımları ile Anova testi

bulguları yer almaktadır. Anova analizi sonuçlarına göre $F_{(4,84)} = 1,18$ 'dir.

Tablo 4. Kurumdaki Çalışma Süresine Göre (yıl bazında) Betimsel İstatistikler

	N	Ortalama	S Sapma	S Hata
1	28	162,39	21,44	4,05
2	8	164,00	37,29	13,18
3	13	153,61	30,65	8,50
4	7	141,85	26,03	9,84
5	33	163,51	28,25	4,91
Total	89	160,05	27,50	2,91

Tablo 5. Kurumdaki Çalışma Süresine (yıl bazında) Göre Anova Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3529,86	4	882,46	1,176	,327
Within Groups	63030,85	84	750,36		
Total	66560,71	88			

Alt amaç 3. Tek yönlü Anova sonucuna göre araştırmaya katılan öğretim elemanlarının örgütsel iklime yönelik görüşlerinin yaptıkları görev türüne göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Görev türüne göre ortalama puan değerleri 148,00 ile 182,00 arasında değişmektedir. Diğer kategorisine giren görev türlerinde ağırlıklı olarak araştırma görevlileri ile koordinatörler yer almaktadır. Tablo 6 ve 7'de, araştırmaya katılan

öğretim elemanlarının görev türüne göre dağılımı ve görev türü değişkenine ilişkin tutumları arasındaki ilişki gösterilmektedir. Anova analizi sonuçlarına göre $F_{(6,81)} = ,19$ 'dur. Buna göre öğretim elemanları ile görev türleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Başka bir deyişle akademik kadronun görev türünün örgüt iklimini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir.

Tablo 6. Görev Türüne Göre Betimsel İstatistikler

	N	Ortalama	S Sapma	S Hata
Müdür	2	155,50	6,36	4,50
Bölüm başkanı	1	148,00	40,10	12,68
Bölüm başkanı yardımcısı	3	166,66	8,02	4,63
Dekan	1	182,00	40,10	12,68
Okutman	57	159,29	25,11	3,32
Öğretim görevlisi	10	159,30	40,10	12,68
Diğer	14	157,85	30,34	8,11
Total	88	159,36	26,86	2,86

Tablo 7. Görev Türüne Yönelik Anova Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	863,45	6	143,90	,188	,979
Within Groups	61940,91	81	764,70		
Total	62804,36	87			

Alt amaç 4. Anova sonuçlarına göre araştırmaya katılan öğretim elemanlarının örgüt iklimiyle ilgili görüşlerinin yaşa göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Ortalama puan değeri 153,29 ile 193,14 arasındadır. En düşük olan puan değeri 20 – 30 yaş arasında bulunan

katılımcıların ve en yüksek olan değer de 51 yaş ve üzerindeki katılımcılarınadır. Tablo 8'de araştırmaya katılan öğretim elemanlarının yaş gruplarına göre dağılımı, Tablo 9'da da yaş grupları ile tutumların değişkenlik gösterdiği Anova testi bulguları yer

almaktadır. Farklılığın kaynağının ne olduğunu belirlemeye yönelik yapılan çoklu karşılaştırma ise Tablo 10'da sunulmuştur. Tablo 10'daki LSD sonuçlarına göre yaşı 51 ve üzeri olanlar diğerlerine oranla daha olumlu tutum ($x=193,14$) göstermektedir. Anova analizi sonuçlarına göre $F_{(3-83)}=5,14$ 'tür. Buna göre akademik kadronun yaşı ile örgüt iklimi arasında anlamlı bir fark vardır. Başka bir deyişle yaş, örgüt iklimine etki eden bir değişkendir. 51 yaş ve üzerindeki öğretim elemanlarının çalıştıkları kurumda örgüt iklimini diğer yaş gruplarına göre daha olumlu algılamalarının sebebi, yaşlarından ötürü geleceğe yönelik beklentilerinin azalması, emeklilik günlerinin

yaklaşması ve olası olumsuzluklara daha hoşgörü ile yaklaşmaları olabilir. Yaşlarının verdiği oturmuşluk ve olgunlukla gerçekte çok olumlu gitmeyen unsurları kanıksayarak ve iyiye doğru bir değişimi umut etmeyerek kendi morallerini yüksek tutmak amacıyla da örgüt içindeki iklimi olumlu algılamaya çalışmaları da sebeplerden biri olabilir. Başka bir neden de, o yaşa kadar diğer yaş gruplarındaki öğretim elemanlarından daha fazla sayıda kurum görme ihtimalinin olması ve dolayısı ile karşılaştırma yaparak, araştırmaya katıldıkları zaman çalışmakta oldukları kurumun daha önceliklere göre daha olumlu bir havaya sahip olduğunu düşünmeleri olabilir.

Tablo 8. Yaşa Göre Betimsel Sonuçlar

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
20-30	31	153,2903	25,7853	4,6312
31-40	30	156,7667	24,1442	4,4081
41-50	19	157,9474	24,6542	5,6561
51+	7	193,1429	20,1364	7,6109
Total	87	158,7126	26,3165	2,8214

Tablo 9. Yaşa Göre Anova Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	9334,25	3	3111,41	5,142	,003
Within Groups	50225,55	83	605,12		
Total	59559,81	86			

Tablo 10. LSD Çoklu Karşılaştırma

(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
20-30	31-40	-3,4763	6,30	,583
	41-50	-4,6570	7,16	,518
	51+	-39,8525	10,2940	,000*
31-40	20-30	3,4763	6,3001	,583
	41-50	-1,1807	7,2125	,870
	51+	-36,3762	10,3256	,001*
41-50	20-30	4,6570	7,1672	,518
	31-40	1,1807	7,2125	,870
	51+	-35,1955	10,8764	,002*
51+	20-30	39,8525	10,2940	,000*
	31-40	36,3762	10,3256	,001*
	41-50	35,1955	10,8764	,002*

Alt amaç 5. Eğitim durumlarına göre araştırmaya katılan öğretim elemanlarının örgüt iklimine yönelik görüşleri arasında fark yoktur. Katılımcıların çoğunun lisans mezunu oldukları görülmektedir ve ortalama puan değeri 157,87 ile 161,94 arasındadır. Tablo 11 ve 12'de, araştırmaya katılan öğretim elemanlarının aldıkları eğitim seviyesine göre dağılımı ve bu değişkene göre

tutumlarını gösteren Anova testi bulguları yer almaktadır. Anova analizi sonuçlarına göre $F_{(2-85)}=,12$ 'dir. Buna göre eğitim durumu ile örgüt iklimi arasında anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle eğitim durumları, örgüt iklimini etkileyen bir değişken değildir.

Tablo 11. Eğitim Durumuna Göre Betimsel Sonuçlar

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
Lisans	53	158,8868	28,4041	3,9016

Y. Lisans	19	161,9474	18,0138	4,1326
Doktora	16	157,8750	31,4492	7,8623
Total	88	159,3636	26,8680	2,8641

Tablo 12. Eğitim Durumuna Göre Anova Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	174,34	2	87,173	,118	,889
Within Groups	62630,01	85	736,824		
Total	62804,36	87			

Alt amaç 6. Yapılan Anova testi sonucunda araştırmaya katılan öğretim elemanlarının örgüt iklimine dair görüşlerinin ünvana göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Tablo 13'te araştırmaya katılan öğretim elemanlarının ünvana göre dağılımı, Tablo 14'te de bu değişkene göre tutumlarının

gösterildiği Anova testi bulguları yer almaktadır. Anova analizi sonuçlarına göre $F_{(4 - 83)} = ,45$ 'tir. Buna göre ünvanla örgüt iklimi arasında anlamlı bir fark yoktur. Başka bir deyişle ünvan, örgüt iklimini etkileyen bir değişken değildir.

Tablo 13. Ünvana Göre Betimsel Sonuçlar

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
Yardımcı doçent	6	149,00	17,61	7,19
Okutman	60	159,53	24,59	3,17
Öğretim görevlisi	10	162,00	40,68	12,86
Diğer	11	163,54	30,5	9,21
9,00	1	139,00	,	,
Total	88	159,36	26,86	2,86

Tablo 14. Ünvana Göre Anova Sonuçları

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1322,703	4	330,676	,446	,775
Within Groups	61481,66	83	740,743		
Total	62804,36	87			

TARTIŞMA

Özet olarak maddeler halinde şu sonuçlara varılmıştır:

1. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının yarısı çalıştıkları kurumdaki örgütsel iklimi ne olumlu ne de olumsuz algılamaktadırlar. 2. Araştırmaya katılanların yarıya yakınının görüşü buldukları kurumdaki örgüt ikliminin olumlu ve olumluya yakın olduğudur. 3. Katılımcıların örgüt iklimine yönelik algıları, cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. 4. Katılımcıların

örgütsel iklime dair görüşleri, çalışma sürelerine göre farklılık göstermemektedir. 5. Katılımcıların örgüt iklimi ile ilgili algıları, yaptıkları görev türüne göre farklılık göstermemektedir. 6. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının örgütsel iklime dair algıları, yaşa göre farklılık göstermektedir. 51 yaş ve üzerinde olanların diğer yaş gruplarına göre algılarının olumlu olduğu gözlenmektedir. Bunun sebepleri bu öğretim elemanları için emeklilik zamanının yaklaşması ile kabullenmişlik, eleştirel bakış açısının azalması, tecrübe

dolayısı ile kıyaslama yaparak hoşgörülerinin artması ve gelecekte fazla beklentilerinin olmaması olabilir. 7. Katılımcıların örgüt iklimine yönelik görüşleri ile eğitim durumları açısından fark bulunmamıştır. 8. Katılımcıların örgütsel iklimle ilgili algıları ünvana göre farklılık göstermemektedir.

Diğer araştırmacılara yönelik önerilerden birincisi örgüt iklimi ile ilgili yapılacak başka araştırmalar için, birden fazla araştırma yöntemi kullanılabileceği olabilir. Örneğin anketin yanısıra karşılıklı görüşme de yapılabilir. İkinci bir öneri, bu araştırmanın bir tez konusu olması ve daha fazla veri toplanmasıdır. Ayrıca, araştırmayı uluslararası boyuta taşıyıp hem yabancı bir yüksek öğretim kurumunda, hem de Türkiye'deki bir üniversitede gerçekleştirmek de ülkeler arası bir karşılaştırma sağlayabilir.

Başka bir öneri, araştırmaya idari kadroda görev yapmakta olanları da katmaktır. Alternatif olarak, aynı kurumdaki idari ve akademik kadroların örgütsel iklimle dair algılarını karşılaştırmak da düşünülebilir. İmkanlar dahilinde, farklı şehirlerde bulunan üniversiteler araştırmaya katılabilir. Böylece bir bakıma, şehirler arası örgüt iklimi görüşleri saptanabilir ve benzerliklerle farklılıklar ortaya konabilir.

Son olarak, örgüt ikliminin uygulanacağı kurumlar ne zaman kurulduklarına göre seçilebilir ve yeni ile eski kurumlardaki örgüt ikliminin algılanması ölçülmeye çalışılabilir. Böylece kurumların yaşının örgüt iklimi algıları ile ilişkisine de bakılabilir.

KAYNAKLAR

- Aytaç, S. (2005) Çalışma psikolojisi alanında yeni bir yaklaşım: Örgütsel sağlık, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=163&hit=ny, Erişim tarihi: 20.01.2005
- Balcı, A. (1993) **Etkili Okul – Kuram, Uygulama Ve Araştırma**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

- Bursalioğlu, Z. (2002) **Okul Yönetiminde Yeni Yapı Ve Davranış**, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Çelik, V. (2002) **Okul Kültürü Ve Yönetimi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Dönmez, B. (2002) **Bir Eğitim Kurumu Olarak Okul**, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Hart, P. (2004) People Matter: 2004 Organisational Health in LEA, Understanding Organisational Health in Lutheran Schools: Exploring the Critical Link Between Leadership, School Climate and Staff Well-being http://www.lea.org.au/national/publication_details.asp?ssid=7&sid=692&iid=557
Erişim tarihi: 20.01.2005
- Helvacı, M. A. (2005) **Eğitim Örgütlerinde Değişim Yönetimi – İlke, Yöntem Ve Süreçler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Hesapçioğlu, M. (1991) **Etkin Okul Araştırmaları**, Eğitimde Arayışlar 1. Sempozyumu.
- Hoy, W. K., Miskel, C. G. (2001) **Educational Administration – Theory, Research And Practice**, McGraw Hill, Singapore.
- Lester, P. E., Bishop, L. K. (2000) **Handbook Of Tests And Measurement In Education And The Social Sciences**, 2nd edition, Scarecrow Press, Inc. Technomic boks, Maryland.
- Özdemir, S. (2000) **Eğitimde Örgütsel Yenileşme**, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Schein, E. H. (1997) **Organizational Culture And Leadership**, Jossey-Bass Publishers, San Francisco.
- Taymaz, H. (2003) **İlköğretim Ve Ortaöğretim Okul Müdürleri İçin Okul Yönetimi – Okul Yöneticisinin İş Alanları, Alanlara Giren İşler, İşlerin İşlemleri, İşlem Basamakları**, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

EK. Tablo 1. Öğretim elemanlarının çalıştıkları eğitim örgütlerindeki iklimle ilgili algılarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

	Madde no	N	Ortalama	S Sapma
Çalışma programları iyi düzenlenmiştir ve sistematik olarak her hafta ilerler.	1	98	3,84	,9008
Çalışanlar duygularını açıklıkla ve istekle ifade ederler.	2	99	3,46	1,0815
Çalışan herkes, bir takımın oyuncusu olduğunu hisseder.	3	99	3,17	1,1252
Bu kurumda takım ruhu vardır.	4	99	3,03	1,1906
İdari politika ve hedefler herkese ayrıntılı olarak açıklanır.	5	97	3,03	1,2370
Çalışanlar uygun bulmadıkları idari bir kararı değiştirmek için birlikte hareket ederler.	6	98	2,68	1,1361
Çalışanlar, yaptıkları her işe tüm enerjilerini verirler.	7	99	3,44	,9607
Açık fikirlilik, burada önem verilen değerlerden biridir.	8	99	3,12	1,0998
Bir işe başlarken, çalışma arkadaşları birbirlerine yardım etmek üzere istekli davranırlar.	9	99	3,68	,9861
Çalışanlar zamanlarının büyük bir bölümünü karmaşık sorunları	10	99	2,70	1,1451

düşünmekle ve bunları tartışmakla geçirirler.				
Planlama yapma becerisine önem verilir.	11	99	3,46	1,0528
Kişilerden nezaket ve incelik beklenir.	12	98	4,02	,9192
Düzensiz veya belirtilen tarzdan farklı verilen raporlar büyük bir ihtimalle geri çevrilir.	13	98	3,43	1,0058
Çalışanların çoğu eğlence ve diğer sosyal etkinliklere giderler.	14	99	2,72	,9981
İdari kadrodakilerle alay edilir veya sadece olumsuz yönde eleştirilir.	15	99	1,98	1,0350
Çoğu etkinlik özenle planlanır.	16	99	3,38	1,1039
Çalışanlar özgürce ve açık yüreklilikle fikirlerini beyan ederler.	17	99	3,26	1,1569
Burada kişilerden, yalnızca fikir sahibi olmaları değil, aynı zamanda bu fikirleri hayata geçirmeleri de beklenir.	18	99	3,59	1,0194
İyi davranışlar ve kişiler üzerinde iyi bir etki bırakmak önemlidir.	19	98	4,12	,7498
Bu kurumda eleştiri, kişisel bir hakaret olarak algılanır.	20	98	2,60	1,2330
Yeni gelenlerin çalışanlarla kaynaşmalarına yardımcı olunur.	21	98	3,44	1,1852
Çalışanlar, zorluklarla mücadele ederek başarılı olurlar; işler ne kadar zorlaşırsa, insanlar o kadar çok çalışır.	22	98	3,18	1,1871
Çalışanlar giyimlerine özen konusunda uyarılırlar.	23	97	2,41	1,1064
Topluma hizmet, kurumun çok önemli bir sorumluluğu olarak görülür.	24	99	3,44	1,0994
Çalışanlar felsefi ve ahlaki konularla pek ilgili değildir.	25	99	2,63	,9841
İyi çalışmalar gerçekten takdir edilir.	26	99	3,37	1,2002
İşin, düzgün ve zamanında yapılıp yapılmadığı kontrol edilir.	27	98	3,70	,9970
İdareciler, işleri dağıtırlarken pratik ve etkilidirler.	28	99	3,31	1,2176
Çalışanlar arasında ayırım yapılmaz, herkese eşit davranılır.	29	98	3,06	1,2337
Çalışanlar işlerine o kadar gömülmüşler ki, zaman ve bireysel rahatlık kavramlarını unuturlar.	30	98	2,86	1,2153
Düzgün sosyal tarz ve görgü burada çok önemli değildir.	31	99	2,30	1,1469
Bireyler kendilerine yüksek başarı standartları koyarlar.	32	99	3,25	1,0336
İdareciler, programları yönetmek için büyük bir enerji ve şevkle çalışırlar.	33	99	3,73	,9958
Çalışma ortamı, yeterliliği ve işe yararlığı vurgulanır.	34	97	3,42	1,0291
Zaman kaybı yoktur, herşey dakikası dakikasına planlanmıştır.	35	98	2,80	1,1811
Alışılmadık ve heyecan verici planlar yapmak cesaretlendirilir.	36	99	2,81	1,0820
Bireyler kendilerini içlerinden geldiği gibi ifade edebilirler.	37	99	3,09	1,1166
Çalışanlar sivil toplum örgütlerine yardım etmeye hazırdırlar.	38	99	3,25	,9830
Bu kurumda herşeyin ve herkesin özel bir yeri vardır.	39	98	3,07	1,2289
Çalışanlar genellikle uzun ve ciddi entellektüel tartışmalar yaparlar.	40	99	2,56	1,1966
İdari personel, bir işinize yardım etmek için kuralların dışına çıkabilir.	41	97	2,60	1,0563
Çalışanların çoğu tarih, ekonomi veya siyaset bilimiyle ilgili dergiler ve kitaplar okur.	42	99	2,63	1,1108
Bu kurumda bireylerden "doğru" görünmeleri ve hareket etmeleri beklenir.	43	99	3,94	,7053
Çoğu etkinlik ciddi ve bireysel mücadele gerektirir.	44	97	3,72	,9213
Bireyler genel kural veya uygulamaların dışına çıkmaları gereken durumlarda izin isterler.	45	98	3,87	,8998
Bireyler, işlerin öneminden dolayı çok çalışmaları gerektiğini hissederler.	46	97	3,65	,9670
Yeni gelişen şartlara ayak uydurmak için programlar hemen değiştirilir.	47	98	3,40	1,0438
Çalışanlar her zaman özenli ve düzgün giyinir.	48	97	3,65	,9342
"Yardım eli uzatmak" bu kurumun çalışma sloganı olabilir.	49	98	3,04	1,1658
Bu kurumda, bilimsel çalışma ve felsefi görüşlere ilgi duyulmaktadır.	50	98	3,22	1,1712

Exchange Rate Targeting And The Experiences Of Israel And Mexico

M. Erdem ÖZGÜR¹

¹Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak

ABSTRACT: Exchange rate targeting is a simple monetary policy regime that provides the domestic economy with a nominal anchor. Its basic aim is to keep inflation under control. Since monetary authority loses its monetary policy tools during the implementation of such a system, exchange rate targeting curbs the discretionary power of central banks, and so eliminates time inconsistency problem. The possibility of speculative attacks and the danger of currency crises constitute the most serious disadvantage of exchange rate targeting. Therefore, exchange rate targeting can have devastating effects on emerging market countries which do not have strong and adequately regulated financial systems.

Israel and Mexico initiated exchange-rate-based stabilization programs to reduce their inflation rates in 1985 and 1987 respectively. Although Israeli authorities managed to stabilize the Israeli economy, Mexican experience resulted in a serious economic crisis. The favorable world economic conditions, the high degree of independence of the Bank of Israel, the relative political stability and the better growth performance of Israel were the main factors behind the Israeli success. Moreover, the gradual transition to inflation targeting prevented the negative outcomes of the later phases of exchange rate targeting in Israeli case.

Keywords: Mexico, Israel, Exchange-Rate Based Stabilization Programs.

Döviz Kuru Hedeflemesi: İsrail Ve Meksika Deneyimleri

ÖZET: Döviz kuru hedeflemesi ekonomiye nominal bir çapa sağlayan basit bir para politikası rejimidir. Temel amacı enflasyonun kontrol altına alınmasıdır. Uygulama sürecinde parasal otorite para politikası araçları üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde yitirdiği için merkez bankasının müdahale gücü oldukça azalır. Böylece zaman tutarsızlığı sorunu da ortadan kalkar. Döviz kuru hedeflemesine dayalı sistemlerin en önemli dezavantajı spekülasyon saldırı ve kriz olasılıklarının yüksekliğidir. Bu yüzden finansal sistemleri yeterince güçlü olmayan ya da yeterince denetlenmeyen gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde yıkıcı sonuçlara yol açabilirler.

İsrail ve Meksika yüksek enflasyon oranlarını kontrol altına almak amacıyla 1985 ve 1987 yıllarında döviz kuruna dayalı ekonomik programlar uygulamaya başladılar. Programlar İsrail'de enflasyon oranını düşürmede başarılı olurken Meksika'da ekonomik krize sebep oldu. Uygun dünya ekonomisi koşulları, İsrail

Merkez Bankası'nın bağımsız olması, göreceli siyasi kararlılık ve yüksek büyüme performansı İsrail'in başarısında önemli rol oynadı. Ayrıca, aşamalı olarak enflasyon hedeflemesine geçiş, döviz kuru hedeflemesinde sonradan ortaya çıkan olumsuzlukları ortadan kaldırdı.

Anahtar Kelimeler: Meksika, İsrail, Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programları.

INTRODUCTION

The aim of this study is to present the general characteristics of monetary systems based on exchange-rate targeting and to examine Mexican and Israeli experiences with an aim to elaborate different results which may be originated from a similar system operated under different conditions.

Exchange-rate based monetary regimes failed in a number of countries (the most well-known examples are Chilean and Mexican crises). The failure of the 1999 Stabilization and Disinflation Program made once again clear the dangers of exchange-rate based monetary regimes. Israel is one of the rare exchange-rate targeting policy success stories. Comparing Israeli and Mexican experiences may enable the reader to understand the necessary conditions for a successful implementation of an exchange-rate based system as well as the reasons for the failure of the 1999 Disinflation Program.

In the first part of the study, the features of exchange-rate targeting and disinflation programs based on exchange-rate targets will be presented. In this part, the aim of such programs, their advantages and disadvantages, the causes of the failures and the necessary pre-conditions for a successful implementation will be explained. The experiences of Israel and Mexico (one of which is a success and the other is a failure story) will constitute the second part of the study. The reasons for the success of the former and the failure of the latter will be offered in this part of the study. The conclusion part will provide the reader with a comparison of the exchange-rate targeting experiences of these two countries.

EXCHANGE RATE TARGETING AND EXCHANGE-RATE-BASED STABILIZATION PROGRAMS

What Is Exchange Rate Targeting?

Exchange rate targeting is a monetary policy regime, which provides the domestic economy with a nominal anchor. The basic aim of exchange rate

targeting is to keep inflation under control. Since the exchange rate targets fix the price movements of internationally traded goods, they contribute to the control of the inflation rate. As stated by Edwards (2001), the exchange rate nominal anchor generates a convergence between the country's rate of inflation and international rates by guiding inflationary expectations and by imposing a ceiling on the prices of tradable goods (p. 3).

Exchange rate targeting can take several different forms. These forms include fixing the value of the domestic currency to a commodity (gold standard is an example); fixing the value of the domestic currency to the currency of a large, low-inflation country; and crawling peg. In the crawling peg case, rather than fixing the value of the domestic currency the exchange rate is allowed to depreciate at a predetermined rate. By fixing the value of the domestic currency to that of a low-inflation country, the monetary authority aims to decrease the inflation level to that of the low-inflation country. Crawling peg permits the domestic inflation rate to be higher than that of the larger country (Mishkin, 1999a: 2; Bernanke et. al., 1999: 302).

One very important factor that affects the success of a regime based on fixed exchange rates or crawling peg is credibility. Credibility has two sides: The credibility that is needed for the success of the policy and the credibility that the monetary authority can gain after adopting a monetary policy based on exchange rate peg. The previous inability of central banks in controlling inflation may cause a decline in their credibility. Fixing the exchange rate to that of a more disciplined central bank may help the domestic authorities reinforce their credibility (Garber and Svensson, 1994: 3). However, it should be kept in mind that the central bank can gain credibility if it can lower the actual inflation rate. Although the credibility of the monetary authority's commitment to fixed or pegged exchange rates is important for the success of the policy, simply adopting an exchange rate targeting monetary policy neither helps the central bank acquire credibility nor affects the inflation expectations of the economic agents. One important factor that can provide credibility for the policy is the level of international reserves of a country.

A credible exchange rate target anchors inflation expectations to the inflation rate of the country whose currency is chosen. Therefore, exchange rate targeting has been used not only by developing (or emerging market) economies, but also by

industrialized countries. France and the UK are examples of such developed countries. They both tied the value of their currencies to the German mark, and in the UK, after pegging to the German mark in 1990, the level of inflation fell to 3 percent from 10 percent in two years (Bernanke et. al., 1999: 302).

The Advantages and Disadvantages of Exchange-Rate Targeting

Exchange rate targeting, in one form or another, significantly curbs the discretionary power of central banks. In an environment of low inflationary expectations, the central bank can affect production, employment and profits through activist policies. However, this can only be a short-term improvement, since once the people understand the behavior of the central bank, they will adjust their inflationary expectations, and thus their wage and price demands. This will leave the economy with a higher level of inflation without any improvement in the real economy. Exchange rate targeting deprives the monetary authority of its monetary tools, and as a consequence prevents the central bank from changing the money supply to affect the real economy. Henceforth, exchange rate targeting eliminates the time-inconsistency problem.

Another advantage of exchange rate targeting is its simplicity. It is relatively easy for the public to understand the exchange rate target. "Sound currency" or "strong national currency" are powerful slogans for which it is easy to find public support (Mishkin, 1999a: 3; Bernanke et.al., 1999: 302).

A fixed exchange rate is capable of minimizing instabilities in real economic activity. An exchange rate regime based on crawling peg has the same advantage. Therefore, the potential merit of stabilizing the real economic activity can make policies based on exchange rate targeting attractive. Exchange rate targets help remove uncertainties in foreign exchange markets. Obstfeld and Rogoff (1995) state that the volatility of a floating exchange rate can be unpredictable both from a short run and long-run perspective, and this unpredictability can inflict damage on the economy. They argue that even though the costs of unpredictable volatility of a floating exchange rate have not been quantified, many economists believe that exchange rate uncertainty reduces international trade and discourages investment (p. 76).

Although exchange rate targeting has been used widely to reduce and control inflation, it has numerous dangers and disadvantages. These dangers and disadvantages brought about the abandonment of exchange rate targeting policies in many countries. Exchange rate targeting can have devastating effects on emerging market countries which do not have strong and adequately regulated financial systems. Mishkin (1999a) argues that

exchange rate targeting in emerging market countries is likely to bolster financial fragility and possibly induce a full-fledged financial crisis, which can be highly destructive to the economy. He defines a financial crisis as a "nonlinear disruption to financial markets in which asymmetric information problems (adverse selection and moral hazard) become much worse, so that financial markets are unable to efficiently channel funds to economic agents who have the most productive investment opportunities. A financial crisis thus prevents the efficient functioning of financial markets, which therefore leads to a sharp contraction in economic activity" (pp. 6-7).

One major disadvantage of exchange rate targeting is the loss of monetary policy. According to Fischer (2001) the impossibility of the co-existence of a fixed exchange rate, capital mobility and a monetary policy dedicated to domestic goals is the major part of the explanation of the non-viability of the policies based on exchange rate pegs (p. 8). If the capital markets are open, exchange rate targeting results in a close relationship between the interest rates of the targeting and targeted countries. Under this circumstance, the targeting country loses its independence of using monetary policy to intervene to domestic shocks. If the peg is imperfectly credible, the constraints on policy can be particularly onerous, since the lack of credibility can bring about higher interest rates in targeting country than the interest rates of the targeted country to which the currency is pegged (Bernanke et.al.,1999: 303).

Another factor that affects negatively the domestic economic activity is the possibility of a fall in exports of the targeting country because of the strengthening of the domestic currency as a result of a successful peg. Since exchange rate peg creates a strong tie between targeted and targeting country economies, the effects of a shock that strikes the targeted country are very much likely to be transmitted to the targeting country's economy. Considering the fact that the pegging country has already a vulnerable economy, a shock that affects the targeted country can bring about a fall in the rate of growth and an increase in unemployment in the targeting country. This situation can even be seen in developed country economies. Mishkin (1999a: 4) and Bernake et.al. (1999: 303) give the example of France and Britain after the unification of Germany. They state that the tight monetary policy and the easy fiscal policy of Germany after unification caused a sharp increase in interest rates that were transmitted to other members of the Exchange Rate Mechanism that includes France and Britain. The result was a significant slowing down in economic growth and a rise in unemployment especially in France.

Another disadvantage of exchange rate targeting arises from the fact that it eliminates the signal that

the foreign exchange market provides about developments in monetary policy. The long-term bond market, which provides an important signal about the stance of monetary policy, does not exist in emerging market countries. Fluctuations in exchange rates provide the economy with the necessary information about the monetary policy in emerging market countries. However, exchange rate targets hide this information; therefore they can make the time-inconsistency problem more severe. Thus, the lack of transparency of the balance sheets of the central banks in those countries may remove one of the advantages of exchange rate targeting. In the previous pages, on the other hand, it was stated that the elimination of time-inconsistency problem is one of the positive sides of policies based on exchange rate pegs. A solution to this danger is to force the central banks to be more transparent (Mishkin, 1999a: 10-11). Bernanke et al. (1999) point out a general shortcoming of exchange rate pegs. They argue that using the exchange rate as a nominal anchor is not an option for the system as a whole. The world supply of gold played the role of an anchor for the whole system during the gold standard. After Bretton woods, 'dollar standard' played the role of system-wide nominal anchor. However, without a system-wide anchor exchange rate pegs shift the price stability problem to another country or to some international authority instead of solving the problem. Therefore, using the exchange rate as a nominal anchor in a country is not a solution, since a nominal anchor is necessary for the system as a whole (pp. 303-304).

Dornbusch (1997) lays out the phases of the exchange-rate-based stabilization programs very clearly. He asserts that the first phase of such programs is very useful and even indispensable. In this phase, exchange rate pegging achieves some concrete stabilization objectives and creates results. If the first phase follows an initial undervaluation, the real appreciation problem may be ignored in this phase. However, this phase cannot last very long, because the majority of the achievements are in fact borrowed. If this phase cannot be supported by policy improvements, the crisis may be unavoidable. In the second phase, the real appreciation appears as a serious problem. The reluctance to take the necessary precautions is dangerous, but doing nothing is easier than doing something. In this second phase, the overabundance of capital inflows suggests that something is being done right. However, in the third phase it may be too late to act. Real appreciation reaches a point where a major devaluation is necessary. But a major devaluation means the end of the program. At the end, the piled up bad news result in a crash (p. 131).

Exchange-Rate Targeting and Capital Flows

The possibility of speculative attacks and the danger of currency crises constitute the most serious disadvantage of exchange rate targeting. The policies based on fixed or pegged exchange rates are threatened primarily by the mobility of capital. Obstfeld and Rogoff (1995) argue that the size of world capital markets is big enough to force any country to think twice before fixing its exchange rate. They state that the largest private hedge funds are able to control enough resources to wipe out the foreign exchange reserves of almost all emerging countries¹. That means they can easily bring a fixed or pegged exchange rate system down in an emerging market country if they intend to do so (p. 77). Many exchange rate targeting countries suffered from speculative attacks on their currencies and faced serious currency crises. There is a general agreement among the economists that the exchange rate targeting countries are open to speculative attacks on their currencies because of their commitment to the exchange rate peg.

There is a huge literature about the issue of speculative attack, consisting of different models with different frameworks and different assumptions. The aim of this work is not to summarize them but to present the general features of speculative attacks and currency crises. The terms exchange rate targeting and policies based on exchange rate peg will mean both fixed exchange rate regimes and exchange rate regimes with finite bands (i.e. exchange rate target zones). Although exchange rate regimes with bands provide some flexibility for the monetary authority, they suffer from the same weaknesses as the fixed exchange rate regimes. The real appreciation of the domestic currency, and so the possibility of devaluation, prepare the way for a speculative attack. According to Garber and Svensson, a central bank can always preserve a fixed exchange rate through a sustained high interest rate or through a sufficiently drastic contraction in monetary base (Garber and Svensson, 1994: 29). However, trying to defend the peg at all costs is almost impossible for any government. High interest rates can wreck the banking system, which borrows short and lends long, and in the long run they affect unemployment, investment, and distribution of income (Obstfeld and Rogoff, 1995: 80). In addition to the mismatch between the maturities of its loans and debts, another reason for the collapse of the banking system is the fact that its

¹ Krugman states "One of the most bizarre aspects of the economic crisis of the last few years has been the prominent part played by 'hedge funds', investment institutions that are able to take temporary control of assets far in excess of their owners' wealth. Without question hedge funds, in both their success and their failure, have rocked world markets..." (Krugman, 2000: 118-119).

debts are denominated by the targeted currency, whereas its loans are denominated by the domestic currency. When speculators believe that the targeting country will not be able to keep the interest rates at this higher level for a long time, selling the currency with the hope of devaluation of the pegging country's currency becomes a profitable business. The monetary authority may try to defend the peg by buying back the domestic money, but the results are likely to be huge losses of foreign reserves of the central bank and drastic increases in interest rates². Obstfeld and Rogoff (1995) state that one of the most dramatic features of speculative attacks is their suddenness and they argue that it is not easy to detect early warning prior to a speculative attack (p. 86). However, there are many studies that try to find the leading indicators of currency crises. Some of these indicators can be seen as indicators of a speculative attack. Milesi-Ferretti and Razin (2000) provide us with some of the leading indicators of currency crises. They argue that crashes are more likely in countries with low foreign exchange reserves and in countries in which the real exchange rate is appreciated to its historical average. The increasing amount of capital inflow resulting from the exchange rate targeting may bring about the appreciation of the domestic currency. Investors who think that the risk and uncertainty decrease in an exchange rate targeting country may channel their capital into this country. On the other hand, crashes are more likely when real interest rates in the U.S. are high. High interest rates in a developed country attract capital, and cause a capital outflow from the targeting country. Moreover, since exchange rate targeting creates a close link between the interest rates of targeted and targeting countries, high interest rates in the U. S. means high interest rates in the targeting country. As stated before, high interest rates affect negatively the banking sector in the short run, and in the long run they affect unemployment, budget deficit, investment, and income distribution (pp. 308-311).

In Krugman's model, which forms the basis of first tier currency crisis models, as a result of a

² The incidents, among many others, that took place in Europe in 1992, in Mexico in 1994, in East Asia in 1997, and in Turkey in 2001, show us the detrimental effects of speculative attacks on central banks' foreign reserves and on the economy in general. Sweden's Central Bank lost a substantial amount of its foreign reserves in November 1992 after a second speculative attack, the first of which was defeated in September 1992. British authorities did not resist like Sweden or France, but still the Bank of England lost more than 5 billion dollars within a few hours. France resisted but economic growth slowed and unemployment increased after September 1992 (Obstfeld and Rogoff, 1995: 73-80; Mishkin, 1999a: 5).

domestic credit expansion, the central bank loses its international reserves persistently, and ultimately a speculative attack follows this decrease in reserves. In some models that followed Krugman's work, it was argued that a real appreciation and a deterioration in trade balance precede a speculative attack, and so a currency crash. In addition to these factors, high unemployment rates and low output growth can be harbingers of a currency crisis (Kaminsky, Lizondo and Reinhart, 1998:4; Demirguc-Kunt and Detragiache, 1998: 82). The factors, which make a crash less likely are favorable terms of trade, high growth in industrial countries, large shares of debt on concessional terms and openness. Moreover, IMF programs decrease the probability of a crash (Milesi-Ferretti and Razin, 2000: 308-311). Similarly, the findings of Sachs, Tornell and Velasco verify that countries with high foreign exchange reserves and a strong banking system do not suffer from a crisis as the countries with low foreign exchange reserves and a weak banking system do (Sachs, Tornell and Velasco, 1996: 149, 152).

It was stated before that capital movements in and out of the targeting country form a serious threat for policies based on exchange rate peg. Besides Exchange rate appreciation, capital inflows, encouraged by the stable value of the currency, may cause a lending boom, which may have devastating effects if the banking system is weak or not properly supervised. If the government safety net for banking institutions creates incentives for them to take risk, the likelihood that a capital inflow will produce a lending boom is greater. Encouraged by government safety and by inadequate supervision, the volume of the loans increase as do the loan losses (Mishkin, 1999b: 19). Moreover the balance sheets of the banks deteriorate and this deterioration affects the economy either by bringing about a restriction in lending or, more seriously, a full-scale banking crisis. The probability of a banking crisis that may force even healthy banks into insolvency will leave the government with no choice but to leave aside the exchange rate target.

In brief, capital flows can cause real exchange rate appreciation, increase in interest rates, increase in lending, and thus can bring about moral hazard problems. These factors may lead to a financial crisis. Some countries such as Chile or Colombia implemented capital controls to isolate themselves from the destructive effects of volatile short-run capital flows. By means of capital controls speculative attacks can be prevented and the vulnerability of the domestic economy to external shocks can be diminished (Edwards, 2000: 198).

Israel

Israel's stabilization program was initiated in July 1985. The specific feature of the economy of Israel that had crucial implications for the inflationary process was the high degree of indexation. Wages and pensions had been indexed to consumer price index since World War II. In addition to wages and pensions, all long-term debt had been indexed either to the consumer price index or to the exchange rate. Although inflation rates reached very high levels (500 percent annually) the use of indexation insulated the economic agents from negative effects of inflation such as a steady fall in purchasing power or declining interest revenues. However inflation had become a costly process for the Israeli economy despite indexation. High levels of inflation created uncertainties and distorted information provided by the price system. Shoe-leather costs, which accompanied these distortions, were notably high for business enterprises. The inflation rate was so high that increases in productive efficiency would by no means prevent bankruptcy if a company could not manage its cash flows properly. Consequently as Patinkin states "the only years in the 1980s in which there took place a significant increase in the productivity of the business sector were the two years that followed the stabilization of 1985" (Patinkin, 1993: 104-113).

Instead of trying to eliminate inflation gradually, Israeli authorities preferred a cold turkey type intervention. The stabilization program included monetary, fiscal and balance of payments adjustments as well as changes in wage and income policies. A significant decrease in government spending and a restrictive monetary policy were the two basic elements of the program (Patinkin, 1993: 119). A reduction of the budget deficit by 1.5 billion dollars (7.5 percent of GNP) below the 1984 budget was announced in the program. At the same time the shekel [Israeli currency] was devalued by 19 percent (in addition to a cumulative crawling devaluation of about 6 percent in the preceding week), along with partial reduction of existing import duties and export subsidies (Bruno, 1993: 102-103). According to Barkai, the budget deficit was reduced mainly by decreasing subsidies to goods (essentials such as bread, milk) and services such as mass transportation³ (Barkai, 1995: 169). The suspension of wage indexation after an agreement reached with the general labor union followed the devaluation, price level increase and nominal wage increase which took place at the inception of the program. All shekel-denominated aggregates, i.e. wages, prices, exchange rates and credit, were frozen.

Exchange rate pegging was used to control the inflation rate. Two reasons for choosing exchange rate peg can be put forward. These are the dependence of

Israel on international trade and the assessment of the exchange rate by the public. Patinkin (1993) states that in the period between 1980 and 1985 imports constituted roughly two-thirds of GNP and exports constituted one half. Additionally, the immediate stabilization of exchange rates would lead credibility to the program, since these had been regarded as a measure of inflation by the public (p. 117).

Before proceeding with the developments following the initiation of the program and its transformation to one of inflation targeting it should be stated that the July 1985 stabilization program of Israel is seen as a success by economists. According to Barkai, the combination of a highly restrictive monetary policy, a tight fiscal policy, a highly visible nominal anchor (the exchange rate) and a temporary erosion of real wages contributed significantly to the success of Israel's stabilization program (Barkai, 1995: 141). Similarly Patinkin argues that the Israeli experience "illustrates the advantages of a heterodox policy (that is, one that in addition to restrictive monetary and fiscal measures, makes temporary use of wage and price controls, often within the context of a 'social contract') in bringing an inflationary process to an end" (Patinkin, 1993: 103-104). The July 1985 program, unlike the previous ones, reduced the annual rate of inflation from almost 500 percent annually to less than 20 percent without seriously affecting the real economy (at least during the first two years).

Bruno divides the period between 1985-1991 into four phases. Phase 1 is characterized by a sharp reduction in inflation, a substantial recuperation of foreign exchange reserves and an initial recession in economic activity. This phase covers the period from July 1985 to early 1986, i.e. the first 6 to 8 months of the program. The period between early 1986 and late 1987 constitutes the second phase. This was a period of rising economic activity. According to Bruno, decreased unemployment and other positive developments of this phase "might have given the impression that a sharp stabilization at the end of a long crisis period could be almost costless" (Bruno, 1993: 109-111).

It should be stated that there are two very important factors that helped maintain low inflation rates between 1985 and 1987. One factor is the collapse of oil prices in 1986. Although this development worsened the debt crises of oil-exporting developing countries, such as Mexico, Venezuela, Ecuador and Nigeria at that time, the fall in the price of oil, which was a major import item for Israel contributed to the success of the stabilization plan. The other factor was the steady decline in the value of the dollar during this period. The depreciation of the dollar brought about the depreciation of the shekel. To state it more correctly, the depreciation of the dollar prevented the destructive effects of real appreciation caused by the exchange rate peg, and it provided an advantageous position for Israel in its foreign trade with Europe and Japan, which constituted 40 percent of its foreign trade (Patinkin, 1993: 119).

³ According to Patinkin, on the other hand, the part of the program, which called for reduction in government expenditures on goods and services was less successfully carried out (Patinkin, 1993: 117).

The cost of the program became apparent in the third phase, which covered a two-year period between mid-1987 and mid-1989. During this phase, economic activity decreased, but at the same time several new important reform steps, particularly in financial markets and the exchange rate regime were initiated. In most, if not all, cases reducing the inflation from high rates to single or lower two-digit levels has been a painful process. Until 1987, Israel's stabilization program seemed like a very successful program. However, external factors and factors resulting from the stabilization process brought about an increase in unemployment and a fall in output after 1987. The main external factor involved the regional problem of Israel, namely the Israel-Palestine conflict. The Palestinian uprising which began in December 1987 in the territories controlled by Israel caused a fall in tourism and export revenues. In addition, it had a contractionary effect on the labor supply (Bruno and Meridor, 1991: 247-248).

The factors peculiar to stabilization programs are the rigidities in wage and price adjustments caused by the lack of credibility in the earlier periods and the real appreciation of domestic currency as a result of the exchange rate peg. By adding high real interest rates to this list one can see the inevitability of a recession in the aftermath of a stabilization program. On the other hand, it should be stated that Fisher does not agree with the view that the recession was inevitable. According to Fisher, the variables that needed adjustment prior to the stabilization program were the large fiscal deficit, high real wages and the overvalued exchange rate. In the first six months after the implementation of the program the fiscal deficit was cut, but no serious attempts in adjusting the other two variables were observed. He states that "the equilibrium that was being reached early in 1990 could have been reached soon after the stabilization. If the real wage had not been allowed back to its earlier level, and especially if the further increases in 1986 and 1987 had been prevented, the recession of 1988-1989 need not have happened" (Fisher, 1991: 278). According to Bruno and Meridor, the tight monetary policy and the interaction between expected and actual inflation may be counted as reasons for high interest rates. Moreover, high interest rates are often used to protect the exchange rate peg from speculative attacks (Bruno and Meridor, 1991: 251).

The fourth phase, the period between mid-1989 to 1991, was also a constructive period in terms of economic activity. The mass immigration of Jews from the former Soviet Union had an important role in this take-off (Bruno, 1993: 109-111). The danger of a successful speculative attack forced the authorities to relax the fixity of the central parity rate and the exchange rate band was set at 5 percent in March 1990. The central parity rate began to increase at a pre-announced rate, which was to be determined by the difference between the inflation target in Israel and the

expected average inflation rate of its main trading partners (Bermanke et al., 1999: 206-207).

Israel's stabilization program, originally based on exchange rate pegging gradually turned into an inflation targeting strategy. Israeli authorities gradually de-emphasized strict exchange-rate bands in favor of a policy that reacted to exchange rate changes which could affect domestic prices. Two elements of the Israeli program made it different than other countries' programs. First, Israel began targeting inflation when its inflation rate was at double-digit levels, and second, it was the only country to date which set official targets for both inflation and exchange rate⁴. The more explicit announcement of an inflation target in 1994 was a critical point for the Israeli program. However, it would be a mistake to think that exchange rate target was lost and replaced by another nominal anchor. The gradual transition from exchange rate targeting to inflation targeting provided the freedom to use the monetary policy and discouraged speculative attacks (Bermanke et al., 1999: 203-209).

Finally, we should state that the existence of a coalition government and the high degree of independence of the Bank of Israel eased the working of the stabilization program. The coalition government, formed basically by the two biggest parties of Israel (the Labor Party and the Likud), decided to take the necessary actions to control inflation and did not face any serious opposition. Central bank independence, on the other hand, has been seen as an important factor by many economists in achieving low rates of inflation. Central bank independence reduces the level and variability of the inflation rate and yet does not have an apparent effect on real economy (Alesina and Summers, 1993: 159; Alesina and Gatti, 1995: 196-200).

Bermanke et al. stated that the Bank of Israel enjoyed a high degree of independence, particularly in the day-to-day conduct of policy. The Governor was appointed for a renewable five-year term of office. The Governor consulted with an Advisory Council and an Advisory Committee, which had no managerial authority but served solely in an advisory capacity. Since the adoption of the economic stabilization program in 1985, the Bank had been barred from financing the government deficit. The Governor also acted as economic advisor to the government. The Finance Minister set the inflation targets and held the Bank responsible for meeting them. However, the targets were set with the help and advice of the central bank (Bermanke et al., 1999: 213). The insulation of the central bank from political pressures and the cooperation between the Bank of Israel and the Israeli

⁴ The same strategy was followed by the Turkish authorities in 1999 Disinflation Program. Besides pre-announced exchange rates, inflation targets for the years 2000, 2001 and 2002 were set with the program. However, this strategy is proved to be wrong in Turkish case.

government had an important role in the success of the 1985 stabilization program.

Mexico

Despite the fact that it was an oil exporter, its unsustainably high expansionary macroeconomic policy made Mexico the first country which faced the debt crisis of 1980s. In August 1982 Mexico announced that it would not be able to meet its foreign obligations. The rescheduling of its debt, the extension of new credits (voluntary and involuntary), new loans from international organizations such as The Bank for International Settlements and the IMF, and reduction of its debt could not solve the problems of the Mexican economy. In addition, during the 1980s Mexican policy makers undertook major structural reforms. A drastic opening of the economy, a large scale privatization program, and the deregulation of capital markets intended to create a modern financial sector characterize these reforms. However, the reforms in financial areas were not enough to create a strong financial system.

In 1987 the Mexican authorities initiated a stabilization program based on exchange rate targeting. This program was expected to operate through two channels: imposing a ceiling on tradables inflation and putting a limit on inflationary expectations. In December 1987, the peso (Mexican currency) was pegged to the US dollar, and from that time until December 1988 a completely fixed rate with respect to the dollar was adopted. After January 1989, the fixed rate became a pre-announced crawling peg that allowed for some depreciation. Until November 1991 this system based on a pre-announced rate of devaluation was in effect. In November 1991 the government introduced a band for the exchange rate. The upper edge of this band was to rise slowly over time, and to allow for slow depreciation. Introducing an exchange-rate band could be justified on two grounds. First, it was supposed to discourage short-term capital inflows and second it was supposed to allow some real exchange rate corrections (Edwards, 1996: 1-10). An issue that was agreed upon by all economists was the overvaluation of the peso. Although the stabilization program had been successful in reducing the inflation rate, the real exchange rate appreciated significantly during this process. Rapid productivity increase played an important role in the real appreciation of the peso. In addition to productivity increase trade liberalization also resulted in appreciation (Obstfeld and Rogoff, 1995: 83).

Another important factor which causes real exchange rate appreciation is inflationary inertia⁵. A slow decline in inertia may end up generating a process of overvaluation which can place the whole stabilization effort in jeopardy (Edwards, 1996: 15). Inflationary inertia may fall rapidly if the public truly believes that the commitment of the authorities is firm. If, however, there is doubt in the public mind a fall in inflationary inertia is unlikely. The stabilization program in Mexico reduced the inertia, yet this was not a permanent decline and the program lost its credibility over time.

Credibility is extremely important for the success of a stabilization program. Imperfect information problems between the government and the public are highly capable of undermining the credibility of a program. Moreover, the fact that the next government can discard the stabilization program also undermines its credibility (Dornbusch, 1991: 837-838). Imperfect information problems can be solved through regular publication of reports which present the current situation and which increase transparency. The existence of a national pact can lower the probability of a policy change in the case of a change of government. The Mexican Pacto was an important aspect of the Mexican program. The Mexican Pacto, which established guidelines for price, wage and exchange rate changes, encompassed a social and economic agreement between the government, the private sector and labor unions (Edwards, 1996: 11). However, the existence of the Pacto was not enough to clear doubts about the government's commitment to the program. Obstfeld and Rogoff (1995) state that "price and wage targets were agreed on in a series of pacts among private price setters, labor unions and government, but the outcome of this bargaining (as well as the inflation that actually occurred) nonetheless reflected private scepticism that the government would stick by its exchange rate promises" (p. 83).

In late 1994 the Mexican stabilization program failed. Edwards (1996) points out that Mexican authorities had been well aware of the necessity of consistent and supportive fiscal and monetary policies to accompany the exchange-rate-based stabilization program. The primary balance of the public sector was under control even before the adoption of the exchange rate anchor, and monetary policy was largely restrained during most of the period (p. 7).

A summary of developments in the Mexican economy can be helpful to understand the path to the crisis. According to Krugman, the annual growth rate of Mexican economy between 1981 and 1989 was only 1.3 percent. This growth rate was short of population growth and per capita income was below its 1981 level. He states that "from 1990 to 1994, the years of 'Mexican miracle', things were definitely better: the economy grew 2.8 percent per year. But this was barely

⁵ In Mexico, backward-looking wage indexation gave rise to inertia in the inflation rate (Obstfeld and Rogoff, 1995: 83).

ahead of population growth; as of 1994 Mexico was still, according to its own statistics, far below its 1981 level” (Krugman, 2000: 50). Mexico’s current account deficit rose to nearly 7 percent of the GDP in 1993 and nearly 8 percent in 1994, representing levels of foreign borrowing that are typically hard for countries to sustain (Obstfeld and Rogoff, 1995: 84). In the early 1990s the combination of an appreciated peso, the removal of import barriers and the credit boom brought about a huge excess of imports over exports. Moreover, unemployment was high, interest rates were volatile and this volatility affected the banking sector negatively.

A very important factor, which can be regarded as the harbinger of the crisis, was the fall in foreign exchange reserves. 1994 was an election year and the increase in public spending weakened the government’s fiscal position. The considerable issuance of foreign denominated debt was already a serious problem which could harm the program’s future. The political instability caused by the assassination of Donaldo Colosio⁶ in 1994 also contributed to the fragility of the Mexican economy. All of these developments brought about a considerable pressure on exchange rate peg and forced it to the top of the band. The 15 percent devaluation of the peso in December 1994 was insufficient, and it gave a signal that the government was having serious difficulties in maintaining the peg. The fall in foreign exchange reserves and the apparent weakness of the government encouraged a speculative attack, which resulted in a free fall of the value of the peso and high interest rates and which wrecked the banking sector. During 1995 Mexico’s real GDP plunged 7 percent, its industrial production declined 15 percent, thousands of businesses went bankrupt, and hundreds of thousands of workers lost their jobs (Krugman, 2000: 53-54). Moreover, inflation rose to 50 percent in 1995. The Mexican government was unable to convince investors and private price setters of its long-term unconditional commitment to its exchange rate targets. The real appreciation of the peso and high nominal interest rates left the government with a dilemma. Either it would keep the exchange-rate target and would face the destructive effects of high interest rates, or it would leave aside the exchange-rate target and lose its credibility. Obstfeld and Rogoff (1995) argued that “if Mexico’s anti-inflationary policy had been more credible in the eyes of the markets, the events that threw Mexico into crisis might never have occurred. With the peso’s real exchange rate more competitive and interest rates lower, Mexico may well have gotten by without a devaluation” (p. 84). I believe that the following statement by Krugman is quite suitable to conclude this section. “We should have realized that what happened to Mexico could happen elsewhere: that the seeming success of an economy, the admiration of markets and media for its managers, was

no guarantee that the economy was immune to sudden financial crisis” (Krugman, 2000: 58-59).

CONCLUSION

The basic aim of exchange rate targeting is to keep inflation under control. It is a monetary policy regime, which provides the domestic economy with a nominal anchor. One very important factor that affects the success of such a regime is credibility. A credible exchange rate target anchors inflation expectations in the targeting country to the inflation rate of the targeted country. Exchange rate targeting significantly curbs the discretionary power of central banks. Another advantage of exchange rate targeting is its simplicity. It is relatively easy for the public to understand the exchange rate target and to form their expectations accordingly.

Although exchange rate targeting has been used widely to reduce and control inflation, it has numerous disadvantages. Exchange rate targeting can have devastating effects on emerging market countries which do not have strong and adequately regulated financial systems. Another disadvantage of exchange rate targeting is the loss of monetary policy. If the capital markets are open, exchange rate targeting results in a close relationship between the interest rates of the targeting and targeted countries. Under this circumstance, the targeting country loses its independence of using monetary policy to intervene to domestic shocks. Moreover, since exchange rate peg creates a strong tie between targeted and targeting country economies, the negative results of a shock that affects the targeted country are very much likely to be transmitted to the targeting country’s economy. Another disadvantage of exchange rate targeting arises from the fact that it eliminates the signal that the foreign exchange market provides about developments in monetary policy. The possibility of speculative attacks and the danger of currency crises constitute the most serious disadvantage of exchange rate targeting.

Israel initiated a stabilization program based on exchange-rate targeting in July 1985. Indexation had been a prominent feature of the Israeli economy. Although inflation rates reached very high levels (500 percent annually) the use of indexation insulated the economic agents from negative effects of inflation such as a steady fall in purchasing power or declining interest revenues. However inflation had become a costly process for Israeli economy despite indexation. High levels of inflation created uncertainties and distorted information provided by the price system.

Israel, instead of trying to eliminate inflation gradually, preferred a cold turkey type intervention. The stabilization program included monetary, fiscal and balance of payments adjustments and changes in wage

⁶ The presidential candidate who was assassinated in March 23, 1994, right before the elections.

and income policies. Exchange rate pegging was used to control the inflation rate. The dependence of Israel on international trade was an important factor behind this choice. Two factors, namely the fall in oil prices and the decline in the value of the US dollar were particularly helpful in the success of Israel's program.

The existence of a coalition government and the high degree of independence of the Bank of Israel eased the working of the stabilization program and Israel's stabilization program, which was originally based on exchange rate pegging gradually turned into an inflation targeting strategy.

In 1987 Mexican authorities initiated a stabilization program based on exchange rate targeting. During the 1980s Mexican policy makers undertook major structural reforms. A drastic opening of the economy, a large scale privatization program, deregulation of capital markets with an aim to create a modern financial sector characterize these reforms. The Mexican program was expected to operate through two channels: imposing a ceiling on tradable inflation and putting a limit on inflationary expectations, which are both the reasons for choosing exchange rate targeting. In December 1987, the peso was pegged to the US dollar. Until December 1998 a completely fixed rate with respect to the dollar was adopted. After January 1989, fixed rate became a pre-announced crawling peg that allowed for some depreciation. Although the stabilization program had been successful in reducing the inflation rate, the real exchange rate appreciated significantly during this process. The appreciation of peso brought about a current account deficit equal to nearly 7 percent of GDP in 1993 and 8 percent in 1994. In addition to the high current account deficit, unemployment was high and interest rates were volatile. This volatility affected the banking sector negatively.

The international economic situation was not favorable for Mexico as was in Israeli case, and the political situation of Mexico was more volatile compared to Israel. The depreciation of the US dollar prevented the appreciation of shekel, however in the Mexican case the appreciation of peso constituted one of the main problems. Moreover, the central bank of Mexico did not enjoy the freedom enjoyed by the Bank of Israel. Another difference between Mexico and Israel was the difference between their growth performance during the implementation of their programs. Except for a period between mid-1987 and mid-1989 Israel's growth was supportive of the program while Mexican economy grew on average 2.8 percent per year, which was barely ahead of its population growth, during the period between 1990-1994.

Both countries chose a cold turkey type intervention, however during the implementation process the Mexican program lost its credibility. The Mexican government was unable to convince investors and private price setters of its long-term unconditional commitment to its exchange rate targets. On the other

hand the Israeli authorities gradually turned their monetary policy regime into an inflation targeting one.

REFERENCES

- Alesina, Alberto and Gatti, Roberta. (1995), "Independent Central Banks: Low Inflation At No Cost?" *The American Economic Review*, 85:2, 196-200.
- Alesina, Alberto and Summers, Lawrence H. (1993), "Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence" *Journal of Money, Credit and Banking*, 25:2, 151-162.
- Barkai, Haim. (1995), *The Lessons of Israel's Great Inflation*, Westport: Praeger.
- Bernanke, Ben, Laubach, Thomas, Mishkin, Frederic S., Posen Adam S. (1999). *Inflation Targeting Lessons From The International Experience*. Princeton: Princeton University Press.
- Bruno, Michael. (1993), *Crisis, Stabilization, and Economic Reform*, Oxford: Clarendon Press.
- Bruno, Michael and Meridor, Leora (Rubin). (1991), "The Costly Transition from Stabilization to Sustainable Growth: Israel's Case" In Michael Bruno, Stanley Fisher, Elhanan Helpman and Nissan Liviatan eds., *Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath*, pp. 241-275. Cambridge: The MIT Press.
- Demirguc-Kunt, Asli and Detragiache, Enrica. (1998). "The Determinants Of Banking Crises In Developing And Developed Countries". *IMF Staff Papers* 45 (1): 81-109.
- Dornbusch, Rudiger. (1991), "Credibility and Stabilization" *Quarterly Journal of Economics*, 106:3, 837-850.
- Dornbusch, Rudiger. (1997). "The Folly, The Crash and Beyond: Economic Policies and the Crisis." In Sebastian Edwards and Moises Naim, eds., *Anatomy of an Emerging Market Crash, Mexico 1994*, pp. 125-140. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Edwards, Sebastian. (1996). "A Tale of Two Crises: Chile and Mexico" NBER Working Paper No. 5794, October.
- Edwards, Sebastian. (2000). "Capital Flows, Real Exchange Rates and Capital Controls: Some Latin American Experiences." In Sebastian Edwards, ed., *Capital Flows and The Emerging Economies: Theory, Evidence and Controversies*, pp. 197-253. Chicago: The University Of Chicago Press.
- Edwards, Sebastian. (2001). "Exchange Rate Regimes, Capital Flows And Crisis Prevention," NBER Working Paper No. 8529, October.
- Fisher, Stanley. (1991). "Comments by Stanley Fisher" In Michael Bruno, Stanley Fisher, Elhanan Helpman and Nissan Liviatan eds., *Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath*, pp. 276-281. Cambridge: The MIT Press.
- Fisher, Stanley. (2001). "Exchange Rate Regimes: Is The Bipolar View Correct?" Paper prepared for

- delivery at the meetings of the American Economic Association, New Orleans, January 6.
- Garber, Peter M. and Svensson, Lars E. O. (1994). "The Operation And Collapse Of Fixed Exchange Rate Regimes," NBER Working Paper No. 4971, December.
- Kaminsky, Graciela, Lizondo, Saul and Reinhart, Carmen M. (1998). "Leading Indicators Of Currency Crises," *IMF Staff Papers* 45(1): 1-48.**
- Krugman, Paul. (2000). *The Return Of Depression Economics*. New York: W.W. Norton & Company.**
- Milesi-Ferretti, Gian Maria and Razin, Assaf. (2000). "Current Account Reversals and Currency Crises: Empirical Regularities." In Paul Krugman, ed., *Currency Crises*, pp. 285-325. Chicago: The University of Chicago Press.**
- Mishkin, Frederic S. (1999a). "International Experiences With Different Monetary Regimes," NBER Working Paper No. 7044, March.**
- Mishkin, Frederic S. (1999b). "Lessons from the Asian Crisis," NBER Working Paper, No. 7102, April.**
- Obstfeld, Maurice and Rogoff, Kenneth. (1995). "The Mirage of Fixed Exchange Rate Regimes," *The Journal of Economic Perspectives* 9(4): 73-96.**
- Patinkin, Don. (1993). "Israel's Stabilization Program of 1985, or Some Simple Truths of Monetary Theory" *The Journal of Economic Perspectives*, 7(2): 103-128.**
- Sachs, Jeffrey D., Tornell, Aaron and Velasco, Andres. (1996). "Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons from 1995." *Brookings Papers on Economic Activity*, pp. 147-215.**

Bilgiye Dayalı Ekonomi Ve Kamusal Teşvik Politikalarının Yeniden Yapılandırılması

Ahmet Can BAKKALCI¹ Haluk TANDIRCIOĞLU²

¹ Dr., Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Denizli

² Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, İzmir

“Bilgi Üretimin En Güçlü Motorudur” Alfred MARSHALL 1890

ÖZET: “Bilgi Toplumu” (*Information Society*), sanayi ya da endüstri sonrasında geçilen bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler bilgi toplumu olmanın gerekliliklerini yerine getirmeye çalışmakta, gelişmekte olan ülkeler ise sanayi toplumu aşamasını tamamlayanlar da dahil, bilgi toplumu sürecine geçebilmek için ciddi çaba içinde bulunmaktadır. Bilgi çağının içinde yer almak, ekonomik ve sosyokültürel alanda köklü değişimlerin olmasını kabul etmek anlamında değerlendirilmektedir.

Geleneksel toplum anlayışından bilgi toplumuna geçiş sürecinde pek çok şey yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bilgi Toplumu’nda geçmişte doğru, verimli ve etkin kabul edilen pek çok şey önem ve özelliğini yitirebilmektedir. Bu nedenle bilgi çağını yakalamanın getirmiş oldukları kadar, alıp götürdüğü ya da unutturduğu toplumsal değerler de söz konusudur ve söz konusu olmaya devam edecektir. Bu nedenle bilgi toplumunun değerlendirilmesi, bilgi toplumundan kaynaklanan fayda ve maliyetlerin ortaya konulmasıyla yapılabilecektir. Ancak genel olarak kabul edilen ortak uzlaşma, bilgi toplumunun faydalarının maliyetlerini aştığı yönündedir. İşte bu süreç içinde kamusal teşvik politikaları da sorgulanmakta ve yeniden yapılandırılması tartışmaya açılmaktadır. Devletler tarafından verilen teşvikler bilgi toplumunu yakalamada bir araç olarak kullanılmaya çalışılmaktadır. Ulaşılmak istenen hedef bu kadar büyük olunca teşvik politikaları da eskisine nazaran çok daha büyük bir önem arz etmektedir.

Knowledge Based Economy and Restructuring Public Incentive Policies

ABSTRACT: The economical development process comprises three major stages. Agricultural Society was the first and Industrial society was the second stage. On the other hand Information Society is the last step of the economic stage. In information Society or Knowledge Economy information is one of the most important things to acquire. In the major OECD countries, economy is based on the production and distribution of information. In addition developing countries try to reach information and new technologies to reach this economic stage.

New Information Age led to social, cultural and economical changes in many areas. These changes may cause positive or negative effect in such areas. In spite of its negative effects, in this stage economy has been growing better than other stage from the beginning of the 1950’s.

In knowledge economy, financial incentives can be used to guide the national economy. In order to achieve national economic aims government must reorganize these incentives.

BİLGİ TOPLUMU VE BİLGİYE DAYALI EKONOMİ KAVRAMI

Sanayi Devrimi ya da sanayileşme sürecinde insan, sistemin geliştirilmesi için çalıştırılmış ve kullanılmıştır. Çeşitli aşamalardan sonra geçilen ve içinde bulunduğumuz “Bilgi Toplumu” sürecindeyse sistem, insanın geliştirilmesi için kullanılmakta, insana hizmet etmekte ve insan ancak istediği zaman bilgi üretmektedir.

Bu anlamda bilgi, Sanayi Toplumu’nun yarattığı değerlerden ayrılmaktadır. Örneğin şiddet ya da servet

tanım itibarıyla zenginlerin ve/veya güçlülerin elindedir. Ancak bilgi zayıf ya da yoksulların sahip olabileceği bir değerdir (TOFFLER 1992 s. 35). Yani bilgi paylaşıldığı sürece evrenseldir ve küreselleşme de bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bilgi Toplumu’nda bilgi, coğrafi sınırlara bağlı olmadan ulaşılabilir hale gelmiştir. Ancak bu yaratılan bilginin çıkış noktasının ve doğruluğunun denetlenmesi oldukça güçtür. XX. Yüzyılın Avrupa eksenli tarih ve ABD eksenli ekonomi anlayışı yerini küresel bilgi yayılımına bırakmıştır. Bu anlamda, Bilgi Toplumu’nda bilgiye sahip olarak, yorumlayıp, kullananlar; bilgiye

sahip olmayıp da o bilgidan yararlanmak isteyenleri etkileyip, yönlendirebilmekte ya da yönetebilmektedir. Dolayısıyla bilgi toplumu ve buna koşut olarak ortaya çıkan değişimler önemli sosyo-ekonomik riskleri de beraberinde getirmektedir. Kimilerine göre, bilişim teknolojisindeki gelişmeler özerk, özgün ve farklı kültürel oluşumlara olanak vermemekte, aksine dünya çapında egemen, başat ve tek bir kültürün oluşumuna katkıda bulunmaktadır. (AKIN, s.7). Ancak olumlu ya da olumsuz yönleriyle Bilgi Toplumu aşaması sürmektedir.

Bilgi Toplumu (*knowledge society*), değişik biçimlerde anılmakta ya da adlandırılmaktadır; "modern-sonrası çağ" (*post-modern era*), "burjuva-sonrası toplum" (*post-bourgeois society*), "ekonomi-sonrası toplum" (*post-economic society*), "kıtlık-sonrası toplum" (*post-scarcity society*), "uygarlık-sonrası toplum" (*post-civilized society*), "post-endüstriyel toplum" (*post-industrial society*), "kişisel hizmet toplumu" (*the personal service society*), "hizmet-sınıflı toplum" (*the service class society*) veya "kapitalizm-sonrası toplum", teknokratik çağ (the technetronic era) (*post-capitalist society*), "enformasyon toplumu" (*information society*), ağ toplumu (*network society*) kavramları hep bilgi toplumuna karşılık gelmektedir (BOZKURT, s.71).

Çalışmamızda kullanılan "Bilgi Toplumu" kavramı literatürde değişik şekillerde ifade edilmekle birlikte, anlam ve içerik itibarıyla ciddi farklılıklar taşımamakta ve endüstri toplumundan sonra gelen, içinde bulunduğumuz çağı niteler şekilde kullanılmaktadır. Bilgi toplumu; "Sosyo-ekonomik faaliyetlerin giderek etkileşimli sayısal iletişim ağlarının katılımıyla veya bu iletişim ağlarının yoğun kullanımıyla gerçekleştirilmesi yanında, bu amaçla kullanılan her türlü teknolojinin ve uygulamanın üretilmesi olarak tanımlanmaktadır (TÜBİTAK 2002, s. 4)".

Bilgi toplumu kendine özgü bir ekonomik yapı içinde şekillenmektedir. Bu yapıda klasik ekonomi paradigmasının üretim sürecini açıklamakta kullandığı artan maliyet veya azalan verim kavramları yetersiz kalmaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim maliyetlerinde hızlı bir azalma, bu işlemlerde yoğunlaşma ve yaygınlaşma, kapsadığı alanlardaysa genişleme görülmektedir. Bu koşulların hakim olduğu piyasalar "Bilgiye Dayalı Ekonomi" (*BilDE*) kavramının gelişmesine yol açmıştır.

BilDE ortamında gerek özel gerekse kamu kesimlerinde yeniden yapılanma süreci izlenmekte, bu süreç toplumsal dinamiklerle beraber kendiliğinden kurumsallaşmaktadır. Ancak sürecin kurumsallaşma aşamasında ülke, firma ya da birey için uyum riski bulunmaktadır. Sürece uyum sağlayanlarla sağlayamayanlar arasında dijital uçurum ya da bölünmüşlük olarak adlandırılabilir (*digital divide*) farklar görülebilmektedir. Dijital uçurum telefon, bilgisayar, internet gibi araçlara ve fiziksel erişim göstergeleriyle ölçülmektedir (TÜBİTAK, s.10)

Dijital uçurumun ulusal düzeyde, gelir dağılımında dengesizlik ve sosyal anlamda bazı kesimlerin

dışlanmasını beraberinde getirebileceğine ilişkin ciddi kaygılar bulunmaktadır. Bu sorunların aşılması için ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği ve teknik yardım politikaları geliştirilmesi gereksinimi giderek artmaktadır (KELLEÇİ, s. 6). Dijital uçurumun aşılabilmesi için de başvurulacak kaynak yine bilgi teknolojileri olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin BilDE'ye geçmelerinin ve kalkınmalarının sağlanabilmesi ayrıca, yaşam kalitelerinin yükseltilebilmesi için bilgi teknolojilerinin kullanılması ve bu kullanımın yaygınlaştırılmasının bir açılım sağlayabileceği düşünülmektedir (UNDP, s.32).

Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı pek çok kaynakta ayrıntılarıyla yer alan bilgi toplumunun yeniden keşfi ya da tanıtılması değil, bilgi toplumunun ekonomi ve özellikle kamu maliyesi alanlarındaki yansımalarının teşvikler yönüyle incelenmesidir. Bu kapsamda öncelikle BilDE kavramının genel ekonomi kuramları ve toplumsal gelişme evrelerine göre incelenecektir. Daha sonra, uygulanabilecek kamusal teşvik politikalarının, bilgiye dayalı ekonomik yapılanmanın kurumsallaşma halindeki süreci içinde nasıl bir yol izlediği ya da izleyeceği açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmada Bilgi Toplumu, genel özellikleri ayrıntıya girilmeden aktarılmıştır. Çalışmada kavramların tanıtılmasından sonra, Ekonominin Geçirdiği Toplumsal Evreler başlığı altında, genel kabul gören sosyo-ekonomik gelişme evreleri doğrultusunda tarım, sanayi ve bilgi toplumlarının bir analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda geçmişe doğru bir zaman sınırı konulmamış, geleceğe yönelikse herhangi bir projeksiyon yapılmamıştır.

Kamusal teşvik politikaları başlığı altında ise mevcut ve iktisadi ve mali kısıtlar altında teşvik politikalarını daha etkili bir şekilde kullanmanın önemi ve yöntemleri tartışılmaya çalışılmıştır.

Bilgiye Dayalı Ekonomi

Geleneksel ekonomi yaklaşımı, Newtongil fizik paradigmasının koşulsuz kabul gördüğü bir dünyada ekonominin bir bilim olabilmesi için gerekli olan koşulları bu paradigmadan yola çıkarak sağlamıştır. Bu yaklaşımda geliştirilen kurallar, tıpkı Newton'un Yasaları'ndaki gibi, ekonominin zaman ve mekandan bağımsız olarak, yani her yerde ve her zaman aynı neden sonuç zinciri ile işleyeceği üzerine kurulmuştur. Kısacası, geleneksel ekonomi; mekanik düşünce ve paradigmanın determinist, noktasal (boyutsuz) ve kapalı neden – sonuç mantığı ile sınırlı bir anlayış ve algılayış içinde modellerini kurmuştur (ERKAN 2004, s. 353).

Klasik ekonomi okulundaki Newtongil Fizik Paradigması'nın koşulsuz kabul edilişi, BilDE yaklaşımında da etkisini devam ettirmektedir. Fizik bilimlerinde egemen olan görüşün ekonomi kuramına yansıtılması geleneği değişmiş değildir. ERKAN'ın da savunduğu gibi, BilDE kavramı içine "Kuantum Fiziği"

entegre edilmeye çalışılmaktadır (ERKAN 2004, s. 355).

Bilgi Toplumu, toplum ve ekonomiye yeni bir dinamizm kazandırmıştır. Ancak bu dinamizmin iyi tanımlanıp, sınıflandırılmaması bizi yanlış yargılara varmaya götürebilecektir. Örneğin; “Sanayi toplumu ekonomiyi, kıt kaynakların kullanım ve dağıtımıyla ilgili bir bilim dalı olarak tanımlıyordu. Bilgi toplumunda bu tanım artık geçerli değil. Zira temel üretim faktörü bilgi, kıt bir kaynak değildir. Bu nedenle azalan verimler yasası geçerli değildir. Aksine, artan bilgi ile artan verim yasası geçerlidir” (ERKAN 2004, s. 358)

Bunun yanında Bilgi Toplumu, ekonomik, mali ve sosyal alanda birçok değişikliğe yol açmıştır. Bilgi toplumu öncelikle ve özellikle ekonomik altyapıyı etkileyerek toplumları değiştirmektedir. Bu durum ekonominin bilgiye dayalı doğasıyla, bilginin ekonomiye dayalı altyapısından kaynaklanmaktadır. BilDE kavramı, yüksek-teknoloji alanlarında sahip olunan teknoloji üretme ve yenilikçilik yeteneği aracılığıyla sanayi ve hizmetler üretiminin gerçekleştirilmesini anlatmaktadır (TÜBİTAK, s. 22). Ayrıca, teknolojik bir yeniliğin ilk olarak yansıdığı ve kullanıldığı alan ekonomik süreçtir (ERKAN, 1994, s. 93).

Klasik ya da neo-klasik ekonomi yaklaşımının yalnızca basitleştirici bir varsayım olarak gördüğü, tam bilgilenme ve tek fiyat varsayımı, internetten sağlanan bilgiler ve pazarlama olanaklarıyla büyük oranda bir realite haline gelmiştir. Aynı zamanda gelişen bilgi toplumuyla birlikte “bilgi”, başlı başına bir üretim faktörü sayılmaktadır (DPT, s. 1). “Toprak, emek, hammaddeler ve hatta sermaye bile sonlu kaynaklar, bilgi hangi bağlamda olursa olsun, tükenmez bir kaynaktır” (TOFFLER 1996, s. 42).

Ekonominin geliştirdiği ya da dönüştürdüğü sosyal hayatta hakim sınıf yapısı da değişmektedir. Sanayi toplumunda sermaye sahibi işveren sınıf hakim durumdayken, bu çağda bilgiyi elinde bulduranlar (Microsoft, Google gibi şirketler) hakim duruma gelmektedir (AKIN, s. 5). Son yıllarda bilgi, ekonomik ve siyasi gücün en önemli kaynağı ve yönlendiricisi olarak görülmektedir. Bilgi genel olarak “kamusal” (toplum hizmetinde olan) bir nitelik taşısa da, artık sahip olana avantajlar sağlayan, olmayana ek yükler getiren bir mal haline gelmektedir (İNCE, s. 5). Örneğin devalüasyon yapılacağı haberine sahip olan bireyin bu bilgiyi kullanarak, yüksek düzeyde spekülasyon kazanç sağlaması olanaklıdır. Ayrıca bilgi dışsal kazançların en yoğun olduğu alanlardan biri ve belki de en önemli ve verimli olarak gelişmektedir. Bu alandaki maliyet ve teknolojik yenilenmeye diğer üretim kesimlerinde rastlanmamaktadır. Bilgi ekonomilerinde yetenekler sürekli artmakta, maliyetlerse sürekli düşmektedir.

BilDE içinde yer alan şirketlerin genel özellikleri de değişmektedir. “Yeni ekonominin başarılı şirketleri stratejik ortaklıklara girmekte, rakipleriyle işbirliği yapmakta, iş süreçlerini müşteri odaklı veya ürün odaklı

olarak belirlemektedirler. İş yerinde hiyerarşi yoktur, eşitlik yoktur ve hızlı büyüme gözlenmektedir. Bu şirketlerde vizyona dayalı liderleri ve nitelikli, öğrenmeyi bilen, esnek, bilgi ve yüksek değer temelli, mobil, yaratıcı bilgi işçileri çalışmaktadır” (TUSİAD, s. 61).

BilDE'nin ölçülebilmesi için çeşitli kriterler kullanılmaktadır. Ekonomide yer alan bilgi kesiminin GSMH'dan aldığı payın boyutu ve bunun gelişim eğilimi ilk kriterdir. İkinci kriterse bilgi kesiminde çalışan işgücünün toplam nüfusa oranıdır (OKTAY, s. 157). Diğer yandan OECD tarafından BilDE düzeyinin ölçülebilmesi için imalat sanayii sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada sektörlerin üretim ve katma değerleri içindeki Ar-Ge harcamaları belirleyici olmuştur. Sınıflandırmada imalat sanayi yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji kullanımına göre dört ana gruba ayrılmıştır (SA YGILI, s. 8). İleri teknoloji içeren ürünler, yüksek düzeyde Ar-Ge harcamasıyla elde edilmektedir. Ayrıca, en başarılı BilDE'ler kapsamında yer alan ülkelerin ekonomik yapılarının güçlü markalar, nitelikli iş gücü ve sermaye üzerine temellendirildiği izlenmektedir (World Bank s.

Ekonominin Geçirdiği Toplumsal Evreler

Toplumların aynı zamanda olmasa da genel olarak geçirdikleri ekonomik evreler, daha önce de belirtildiği gibi tarım ve sanayi olmak üzere gruplandırılmıştır. Tarım toplumu, göçebe otlatıcılıktan yerleşikliğe geçiş aşamasıdır. M.Ö 8000 yılında başladığı kabul edilen Tarım Toplumu'nun feodal, ağalık sistemine dayalı yapısı, İngiltere'de XVIII. Yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi ile son bulmuştur.

Sanayi Devrimi 1750'li yıllardan itibaren başlayan, insanların hayatlarını sürdürürken kullandıkları araçları etkileyen, karmaşık teknolojik değişimler kümesinin kısa ve genel adıdır (KOCA CIK, s. 2).

1955 yılından bu yana sürdürüldüğü kabul edilen ve Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzdeki evrede özellikle iletişim ve bilişim alanındaki teknolojik ilerleme son derece hızlı olmaktadır*. Üçüncü devre ya da aşama olarak adlandırılan Bilgi Toplumu, tanım ve içerik açısından TOFFLER'in yaklaşımlarıyla özdeşleşmiş gibidir. Bu anlamda TOFFLER'in dörtleme denilebilecek “Şok” (*Future Shock*), “Üçüncü Dalga” (*The Third Wave*), “Yeni Güçler Yeni Şoklar” (*Powershift*) ve “Yeni Bir Uygarlık Yaratmak” (*Creating A New Civilization*) eserleri Bilgi Toplumu kapsamının ve sınırlarının belirlenmesinde öncü niteliği taşımaktadır. TOFFLER'a göre “ilk üç eserin her biri kendi başına bağımsız bir eser olarak da okunabilir. Ama bir araya geldiklerinde, entelektüel açıdan tutarlı bir bütün oluşturmaktadırlar”(TOFFLER, 1992 s.9). “Şok”, bilgi toplumdaki değişikliklerin birey ve

* 1955 yılında ABD'de yaşayan beyaz yakalı işçiler (hizmet sektöründe faaliyet gösterenler) ilk kez mavi yakalı işçileri (sanayi sektöründe çalışanlar) sayısal olarak geçmiştir.

toplum açısından nelere yol açacağını gösterirken, ‘‘Üçüncü Dalga’’ bu değişikliklere uyum sağlamanın güçlüklerini ve uyum sağlayamamanın maliyetlerini anlatmaya yönelmiştir (TOFFLER 1981 s.21).

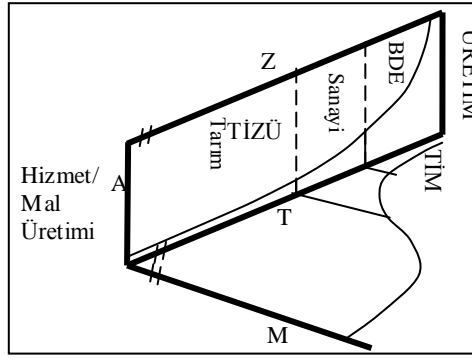
1994 yılı basımı olan ‘‘Yeni Bir Uygarlık Yaratmak’’ kitabında TOFFLER ‘‘önümüzdeki on yıllar muhtemelen altüstlükler, kargaşalar, hatta yaygın şiddet eylemleriyle dolu olsa bile, kendimizi bütünüyle tahrip etmeyeceğiz’’ demiştir (TOFFLER 1996, s.20-21). Yaşanan toplumsal karmaşalara rağmen yeni

teknolojilerin gelişmesi ile beraber genel refah seviyesi tarım ve sanayi toplumuna göre giderek artmaktadır.

Toplumsal Evrelerin Ekonomi Yönlü Analitik İncelemesi

Toplumların açıklanan evrelere girişleri eş zamanlı olmamıştır. Bir toplum ilk evreyi tamamlamak üzereyken diğeri son evreye girmiş olabilmektedir. Ancak, yapmaya çalıştığımız analiz genel durum ve süreci yansıtmaktadır.

Şekil 1: Tarım, Sanayi ve Bilgi Toplularının Üretim Yönünden Analitik Analizi

KAYNAK: Çalışmamızda türetilmiştir.

Z	:	Zaman
T	:	Teknoloji
M	:	Üretim maliyetleri
Tarım	:	Tarım Toplu mu (Ekono mis i)
Sanayi	:	Sanayi Toplu mu (Ekono mis i)
BDE	:	Bilgi Toplumu (Bilgiye Dayalı Ekonomi)
Üretim	:	Zaman İçinde Gerçekleşen Dünya Üretimi
Hizmet / Mal Üretimi	:	Hizmet Üretiminin Mal Üretimine Oranla Gelişimi
//	:	Eksenlerin sıfırdan başlamadığını gösterir işaret
TİM	:	Teknolojiye İlişkilendirilmiş Maliyet eğrisi
TİZÜ	:	Teknolojiye İlişkilendirilmiş Zaman Boyutlu Üretim Eğrisi

Tarım, Sanayi ve BilDE aşamalarının genel görünümü Şekil 1 yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Şekilde yer alan notasyonların anlamları yukarıda verilmiştir. Şekilde tarım, sanayi ve bilgi olmak üzere üç temel toplum aşaması ele alınmıştır. Maliyet (M), MT düzleminde* teknolojiyle (T) ilişkilendirilmiştir. Bu düzleminde Teknolojiye İlişkilendirilmiş Maliyet (TİM) eğrisi yer almıştır. Diğ er düzleminde de zaman boyutunda teknoloji ve üretim ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

* Düzlemlerde yer alan eksenler uzun zaman dilimlerini kapsadığından ve bu dönemlere ait istatistiki veriler elde edilemeyeceğinden ölçüme dayanmaktadır. Ancak eksenler ve eğriler dönemlere ait olan ve genel olarak kabul edilen bilgilere göre oluşturulmuştur.

Teknolojiye mal, hizmet ve toplam üretim, TZ düzleminde zaman boyutunda birleştirilmiştir.

Bu düzlemdeki ilişkileri Teknolojiye İlişkilendirilmiş Zaman Boyutlu Üretim Eğrisi (TİZÜ) açıklamaktadır. TİZÜ eğrisi, zaman sınırı olmadan üretimde kullanılan devrin en ileri teknolojisini yansıtmaktadır. Bu üretim zamanın önceki aşamalarında toplu iğne olabileceği gibi, uzay mekiği de olabilecektir. TİM ve TİZÜ eğrilerinin zamanın ilerleyen aşamalarında sonsuza doğru yakınsayacağı varsayılmıştır. Şekilde kullanılan eksenlerin aynı ölçeği yansıtmadıkları açıktır. Ayrıca eksenler sıfırdan başlamamakta, ekonomik varsayımlar gereği de sonsuza ulaşmamaktadır. Eksenlerin sıfırdan başlamadığını göstermek üzere ‘‘//’’ belirteci kullanılmıştır. Yatay eksenlerde sağa, düşey eksenlerdeyse yukarı doğru gidildikçe birim artmaktadır.

TİM, tarım toplumunda son derece geri teknoloji ve yüksek maliyetle** üretim yapıldığını göstermektedir. Yine tarım toplumunda hizmet üretiminin mal üretimine göre oldukça düşük düzeyde gerçekleştiği bilinen bir gerçektir. Bu durum TİZÜ eğrisiyle takip edilebilmektedir. Tarım toplumunun sonuna doğru buhar makinesinin kullanılmasıyla birlikte maliyetlerin azalmaya başladığı TİM eğrisinden gözlenebilmektedir. Sanayi toplumunun başlangıcı olarak düşünülebilecek bu gelişmeyle birlikte “teknoloji ekseninde hızlı bir ilerleme görülmekte ve sonrasında maliyetlerin düştüğü izlenmektedir. Düşen maliyetler, büyük oranda işgücüyle desteklenmiş (tekstil, madencilik v.b.) sanayi üretimindeki artıştan kaynaklanmıştır.

Sanayi devriminin bundan sonraki aşamalarındaysa bu oranda bir teknolojik sıçramadan ve maliyet düşürücü etkiden bahsedebilmek olanaklı değildir. Bu aşamada görülen en büyük gelişme yine buhar gücüyle çalışan makinelerle geçilen otomasyon süreci olmuştur. Sanayi devrimi klasik ekonominin temellerinin atıldığı azalan verim ve artan maliyet koşulları altındaki üretimden oluşmaktadır.

Bilgi toplumuna girilirken buhar makinesinden içten yanmalı motorlara geçiş, ulaşım ağlarının güçlenmesi gibi nedenlerle maliyetlerde yine önemli oranda azalma ve teknolojide artış gözlenmiştir. Ancak, bilgisayar ve ağ sistemlerinin gelişimine kadar, sanayi toplumunda buharlı makinenin keşfedilmesiyle sağlanan maliyet düşüşü ya da teknolojik seviye artışına ulaşılamamıştır. Bilgi çağında özellikle hizmetler sektöründe maliyet düşüşü ve teknolojik sıçrama sağlayan ana nedenler şöyle özetlenebilir (DPT , s.1):

i. Moore Kuralı: Bir mikroçipin fiyatı artmadan, hızı her 18 ayda bir ikiye katlanmaktadır.

ii. Gilder Kuralı: Birim fiyat değişmeden, iletişim sistemlerinin toplam bant genişliği her 12 ayda bir üçe katlanmaktadır.

iii. Metcalfe Kuralı: Bir iletişim ağının değeri, ağdaki düğüm (node) sayısının karesi ile orantılıdır; dolayısıyla bir ağa bağlı olmanın değeri üssel olarak artarken kullanıcı başına fiyatı sabit kalmakta, hatta azalmaktadır.

iv. Mal farklılaştırması maliyetinin (çeşit, büyüklük, renk, desen, ambalaj v.s.) kullanılan yeni sistemler nedeniyle toplam maliyetler içinde sifra yakın bir oranda olması. Bu sayede üreticilerin bilgisayar destekli farklı ürünleri anında üretip, farklı müşterilerin zevklerini tatmin edebilmeleri. Örneğin sonsuz renk seçeneği bulunan boyalar, bilgisayar ortamında kişiye özel hazırlanabilen elbise ya da ayakkabı modelleri, ambalaj özelliklerinin kolaylıkla değiştirilebilmesi ürün yelpazesini genişletmiştir.

** Burada ifade edilen yüksek maliyetler, bugünkü üretimin aynısını elde edebilmek için o günün şartlarında katlanması gereken maliyetleri ifade etmektedir. O günün şartlarında, günümüzdeki üretim yapılabiliyor şeklinde yorumlanmalıdır.

v. Stok maliyetlerinin gelişen teknoloji ve erişim olanakları nedeniyle azalması. Örneğin artık otomobiller teslim edilecekleri limana doğru götürülürken bir gemi içinde üretilebilmektedir. Aynı şekilde siparişler verildiği anda gerçekleştirilebilmekte, stok tutma gereği azalmaktadır.

Yapısal olarak bir dönüşümün yaşandığı maliyet, mal farklılaştırması ve bunlara bağlı olarak gelişen esnek üretim yapısı altında, gelişmekte olan piyasa BİLDE'ye uyumunda oldukça önemli olan teşvik politikalarının da yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Teşvik politikalarının yeniden yapılandırılması, işletmelerin bilgi teknolojilerinden yararlanabilecek şekilde organize edilmesine ve bu yolla toplumsal refahın artırılmasına yardımcı olabilecektir.

BİLGİ TOPLUMU VE DEĞİŞEN TEŞVİK POLİTİKALARI

Genel Olarak Teşvikler

Bilgi Toplumu'nda teşvik politikalarından bahsetmeden ve teşvik politikalarının değerlendirilmesini yapmadan önce teşvik tanımlaması ve özelliklerinin ortaya konulması gerekmektedir. *Teşvikler*, en geniş anlamıyla, “Onun yokluğunda gerçekleşmeyecek ya da istenilen düzeyde gerçekleşmeyecek işlerin mümkün hale gelmesini sağlayan, her türlü ekonomik, mali, idari, teknolojik ve sosyal önlem ve politikadır (MUTLU, s. 13). Teşvik politikalarının tanımından da anlaşıldığı gibi teşvikler ulaşılmak istenen amaca hizmet eden önemli araçlardan birisi olmaktadır.

Teşviklerin özellikleri genel olarak aşağıdaki şekilde sıralanabilir(DURAN, s.7).

i. -Teşvikler, genel olarak devlet tarafından verilir.

ii. -Teşvikler, hem özel kesime hem de kamu teşebbüslerine de verilebilmektedir.

iii. -Teşvikler, devlete maliyet yükler. Bu maliyet, nakdi teşviklerde ucuz kredi ve hibeler yoluyla yapılan transferler nedeniyle kamu fonlarının azalmasından kaynaklanabileceği gibi, vergisel teşviklerde tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirinden vazgeçilmesi şeklinde de ortaya çıkabilecektir.

iv. -Teşvikler, veren açısından bir gelir kaybı veya fon azalmasına neden olurken, alan açısından bir “faydayı” ifade eder.

ii. -Teşvikler, yatırımın mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemek amacıyla kullanılır.

iii. -Teşvikler, dolaylı veya dolaysız olarak verilebilir.

iv. -Teşvikler, gizli veya açık olabilir.

Özelliklerini belirttiğimizi teşvikleri çok farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Ancak genel olarak teşvikler “dolaysız ve dolaylı” olarak ikiye ayrılabilirler. Bu ayırımı esas olan unsur teşviklerin işletmeyle doğrudan ilgili olup olmamasıdır.

Dolaysız teşvik tedbirleri; Bir işletmenin maliyet ve kâr düzeyini doğrudan etkileyen mali ve iktisadi teşviklerdir. Bunların başlıcaları; vergi muafiyet,

indirim ve iadeleri, sübvansiyonlu krediler ile bina-arsa ve teçhizat, yatırım sübvansiyonlarıdır. Dolaylı teşvik tedbirleri; belli bir mekanda yer alan tüm ilgili birimlerin kendi kapasiteleri oranında faydalanmalarına açık, kullanımlarında hiç bir işletme ya da birime yasal ayrıcalık tanımayan teşvik türleridir. Bunlar, faktör ve ürün piyasalarında işletmenin karşılaştığı riski ve faktör maliyetini azaltan, işletmelerin karlarını ve/veya piyasa paylarını arttıran teşvik türleri olmaktadır. Emeğin niteliği, ulaşım, iletişim imkanları, mahalli, fiziki altyapının niteliği, sektörlerdeki ekonomik faaliyetlerin hacmi ve bunun belirlediği dışsal ekonomiler, piyasa hacmi ve sosyo-kültürel ortamı geliştirici teşvikler bu gruba girmektedir (MUTLU, s.13-14).

Boyutları ülkeden ülkeye değişse de hemen her ülkede teşvik politikaları bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak teşvikler bir araç olarak kullanılırken çeşitli aşamalardan geçmektedir. Bunlar (DURAN, s. 53).

- Kaynak ayrılması,
- Hedeflerin belirlenmesi,
- Araçların seçilmesi,
- Her bir aracın etkinliğinin ölçülmesi,
- Toplam paketin etkinliğinin ölçülmesi şeklindedir.

Bu aşamaların başarısı verilen teşviklerin başarısını doğrudan etkilediği için bu aşamaların her biri son derece önemli olmaktadır. Teşviklerle ekonomik mali ve sosyal alanda istenilen hedeflere daha kolaylıkla ulaşılması mümkün olmaktadır. Hal böyle iken sınırlı kaynakların daha etkin kullanılması ve sağlıklı bir teşvik politikasının belirlenmesi gerekmektedir.

BILDE Ortamında Değişen Teşvik Süreci

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde hem özel kesim hem de kamusal alanda yapısal dönüşümler gerçekleşmektedir. Teşvik politikalarının da bu dönüşümün içinde olması yani değişmesi gerekmektedir. Teşviklerin hangi alanlara verileceği, hangi teşvik araçlarının kullanılacağı, teşvik politikasının genel çerçevesinin belirlenmesi ve uzun vadeli bir planlamanın yapılması son derece önemli olmaktadır.

Teşvik politikaları ülkede geliştirilen politika önceliklerine göre şekillendirilse de, teşvik politikalarının etkileri ülkeyle sınırlı kalmamakta, gelişen BILDE ortamında ülkeyle sınırlı kalması da istenmemektedir. Yani ülkelerin uyguladıkları yeni teşvik politikalarından beklentileri, ülke ekonomisini yurtdışı rekabete açabilecek yeni firmaların geliştirilmesidir. Artık ülkeler teşvikleri stratejik olarak kullanmak istemekte, diğer ülkelerle rekabet edebilmek için kullanılmaktadırlar (CHARLTON, s. 12).

Teşviklerde meydana gelen bu değişimin hem politika yapıcılarını hem de teşviklerden faydalananları etkilemesi beklenmektedir. Buna göre;

i. Politika yapıcılar açısından; değişim süreci yasal tedbirler kurumsal tedbirler ve planlamaya yönelik tedbirleri içerecek genişlikte olmalıdır.

ii. Teşviklerin yasal temelleri net, anlaşılır, sıklıkla değişmeyen ve yatırım sürecini hızlandırıcı şekilde düzenlenmelidir. Çünkü yasal dayanakların iyi olması her zaman uygulamaların iyi olacağı anlamına gelmemektedir

iii. Yasal temelleri hayat geçirecek kurumsal önlemlerin mutlaka alınması gerekmektedir.

iv. Düzenlemeler tek elden yapılmalı, uygulamada görülen çok seslilik ortadan kaldırılmalıdır.

v. Verilen teşvikler uzun vadeli ve stratejik bir planlamaya dayalı olarak verilmeli ve bilgi toplumunun getirdiği yeni üretim alanlarını içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Teşviklerden faydalananlar da bir takım düzenlemelere giderek bu yeni süreçte aldıkları teşvikleri en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlarda yeniden yapılandırılmaya gidilmektedir. Bu süreçte merkezci yönetim anlayışı yerine hizmet ve sorumluluğun paylaşıldığı bir anlayış hakim olmaktadır. Toplam kalite anlayışı bu kurumlar için yaygınlaşan bir süreçtir. Mesai tanımlaması değişmekte iş yaşamı ve üretim süreci bilgi toplumu ile birlikte mekandan bağımsız hale gelmektedir. Geleneksel bir anlayışla büyümek yerine Ar-Ge yatırımlarına önem verilmekte ve ileri teknoloji ile üretilen mal ve hizmetler için var olan çabalar giderek arttırılmaktadır.

Sanayi sektörünün öneminin azalmasıyla birlikte hizmetler sektörünün ön plana çıkması ve küreselleşme, rekabetin önemini arttıran unsurlar olmuştur. Rekabetin artması başta küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) desteklenmesini gerektirmektedir. Çünkü üçüncü dalga olarak ifade edilen bilgi ekonomisinin getirdiği en büyük yeniliklerden birisi de firma ölçeğinin küçülmesidir. Çoğu ürünle beraber operasyon ölçekleri de minyatürleşmekte ve çoğu aynı adale işini yapan çok sayıda işçinin yerine, farklılaşmış küçük çalışma ekipleri geçmektedir (TOFFLER 1996, s. 45).

Genel eğilim bu iken aşırı büyümenin getirdiği hantallığı yaşayan büyük firmalara teşvikler sunmak yerine küçük ölçekli işletmeleri desteklemek daha rasyonel ve çağın gereklerine uygun olacaktır. Ancak çağın gerekliliklerine uyarak yeniden yapılandırmaya giden firmalar için verilen teşvikler devam ettirilmelidir. Özellikle KOBİ'ler desteklenirken üniversitelerle işbirliğine gidilmelidir. Böylelikle AR-GE maliyetlerinin de düşmesi sağlanmış olacaktır. KOBİ'ler büyümenin dinamikleri olarak görülmeli, teknoparkların sayıları süratle arttırılmalıdır.

Günümüzün ekonomileri bilgiye dayanmaktadır. Bilgi ise Ar-Ge, eğitim ve inovasyon olmak üzere üçlü bir faaliyetin ürünüdür (TAŞ, s.154). Bu sebeplerle teşvik politikaları içinde Ar-Ge faaliyetlerinin payını arttırıcı önlemleri almak bir zorunluluk olmaktadır.

AR-GE, yetkinliği geliştirme, yenilik, buluş, ürün geliştirme ve süreç iyileştirme de dahil olmak üzere var olan işi yenileme veya genişletme ya da yeni işler

yaratma potansiyeline sahip ve teknolojiyle ilgili her türlü faaliyeti içermektedir (MATHESON, s. 499).

AR-GE harcamaları yeni ürün ve/veya üretim yöntemi geliştirme, mevcut ve/veya ithal edilen teknolojinin etkin kullanılması, adaptasyonu veya modifikasyonu süreçleri gibi teknolojik faaliyetlerin her aşaması da ciddi önem taşımaktadır (COHEN, s. 70).

Bu sebeplerle AR-GE faaliyetlerini dar bir çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. AR-GE faaliyetleri ile teknoloji üretip pazarlamak kadar mevcut ve transfer edilen teknolojinin kullanımındaki verimliliği arttırmakta önemli olmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri bu şekilde değerlendirilirse hem mikro hem de makro ölçekte ciddi pozitif katkılar sağlayacaktır. Bu kadar önemli bir faaliyetin de mutlaka desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Doğru teşvik politikaları milli ekonomi üzerinde olumlu etkiler doğurmakta ve uzun dönemde refah seviyesinin artışına sebep olabilmektedir.

BİLDE Sürecinde Teşvik Rekabeti ve Etkileri

BİLDE ortamında teşviklerin ortaya çıkardığı etkiler hızla ve birikimli olarak yayılmaktadır. Bu nedenle kullanılan teşviklerin yarattığı ekonomik etkiler ülke içinde sınırlı kalmamakta, ülkeler arasında da etkili olmaktadır. Yani bu etkiler genel olarak ulusal ve uluslararası piyasalarda görülmektedir.

Yurt içinde teşvikler iki ana amaçla verilmektedir. Bu amaçlardan ilki olumsuz dışsallıkların ve risk ya da belirsizliklerden kaynaklanan piyasa aksaklıklarının giderilmesidir. Diğer ana amaçsa endüstriyel ya da bölgesel gelişmenin sağlanmasıdır (CHARLTON, s. 11). Bu kapsamda teşviklerin yurt içinde istihdam yaratıcı, piyasayı düzeltip düzenleyici, rekabeti teşvik edici etkilerinden bahsedilebilir.

Teşviklerin uluslararası piyasalardaki yansımaları teşvik rekabetinin artması şeklinde olmaktadır. Verilen teşvikler sonucunda firmaların maliyetlerini düşürmelerine olanak tanıyan teknolojilere sahip olmaları kolaylaşmakta, maliyetleri düşmekte, uluslararası piyasalardaki rekabet düzeyi yükselmektedir. Ancak firmalar için oldukça cazip olan teşvik tedbirleri alınırken de ülkeler arasında ciddi rekabet söz konusu olmaktadır. Bu rekabet olumlu ve olumsuz bir takım sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle teşviklerin ulusal ve uluslararası etkilerini araştırırken bu rekabetin yarattığı olumlu veya olumsuz etkileride incelemek gerekmektedir. Buna göre aşağıdaki tablo yapılabılır.

Aşağıdaki Tablodan da görüldüğü gibi teşvik rekabeti hem olumlu hem olumsuz etkileri eş anlamlı olarak doğurabilmektedir. Yatırım ortamının

geliştirilmesi, sanayi toplumunda yeniden yapılandırma, kayıt dışılığı önlemek suretiyle vergi gelirlerinde ortaya çıkan artış, özel kesimin güçlenmesi nedeniyle devletin ekonomi üzerindeki etkinliğinin azalmasını beraberinde getirecektir. Getirilen teşvikler ülkenin geri kalmış bölgelerindeki yatırımları arttırabilirse bölgesel dengesizliklerde azalmış olacaktır. Teşvik rekabeti sonucunda istihdam sorununun çözümüne olumlu katkılar da bulunmuş olacaktır. En önemlisi teşvikler doğru alanlarda kullanılırlarsa bilgi toplumuna geçişi de hızlandırabileceklerdir.

Teşviklerin olumsuz etkilerine baktığımızda ise, özellikle verilen teşvikler sebebiyle bütçe imkanlarını daraltmakta ve devletin sunmakla yükümlü olduğu mal ve hizmetlerin sunumu sekteye uğramaktadır. Rekabet baskısı sonucunda artan harcamalar ve gelir kayıpları sebebiyle refah seviyesinde ciddi azalışlar olmaktadır. Yine teşvikler her zaman ekonomik ve mali dengeler gözetilerek verilmemektedir. Politik çıkarlar bazen ekonomik ve mali çıkarların önüne geçebilmektedir. Bu olumsuzluk özellikle gelişmekte olan ülkelerde çok daha derinden hissedilmektedir. Teşvikler verilmeye başladıktan sonra hep devam etmesi istenmekte teşviklerin kesildiği noktada yatırımın teşviklerin devam ettiği başka bir bölgeye kayabilecektir.

Yine belli bir süre teşvikler yoluyla yatırım sürecinin devam ettirilmesi teşvikleri bir alışkanlık haline getirebilmekte ve teşvik olmaksızın gerçekleştirilebilecek bir yatırım bu rekabetin getirdiği olumsuz bir sonuç olarak teşvikle gerçekleştirilebilmektedir.

Teşvik rekabeti doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek isteyen gelişmekte olan ülkeler tarafından sıkça başvurulan bir yöntemdir. Bu yöntemle elde edilmeye çalışılan şüphesiz teşviklerin yarattığı olumlu etkilerden yararlanmaktadır. Malezya ve Singapur gibi ASEAN üyesi ülkeler 1980'li yılların sonlarına doğru yabancı sermaye çekebilme amacıyla teşvik rekabetine girişmişlerdir. 1991 yılından itibaren bu ülkelere ortak olan Çin, uygulamaya başladığı teşvik politikalarıyla Asya bölgesine gelen tüm yatırımların % 80'e yakını çekmektedir (CHARLTON, s. 18). Üretim süreci ve ürün kalitesi ne kadar eleştirilirse eleştirilsin günümüzde Çin'in ekonomik büyüklüğü ve dünya pazarlarındaki payı yadsınmaz durumdadır. Dolayısıyla Çin örneğinde de görüldüğü gibi teşvikler doğru kullanıldığında çok pozitif etkiler doğurabilmektedir.

Tablo 1: Teşvik Rekabetinin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Olumlu Etkiler	Olumsuz Etkiler
----------------	-----------------

<p>Yatırım ortamının gelişmesi, yatırımların özendirilmesi, Sanayi sektöründe yeniden yapılanma, Vergi toplamada ve vergilemede etkinlik artışı¹, Devletin küçülmesi², Sermayenin etkin dağılımı ve tahsisi, Bölgesel yatırımların özendirilerek gelişmişlik farklarının giderilmesi, İstihdamın artırılması, İstihdamın bölgeler arasında eşit dağılımının sağlanması, BİLGE ortamının geliştirilmesi, Bilgi Toplumu amacına hızlı erişim.</p>	<p>Hükümetlerin kamu mallarına yaptıkları harcamalarda azalma, Az gelişmiş ülkelerin rekabet baskısı nedeniyle uğradıkları refah kayıpları, Kamu hizmetlerinin etkinliğinde azalma, Yeterinden çok verilen teşvikler nedeniyle ulusal piyasalarda yaygınlaşan korumacılık, Vergilerin olması gerekenden fazla azaltılması nedeniyle yaşanan bütçe açıkları, Teşviklerin ekonomik amaçlardan çok politik çıkarlar için kullanılması, Verilen teşvikin, yapılan yatırımın getirisinden daha fazla olması Teşviklerin ortadan kalktığı anda yatırımların yer değiştirmesi riski, yani aşırı mobil hale gelen bir yatırım süreci, Teşvik olmadan çekilebilecek bir yatırımın teşvikler yoluyla sağlanmasının getirdiği maliyet artışı</p>
---	---

Kaynak: **CHARLTON A.**, Incentive Bidding For Mobile Investment: Economic Consequences And Potential Responses, **OECD Working Paper, No: 203, 2003, s.13-14.**

¹ Verilen teşvikler nedeniyle kayıt altına alınan firmalar nedeniyle vergi toplamada kolaylık sağlanması ve vergi kaçaklarının önlenmesi.

² Verilen teşvikler nedeniyle devletin harcanabilir kaynaklarının azalması sonucunda, ekonomideki etkisinin azalması.

SONUÇ

Yapılan tüm bu incelemelerin ışığında bir değerlendirilme yapıldığında; bilgi toplumuna dahil olmanın bir keyfiyetin ötesinde bir zorunluluk olduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü refah seviyesini korumanın ve yükseltmenin yolu çağı yakalamaktan geçmektedir. İşte böyle bir süreçte gerek kamu gerekse özel kesim arasında bir uyumun sağlanması ve kaynakların yeni çağı yakalama amacı doğrultusunda kullanılması gerekmektedir. Devletin gerek dolaysız gerekse alması olduğu dolaylı teşvik tedbirlerinin bu yönde yapılandırılması rasyonel olan davranış şeklidir. Eğer teşvikler doğru kullanılırsa, uzun dönemde ciddi getiriler sağlayabilecektir. Önemli olan teşvik rekabetinin maliyetlerini en aza indirecek şekilde bir teşvik politikası hazırlanması ve izlenmesidir.

Bilgi toplumunun getirdiği dinamik süreçte teşvikler, bu anlayış doğrultusunda yeniden yapılandırılmalı ve tarım ve sanayiden ziyade bilgi teknolojilerini destekleyen alanlara doğru kaydırılmalıdır. Uluslararası rekabet teşviklerle ilgili bir takım negatif unsurlar doğarsa da teşviklerden vazgeçilmemelidir. Verilen teşvikler ana çerçevesi değişmeyecek şekilde; uluslararası alanda getirilen düzenlemeler doğrultusunda doğru, zaman ve koşullara göre yeniden yapılandırılabilir şekilde düzenlenmeli, konjonktürel değişimlere ayak uydurabilmelidir.

KAYNAKLAR

- BOZKURT V., “Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Türkiye”, Genelkurmay Başkanlığı Üçüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri Bilgi Çağı ve Teknolojik Gelişmeler Işığında Toplum, Yönetim, Yönetici ve Lider Yaklaşımları, İstanbul 12-13 Mayıs 2005, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Yayın No:2005/85, Ankara 2005.
- CHARLTON A., Incentive Bidding For Mobile Investment: Economic Consequences And Potential Responses, OECD Working Paper, No: 203, 2003.
- COHEN, W.M. ve LEVINTHAL, D.A. “ Innovation And Learning: The Two Faces of R and D”, The Economic Journal,1989, No: 99, 569-596, Aktaran: SA YGILI Şeref, Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Stratejik Araştırmalar Daire Başkanlığı, Yayın No. DPT : 2675, Temmuz 2003.
- DPT., Bilişim Teknolojileri Ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2001.
- DURAN, M., Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi No:33, Ocak 2003.
- ERKAN H., Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 326, 1994.
- İNCE M., Elektronik Devlet Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar DPT Yayınları, Ankara, 2001.
- KELLEÇİ, M. A., Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler, DPT, Yayın No: 2674, Temmuz 2003.
- KOÇAK F., Bilgi Toplumu ve Türkiye, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 27, No:1, 2003.
- MUTLU, S., “GAP Bölgesinde Sanayi ve Gerekli Teşvik Sistemi”, GAP ve Sanayi Sempozyumu 16-18 Ekim 1990, Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, Nisan 1993.
- SA YGILI, Ş., Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu, DPT Yayınları, Ankara, 2003.
- SCHUMPETER, J., Capitalism, Socialism and Democracy, 3. Baskı, New York, Harper, 1950.
- TAŞ R., “Ar-Ge Yoğunluğu Rekabet Gücü İlişkisi Açısından Türkiye-AB Karşılaştırmalı Analizi”, Türkiye’de Yeniden Mali Yapılanma, 20. Türkiye Maliye Sempozyumu, 23-27 Mayıs 2005, Karahayıt-Pamukkale, Pamukkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayın No:1, Denizli, Ağustos 2005.
- TOFFLER A ve TOFFLER H., Yeni Bir Uygarlık Yaratmak, Çev. Zülfü DİCLELİ, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 1996.
- TOFFLER A., Üçüncü Dalga, Çev. Ali SEDEN, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1981.
- TOFFLER A., Yeni Güçler Yeni Şoklar, Çev. ÇORAKÇI B., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992.
- TUBİTAK, Bilgi Toplumu Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme (Dünya ve Türkiye), Ankara, Eylül 2002.
- TUSİAD, Avrupa Birliği Yolunda Bilgi Toplumu ve e-Türkiye, İstanbul, 2001.
- UNDP, Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu, Ankara, 2004.

İnternet

- AKIN B., 2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri, http://www.bilgiyonetiimi.org/cm/pages/mkl_gos_hp?nt=259 (25.05.2005)
- DURA C., ATİK H. ve TÜRKER O., “Beşeri Sermaye Açısından Türkiye’nin Avrupa Birliği Karşısındaki Kalkınma Seviyesi”, **Osmanlı Üniversitesi İİBF, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir,

- www.iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/01-02.pdf (05.08.2005)
- ERKAN H., ve ERKAN C., Bilgi Ekonomisinde Teori ve Politika, **Osmangazi Üniversitesi İİBF, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir, www.iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/08-04.pdf (05.08.2005)
- MATHESON, D, MATHESON, J. (1999) Akıllı Örgüt , Çev., Meral Tüzel, İstanbul: Boyner Holding Yay. Aktaran: EMREM Erdiñç A., Ar-Ge Yatırımları Bilgi Varlıkları İlişkisinin Sektörel Analizi, **Osmangazi Üniversitesi İİBF, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir, www.iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/12-01.pdf (05.08.2005)
- OKTAY E., BALKANLI A. ve SALEPÇİOĞLU A., Bilgi Toplumunda Yeni Ekonomi ve e-Dönüşüm Stratejileri, **Osmangazi Üniversitesi İİBF, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir, www.iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/04-02.pdf (05.08.2005)

Türkiye’de Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Para Kurulunun Yeri ve Önemi

Cem ENGİN¹ Ahmet Can BAKKALCI²

¹Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Kahramanmaraş

²Dr., Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Denizli

ÖZET: Türkiye’de ekonomik istikrarın sağlanması için çok sayıda istikrar programı uygulamaya konmuştur. Ancak bu istikrar programlarından istenilen sonuç elde edilememiştir. Türkiye’de para kurulu sisteminin ilk gündeme gelişi 1994 ekonomik krizinden sonra olmuş ve para kurulu sisteminin Türkiye’ye yararlı olabileceği düşüncesi hasıl olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Para Kurulu, Ekonomik İstikrar

Place and Importance of Currency Board, Providing Economic Stabilization in Turkey

ABSTRACT: In Turkey, lots of programs have been implemented for the aim of sustaining economic stability. But these stability programs have not resulted successfully. For the first time in Turkey, currency board has become a current issue after the economic crises of 1994. And then it has been thought as useful.

Key Words: Currency Board, Economic Stability

GİRİŞ

İktisadi istikrarın sağlanmasındaki en önemli etken fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Fiyat istikrarının sağlanması Merkez Bankalarının temel görevidir. Bir ülkede fiyat istikrarının sağlanması, finansal kurum ve kuruluşların yararına olduğu kadar reel sektörde faaliyet gösteren tüm şirketler, işletmeler için de son derece önemlidir. Eğer bir ülkede yüksek enflasyon uzunca bir süre devam ederse, borç sözleşmelerinin vadeleri kısılır ve çoğu zaman da yabancı paralar cinsinden yapılır. Borç sözleşmelerinin bu özelliğinden dolayı ulusal paranın değer kaybetmesi ve faiz oranlarının yükselmesi, beraberinde finansal sistemin kırılganlığı artırır. Dolayısıyla ortaya çıkabilecek en ufak bir kıvılcım finans sektörünü bir kriz ile karşı karşıya bırakabilecektir.

Ayrıca istikrarlı bir paraya sahip olabilmek de ancak fiyat istikrarını sağlamakla mümkündür. İstikrarlı bir ülke parası ile hem kolayca dış piyasalardan borçlanabilir hem de borçlanmanın maliyeti düşük olacaktır.

Son zamanlarda Dünya ekonomisinde yaşanan olumsuzluklar, krizler gündeme para kurulu sisteminin, merkez bankasına alternatif olarak fiyat istikrarını sağlamada daha etkin olup olamayacağı sorusunu ortaya çıkarmıştır. Para kurulu tanımı gereği döviz rezervi karşılığında sabit bir kur üzerinden para ihraç eden ve yapı itibarıyla basit çalışan bir kurumdur. İşleyiş yönünden merkez bankasına göre daha katı kuralları vardır.

Para kurulunun geçmişi 1850’li yıllara dayanmaktadır. İlk uygulama bir İngiliz Sömürgesi olan Mauritius’ta gerçekleşmiştir. Günümüze kadar 70’den

fazla ülkede uygulanmıştır. Son dönemlerde dikkati çeken ülkeler olarak Arjantin ve Bulgaristan’ı gösterebiliriz. Kriz sonrasında Endonezya ve Rusya da para kurulu sistemini uygulamak istemişler ama IMF bu sistemi uygulamak için gerekli ön koşullara sahip olmadıkları için karşı çıkmıştır.

Türkiye için para kurulunun gündeme gelmesi 1994 ekonomik krizine denk gelmiştir. Türkiye’de yaşanan enflasyon olgusu makroekonomik dengelerin altüst etmektedir. Artan kamu açıklarının finansmanı ve bunun için izlenen yol ülkenin ekonomik kalkınmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’deki temel sorun uygulanmakta olan popülist politikalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim, uygulanan ya da uygulanmakta olan birçok istikrar programının başarısız olmasının altında yatan gerçek de budur. Türkiye geldiği bu noktada mutlak suretle başta fiyat istikrarını sağlamak üzere makroekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırması gerekir.

Bu çalışmada ilk olarak para kurulunun tanımı, kapsamı ve temel özellikleri anlatılmıştır. Daha sonra para kurulunun yararları ve sakıncaları açıklanmıştır. Son bölümde ise Türkiye’de para kurulu benzeri uygulaması olarak 2000 yılında uygulamaya konan istikrar programından bahsedilerek, para kurulunun temel özelliği gereği popülist politikalara geçit vermemesinin Türkiye’nin makro ekonomik dengelerinin daha sağlıklı bir yapıda yürütülmesine imkan verilebileceği düşüncesi vurgulanmıştır.

PARA KURULU SİSTEMİNİN TANIMI VE KAPSAMI:

Para Kurulu'nu döviz rezervi karşılığı, önceden belirlenen bir sabit kur üzerinden ulusal para arz eden kurum olarak tanımlayabiliriz. Bu sistemde siyasi otorite açık piyasa işlemleri ve reeskont kredisi gibi para politikası araçlarıyla para arzını kontrol edememektedir. Ayrıca, bu sistemde bütçe açıklarının finansmanı imkan dahilinde değildir. Para kurulu sisteminde hem siyasi otorite hem de mali otorite çok esnek hareket etme kabiliyetinden yoksundur. Burada ekonomik istikrarın sağlanması ve makro ekonomik dengelerin sağlıklı bir zeminde sürdürülebilmesi öncelik kazanmaktadır.

Bu sistemde, para arzındaki değişimler tamamen kurula bağlı olarak belirlenir. Para kurulu sisteminde, parasal tabanın genişlemesi, özel kesimin ulusal para taleplerini karşılamak için kurula önceden belirlenmiş ve yasa ve/veya anayasa ile güvence altına alınmış sabit kur üzerinden döviz sattığı zaman mümkün olabilmektedir.

Geçmişte uygulanan para kurulu sistemleri ile günümüzde uygulanan para kurulu sistemleri arasında oldukça farklı bir takım özellikler bulunmaktadır. Para kurulu sistemlerini başlıca iki gruba ayırmak mümkündür. Birincisi, Ortodoks para kurulu sistemi, ikincisi ise yarı para kurulu yada esnek para kurulu sistemidir.

Ortodoks para kurulu sistemi, para kurulu sisteminin en katı şeklidir. Bu sistem daha çok İngiliz sömürgelerinde uygulama alanı bulmuştur. Ortodoks para kurulunun özellikleri şu başlıklar altında sıralamak mümkündür.

- En son ödünç veren kurumun olmaması
- Siyasi otoritenin etkinliğinin minimum düzeyde olması
- Yüzde 100 karşılık ilkesinin bulunması
- İhtiyari para politikasının uygulanamamasıdır.

Günümüzde içinde bu özellikleri barındıran para kurulu uygulamasına rastlamak pek mümkün değildir. Hızla globalleşen dünyamızda ekonomik, siyasi ve finansal alanda yaşanan gelişmeler zaman içinde Ortodoks para kurulu sisteminin özelliklerinin daha esnek bir şekilde kullanılmasını gerekli kılmıştır. Kaldı ki, günümüz dünyasında tüm ülkelerin içinde buldukları ekonomik ve mali şartlar birbirinden çok farklıdır. Her ülke ekonomisinin kendi içinde barındırdığı özellikler itibarıyla para kurulunu uygulama esasları birbirinden farklılık arz etmektedir.

PARA KURULU SİSTEMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ:

Ortodoks para kurulu sisteminde, kurul sadece döviz ve döviz cinsi varlıklar karşılığında önceden belirlenen sabit kur üzerinden piyasaya para arz etmektedir. Bunun dışında hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Ayrıca, para kurulu merkez bankasına nazaran daha açık ve şeffaftır. Oysa, merkez bankasının görevleri arasında, para basmak, para politikasını yürütmek ve gerektiğinde

mali sisteme müdahalede bulunmak gibi sorumlulukları vardır. (Gültekin-Yılmaz, 1996:3)

Merkez bankacılığında, ihtiyari para politikası uygulama imkanı var iken, bu durum para kurulu sisteminde ortadan kalkmakta ve kurula dayalı bir para politikası uygulaması söz konusu olmaktadır. (Çelebican, 1998:31) Bu durum ister istemez hem mali politika uygulayıcılarını hem de siyasi otoritenin popülist uygulamalarını disipline edici bir özellik taşımaktadır.

Para kurulu sisteminin önemli bir özelliği de yüzde 100 karşılık ilkesinin bulunmasıdır. Ortodoks para kurulu sistemi uygulamalarında yüzde 100 karşılık için referans alacağı büyüklük dolaşımdaki banknot miktarı olarak belirlenmektedir. Ne var ki, günümüzde uygulanan para kurulu sistemlerinde ülkeler sahip oldukları ekonomik özellikler nedeniyle ya bankalara para kurulunda zorunlu karşılık bulundurmamak yükümlülüğü getirmişler yada para kuruluna bankalar arası takas işlemlerini yürütme görevi vermişlerdir. (Gültekin-Yılmaz, 1996:26)

Ayrıca, yüzde 100 karşılık ilkesinin benimsenmediği uygulamalara rastlamak da mümkündür. Örneğin, Kuzey Rusya'da uygulanan para kurulu sisteminde yüzde 100 karşılığın yüzde 25'lik kısmının hükümet tahvillerinden oluşmasına izin verildiği görülmektedir. Doğal olarak, yüzde 100'den daha az rezerv karşılık oranı uygulamasının gerçekleştirilmesi için, para kurulunun banknot ve madeni paraya olan ihtiyacının çok iyi tahmin edilmesi, belirlenmesi ve ihtiyaçtan daha fazla bir karşılığı kanunla belirlemiş olması gerekmektedir. (Hanke-Schuler, 1993:17-18)

Para kurulu sisteminde, rezervlerin, likit rezervler, yatırım rezervleri ve fazla rezervler olmak üzere üç başlık altında toplandığını görmekteyiz. Elde tutulması planlanan likit rezervler ülkeden ülkeye farklılık arz etmekle birlikte bu oran %30 ile %50 arasında değişmektedir. Yatırım rezerv oranının ise, %50 ile %70 arasında belirlendiği görülmektedir. (Şen-Demirhan, 2003:13)

Likit rezervler, genellikle vadesi bir yıldan kısa, riski düşük ve yeterli getirisi olan mali araçlara yönlendirilirken, yatırım rezervleri, uzun vadeli, risk oranı nispeten daha yüksek mali araçlara yatırılmaktadır. Ne var ki, rezerv ülkede faiz oranlarının değişmesi sonunda mali araçların piyasa fiyatlarının dalgalanması sonucunda oluşabilecek zararlara karşı para kurulunun rezerv oranlarını yüzde 100'den yüksek tutmuşlardır. Bu oran %5 ile %10 arasında değişmektedir. (Çelebican, :32)

Para kurulunun bir diğer özelliği ise dileyen herkes, dilediği zaman para kurulu parasını, rezerv para olan dövize yada rezerv para birimi olan dövizi, para kurulu parasına sabit kur üzerinden çevirme imkanına sahiptir. Dikkat edilecek olursa buradaki konvertibilite rezerv para birimi için geçerlidir. Para kurulu ticari bankalardaki mevduatların para kurulu banknotlarına ve bozuk paralarının çevrilebilirliği garanti altına alınmamaktadır. Bu nedenledir ki, ticari bankalar,

yükümlülüklerini yerine getirmek için belli oranda rezerv para bulundurmaları gereklidir.(Hanke-Schuler, 1994: 6)

Para kurulu parası ile rezerv para arasındaki konvertibilite uygulaması ile ilgili her ülkede farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin, Hong Kon’da sadece banknot arz eden bankalar Hong Kong dolarını bir para kurulu işlevini yerine getiren Döviz Fonu’ndan ABD dolarına dönüştürme imkanına sahiptir. Halk ise ulusal para ihtiyaçlarını interbank para piyasasından karşılayabilmektedirler. Arjantin de prensipte herkes konvertibilite imkanına sahip iken, uygulamada sadece bankaların, bir para kurulu gibi faaliyet gösteren merkez bankasına da başvurabildikleri görülmektedir.(Bennett, 1995:40)

Para kurulu sisteminin bir başka özelliği ise rezerv para ile para kurulu parasının değişiminin sabit kur üzerinden gerçekleşmesidir .Para kurulu sisteminde sabit kur uygulaması bir yasa ve/veya anayasa ile güvence altına alınmaktadır. Bu durum para kurulunu başarılı olabilmesi için önemli bir koşuldur. Ulusal paraya güvenin kaybolduğu ve ekonomik koşulların belirsizliği körüklediği ortamlarda sabit kur uygulamasının yasal ve/veya anayasal güvence altına alınması ekonomik aktörler arasında güven unsurunun pekişmesine yardımcı olmaktadır.

Buradaki en önemli husus sabit kurun ne şekilde belirleneceğidir.Çünkü, belirlenecek döviz kurunun ulusal parayı aşırı değerli yada eksik değerli hale getirmesi durumunda ekonomik koşullarda bozulmaların yaşanması kaçınılmazdır. Her şeyden önce ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi halinde ithalatın ucuzlaşması, ihracatın pahalılaşması ile birlikte cari açığın artmasıdır. Bu durum sabit kurun sürdürülebilirliğinin sorgulanmasına sebep olacaktır.(Akyazı, 2002: 85)

Para kurulu sisteminin bir başka özelliği de sadece faizden senyoraj geliri sağlanmasıdır. Senyoraj, kağıt paranın basım maliyeti ile, paranın nominal değeri arasındaki fark olarak tanımlamak mümkündür. Yüksek ve kronik enflasyonun hüküm sürdüğü ülkelerde senyoraj devletin gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Ancak, para kurulu sistemi, karşılıksız para basma imkanını ortadan kaldırdığı için hükümetler söz konusu senyoraj gelirinden mahrum kalmaktadırlar. Para kurulu rezervlerini başka bir ülkenin para birimi cinsinden tutmak suretiyle senyoraj gelirlerinin bir kısmını yada tamamını rezerv para ülkesine hibe etmiş olmaktadır.(Şen-Demirhan, 2003:21)

Para kurulu sistemi, sahip olduğu likit ve yatırım rezervleri ile çeşitli mali araçlara yapmış olduğu yatırımların karşılığında elde ettiği faiz gelirlerinden istifade etmektedir.

Para kurulunun diğer bir özelliği ise, yalın ,açık, şeffaf olmasıdır.Ayrıca para kurulunda çalışan sayısı oldukça azdır.Örneğin, Bundesbank’ta çalışanların sayısı 18.000 iken bu sayı Fransa merkez bankasında 17.000’dir. TCMB’nin personel kadro sayısı, 2004 yılı

sonu itibarıyla 5473 çalışanı vardır.(TCMB Yıllık Rapor,2004:136)

PARA KURULU SİSTEMİNİN YARARLARI:

Para kurulu sistemi özünde sabit kur uygulamasının yanında takdire(ihtiyari) dayalı para politikası değil, kurala dayalı para politikası uygulaması her şeyden önce bütçe disiplininin sağlanmasında çok önemli bir yere sahiptir.

Para kurulu sisteminin yararlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Makroekonomik disiplinin sağlanması
- Otomatik dış ödemeler mekanizmasının bulunması
- Ulusal paraya olan güvenin sağlanması

Makroekonomik istikrarın sağlanması, her ülkenin titizlikle üzerinde durduğu bir husustur. Para kurulu sistemi sahip olduğu özellik gereği ne popülist politikalara ne de kamu finansman ihtiyacı için merkez bankası kaynaklarına başvurabilme imkanı tanımamaktadır.Ülke deneyimlerine baktığımız zaman, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun kaynağının bütçe açıkları ve bu açıkların merkez bankası tarafından finanse edilmesi olduğunu açıkça görmekteyiz.Bu bağlamda para kurulu sisteminin parasal ve mali disiplinin sağlanmasında büyük bir paya sahip olduğunu söyleyebiliriz.Bu sistemde parasal disiplinin sağlanmasında, para arzının otomatik bir mekanizmaya bağlanması, kurala dayalı para politikasının uygulanması, döviz kurunun sabitleştirilmesi ve para arzının sadece rezerv para olarak kabul edilen dövize karşılık değiştirilmesidir.

Para kurulu, parasal disiplinin yanı sıra mali disiplinin sağlanması hususunda da etkin bir rol oynamaktadır. Mali disiplinin sağlanmasında merkez bankası kaynaklarının (kısa vadeli avansların) hükümet ve/veya kamu kuruluşları tarafından kullanılmaması yatmaktadır.para kurulu sisteminde nihai ödünç veren bir kurum yada mercii bulunmamaktadır. Dolayısıyla finansal kırılma riskleri önleyecek tedbirleri önceden alma zorunluluğu vardır.Bununla beraber bütçe açıklarının kontrol altında tutulması önem taşımaktadır.

Para kurulu sisteminde, merkez bankasının kaynaklarının kullanılmaması kamu finansmanında iç ve dış borçlanmaya ağırlık verilebileceğini gündeme getirmiştir. Ne var ki, kontrolsüz bir iç borçlanma yada dış borçlanma para kurulu sisteminin de sürdürülebilirliğini tehlikeye atacaktır. Onun içindir ki, hükümetler kamu politikalarında rasyonel hareket etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Para kurulu sisteminin yararlarından biri de otomatik dış ödemeler mekanizmasının kurulmuş olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından birisi, ödemeler dengesinin sürekli olarak açık vermesi ve belirli aralıklarla ortaya çıkan ödemeler dengesi krizlerin ülkelerin ekonomik faaliyetlerinin gerilemesine sebep olmasıdır.

Otomatik mekanizmaya göre ödemeler bilançosu açık verdiğinde para arzı azalmakta, kredi hacmi ise daralmaktadır. Bu durum sonucunda faiz oranlarındaki yükselme beraberinde kısa vadeli sermaye girişlerini hızlandıracaktır. Aynı zamanda yüksek faiz oranları toplam harcamaların düşmesine sebep olacaktır. İşte, bir taraftan toplam harcamaların azalması dış ticaret bilançosu üzerinde olumlu etki yaratırken diğer taraftan kısa vadeli sermaye girişlerinin artması da sermaye bilançosu üzerinde olumlu etkisi olacağından ödemeler dengesi kendiliğinden otomatik olarak sağlanmış olacaktır.(Şen-Deмирhan,2003:19)

Ödemeler bilançosu verdiğinde ise otomatik mekanizma tam tersi durumda gerçekleşecektir. Yani para arzı artacak ve kredi hacmi genişleyecektir. Bu durum beraberinde faiz oranlarının düşmesine neden olacaktır. Faiz oranlarının düşmesi beraberinde toplam harcamaların genişlemesine ve kısa vadeli sermayenin ülke dışına çıkmasına neden olacaktır. Bir taraftan toplam harcamaların genişlemesi dış ticaret bilançosunun bozulmasına sebep olurken; diğer taraftan kısa vadeli sermayenin çıkışı da sermaye bilançosu üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Sonuçta ödemeler bilançosu fazlılığı ortadan kalkacak ve ödemeler dengesi kendiliğinden sağlanmış olacaktır.

Para kurulunun bir başka yararı da ulusal paraya olan güvenin sağlanmış olmasıdır. Ekonomik sorunların çözümü için uygulamaya konan para ve maliye politikalarının başarılı olabilmesi her şeyden önce halkın bu politikalara güven duymasına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle hükümetlerin belirledikleri ve kamuoyuna taahhüt ettikleri hedefleri tam olarak yerine getirememeleri ve zaman içinde bunlardan uzaklaşmaları devletin kanunlarına ve hükümetin iktisadi politikalarına güveni ciddi biçimde azaltmaktadır.

Para kurulu sisteminde parasal tabanın genişlemesi, döviz girişine bağlıdır. Yüksek ve kronik enflasyon altında yaşamaya alışmış pek çok gelişmekte olan ülkede parasal tabanın yabancı varlık rezervleriyle desteklenmesi, ulusal paraya olan güveni yeniden sağlayarak dövize yönelme sürecini durduracaktır. Bu durum aynı zamanda yurt dışında tutulan dövizlerin ülkeye tekrar dönmesine ve yastık altındaki tasarruflarında mali sisteme entegre olması ile birlikte bir taraftan mali derinlik artmış olacak, diğer taratan devalüasyon beklentilerinin önemini yitirmesi ile risk primi, yani faizler düşecektir. Faiz oranlarının gerilemesi yatırımların artmasına neden olacaktır. Böyle ortamlarda hükümetlerin uzun vadeli ve düşük faizli borçlanma imkanı bulması ülke gelişimini de olumlu katkı yapmaktadır. Özellikle Türkiye gibi, bütçe gelirlerinin önemli bir kısmı faiz ödemelerine giden ülkelerde faiz oranlarında düşüş eğilimi ve uzun vadeli borçlanma imkanı, bütçe de önemli derecede olumlu etki yapmaktadır.

PARA KURULUNUN SAKINCALARI:

Para kurulu isteminin yararlarının yanında ülke ekonomileri üzerinde bazı sakıncaları da vardır. Bu sakıncaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Ulusal paranın aşırı değerlenmesi
- Senyoraj gelirinde azalma
- İç ve Dış şoklara karşı ekonomi politikalarının etkinliğinin zayıflaması
- Kuruluş aşamasında gerekli döviz rezervlerinin temini
- Nihai ödünç veren kurumun olmaması

Para kurulu sisteminin sakıncalarının en başında ulusal paranın aşırı değerlenmesi gelmektedir. Bu sistemde sabit döviz kuru uygulamasının olması ister istemez kurun hangi düzeyde belirleneceği sorusunu akla getirmektedir. Çünkü, kurun kısa zamanda aşırı değerli hale gelmesi söz konusu sistemin hem güvenilirliğinin sorgulanmasına hem de başarılı olmasını engelleyecek gelişmelerin ortaya çıkmasına vesile olabilecektir. Bunun için iki yaklaşım önerilmektedir. Birincisi bu sisteme geçmeden önce büyük oranlı bir devalüasyonun yapılması, ikincisi ise kurun belirli bir süre serbest dalgalanmaya bırakılmasıdır.

Bir diğer sakınca ise senyoraj gelirinin azalmasıdır. Senyoraj, kağıt paranın basım maliyeti ile paranın nominal değeri arasındaki fark olarak tanımlayabiliriz. Türkiye gibi kronik enflasyonun uzun süre hüküm sürdüğü ülkelere senyoraj gelirinin hiç de küçümsenmeyecek boyutlarda olduğu bilinmektedir. Para kurulu sisteminde rezervlerin, rezerv paralı ülkenin para birimi cinsinde tutulması hükümetin sağladığı senyoraj gelirin bir kısmının yada tamamının kaybedilmesine neden olmaktadır. Bu sistemde senyoraj geliri sadece döviz cinsinden tutulan mali araçların getirileri ile sınırlı kalmaktadır.

Bir başka olumsuzluk ise iç ve dış şoklara karşı ekonomi politikalarının etkinliğinin zayıflamasıdır. Bu sistemde kurala dayalı bir para politikasının izlenmesi doğal olarak para politikasının bir ekonomi politikası aracı olarak serbestçe kullanılmasını engellemektedir. Bu durumda sadece maliye politikası ile oluşabilecek şoklara karşı mücadele edilmesi gerekmektedir. Para politikası, maliye politikasına göre daha etkili bir araçtır. Maliye politikasının etkisi zaman içinde ortaya çıkar.

Bir diğer durum ise kuruluş aşamasında gerekli döviz rezervlerinin sağlanmasıdır. Merkez bankasının sahip olduğu net dış varlıkların para tabanını karşılamakta yetersiz olması halinde devlet sahip olduğu mülklerin bir kısmını kiraya verebilir yada satabilir. Bir başka olasılık ise uluslar arası para fonun'dan borçlanmaktır. Nitekim, 1997 yılında Bulgaristan para kurulu rezervlerini uygun bir düzeye getirmek için ihtiyaç duyduğu fonların bir kısmını ödünç almıştır.

Ne var ki, dışa açık ve küçük ölçekli ülkelerin, büyük ölçekli ve nispeten dışa daha kapalı ülkelere göre para kurulu sistemine adapte olmalarının kolay olduğu değerlendirilmektedir.

Para kurulu sisteminin bir diğer sakıncası, nihai ödünç veren bir kurumun yada mercii'nin olmamasıdır. Bu durum özellikle finansal kırılganlığı yüksek olan ülkeler açısından büyük bir risk oluşturmaktadır. Piyasadaki likidite sıkışıklığının giderilmesi oldukça güçtür. Çünkü, merkez bankacılığında olduğu gibi bankaların likidite ihtiyaçlarını karşılayacak bir kurum yoktur. Finansal panik, paranın büyük ölçüde dövize yönelmesine neden olabilecektir.

TÜRKİYE'DE PARA KURULU:

Türkiye'de ilk kez para kurulu uygulamaların gündeme gelmesi 1994 ekonomik krizinden sonra ortaya çıkmıştır. İnsanlar acaba sorusunu sorarken yüksek ve kronikleşmiş bir enflasyon yapısına sahip Türkiye'nin para kurulu uygulamasıyla temel sorunu olan bütçe açığı ve kamu finansman sorununu düzeltebilir mi!

Türkiye'de 2000 yılında uygulamaya konan istikrar programı, Para kurulu sisteminin tam olarak karşılama da para kurulu benzeri bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde değerlendirilmesinin nedeni, merkez bankasının bilançosunda yer alan NİV (net dış varlıklar) kaleminin sabit tutulmasıdır. Bunun anlamı, para tabanındaki değişimin net dış varlıklar kalemindeki değişimlere bağlı olarak gerçekleşecek olmasıdır. Diğer bir ifadeyle likiditenin döviz karşılığı yaratılacak olmasıdır. (Şen-Demirhan,2003:58)

Bu istikrar programının bir diğer özelliği de döviz sepetinin 1 Dolar + 0.77 Euro'dan oluşturulmuş olması ve döviz sepetinin günlük değerleri Ocak 2000'den itibaren bir yıl içinde alacağı değerler açıklanmıştır. Bu program ile birlikte enflasyon oranı hedeflenen düzeyde gerçekleşmese de önemli bir gerilemenin olduğu görülmektedir. 1999 yılında TÜFE artış oranı %68.8 iken 2000 yılında bu oran %39'a kadar gerilemiştir. Bununla beraber faiz oranlarında da hızlı düşüşler gerçekleşmiştir. Aynı dönemde iç talebin büyük ölçüde genişlemesi zaman içinde cari açığın kısa zamanda tahminlerin üzerinde artmasına neden olmuştur. Yaşanan tüm bu gelişmeler ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda programa olan güven büyük ölçüde azalmış ve ekonominin kendi bünyesinde barındırdığı riskler kısa zamanda birbirini takip eden Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye'de yaşanan en temel sorun kamu açıkları ve bu açıkların finansmanıdır. Para kurulu sistemi, kamu açıklarının finansmanında merkez bankası kaynaklarına başvurma imkanı yoktur. Bu durumda iç ve dış borçlanma yoluna başvurulması da hem risk primini yükseltecek hem de faiz oranlarının artmasına neden olacaktır. Bu durum para kurulunun sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır.

Türkiye'de bankacılık kesiminin taşıdığı riskler, finansal sistemin kırılganlığını artırmaktadır. Her ne kadar 2001 yılında uygulamaya konulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" bankacılık kesiminin ve

bir bütün olarak da finansal kesimin yeniden yapılandırılmışsa da bu getirilen yasal düzenlemeler yeterli olmamıştır. Öte yandan para kurulunda sabit kur uygulaması beraberinde ulusal paranın aşırı değerlendirilme riskini de taşımaktadır. Türkiye'de para ikamesinin yüksek olması da dikkat edilecek hususlardan bir diğeridir. Ayrıca, Türkiye'de mali derinliğin zayıf olması da bir başka dikkat çeken hususlar arasında yer almaktadır. Bütün bu saydığımız hususlar, Türkiye'de para kurulu uygulamasının başarılı olamayacağı yönünde bilgi vermektedir.

Ne var ki, kamu finansman sorununun çözümünde para kurulu sisteminin sağlayacağı fayda hem popülist politikalara imkan tanımadığı için siyasi otoritenin etkinliğinin zayıflaması hem de kurula dayalı para politikası uygulaması nedeniyle mali disiplinin sağlanmasında etkin olmasıdır.

Sonuç olarak günümüzde küresel gelişmeler ışığında, her ülke sahip olduğu ekonomik koşullara göre kendisine en uygun olan iktisat politikalarını belirleyip, uygulamaya koyacaktır.

KAYNAKLAR

- Akyazı Haydar, " Alternatif Parasal Rejimlerde Fiyat İstikrarı: Enflasyon Hedeflemesi ve Para Kurulu Örnekleri" İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Ocak 2002 Yıl:17, sayı.190, s.85
- Akyazı Haydar, Para Kurulu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:214, İstanbul,1999
- Bennett Adam G., "Currency Boards: Issues and Experiences, Finance and Development", cilt: 32, sayı: 3, Eylül 1995, ss.39-42
- Çelebican Gürkan, "Para Kurulu Sistemi", Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı (ASOMEDYA), Temmuz 1998, ss.30-44
- Gültekin Bülent-Yılmaz Kamil, Para Kurulu: Nedir, Ne Zaman Gerekir? Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), İstanbul, 1996.
- Hanke Steve H.-Schuler Kurt, "Currency Boards and Their Relevance for Latin America, World Bank Discussion Papers", No: 207 Ekim 1993, ss.13-21
- Hanke Steve H.-Schuler Kurt, Currency Boards for Developing Countries: A Handbook, International Center for Economic Growth, San Francisco, 1994.
- Şen Hüseyin-Erdal Demirhan, Para Kurulu Sistemi Türkiye İçin Bir Çözüm Olabilir mi?, TOOB, Ankara, 2003
- TCMB, 2004 Yıllık Rapor, Ankara

1973 -1980 Döneminde Belediyecilik Anlayışı

Abdullah ÇELİK¹

Şuayip AYKANAT²

¹ Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Şanlıurfa

² Dr., Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Şanlıurfa

ÖZET: Bu çalışmada “1973-1980 Döneminde Belediyecilik Anlayışı” ve bu anlayışın ana ilkeleri olarak kabul edilen demokratik ve özgürlükçü belediye, üretici belediye, tüketimi düzenleyici belediye, birlikçi ve bütünlükçü belediye ve kaynak yaratıcı belediye sözcükleri açıklanmaktadır.

Türkiye’de yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler kendini 1970’li yıllardan sonra gösterebilmiştir. Çok partili siyasal yaşama geçiş ve 1950’li yıllardaki hızlı kentleşme olayları, yeni belediyecilik anlayışının doğmasında etkili olmuştur. Bu anlayış ya da akım kendiliğinden (spontane) geliştiği için yerel yönetim bazında kurumsallaşamamıştır. Ancak, dönemin yöneticileri siyasal parti anlayışı gözlemlenmeden yurttaşların taleplerini ön planda tutmuşlar ve bu düşünce yerleşmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Özerk belediye, yeni belediyecilik anlayışı, üretici yerel yönetim, kentleşme.

The Perception of Local Governments between 1973-1980

ABSTRACT: The aim of this paper is to summarize the perception of local governments (municipalities) between the periods of 1973-1980. The principles of this perception as democratic autonomous, productive and collaborative municipality have been studied.

In Turkey, the effect of the social, economic and political developments could be seen after 1970s. Transition to pluralistic political system, rapid urbanization in 1950s led to a new local government understanding. Since these developments took place spontaneously they couldn’t be institutional on municipality level. However, now that the local administrators of that period acted impartially and took the citizen’s demands into consideration without political care, this perception of local government was gradually implemented.

Key Words: Autonomous municipality, comprehension of new local government, productive local government, urbanization

GİRİŞ

Yerinden yönetim ile merkezden yönetim sistemi birbirlerinin güçsüz yanlarını gidermektedirler. Merkezi yönetimin güçlenmesi durumunda yerel yönetimlerin zayıflaması olasılığı bulunmaktadır. Ancak, yerinden yönetim sisteminin güçlenmesi, merkezi yönetimi zayıflatmaz. Tersine merkezi yönetimi güçlendirir.

Ülkemiz üniter bir yönetim sistemine sahiptir ve yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelere Anayasada yer verilmiştir. Cumhuriyet tarihinde yerel yönetimlerle merkezi yönetim arasındaki ilişkiler, bazen yerel yönetimler güçlendirilmiş bazen de onları merkezi yönetimin bir taşra örgütü haline getirilmiştir. Askeri yönetimin başa geçtiği dönemlerde ise yerel yönetim birimlerinden olan belediyenin yürütme organı; ya merkezden atanmış ya da o yerin mülki amiri yerel yönetim biriminin başına getirilmiştir.

Türkiye’de belediyelerin en güçlü oldukları dönem 1973-1980 yılları arasındadır. 1973 seçimleriyle yeni belediyecilik anlayışı kendini göstermiş ve Demokratik Yerel Yönetim Hareketi ya da Toplumcu Belediyecilik olarak yazına geçmiştir. Bu tarihe kadar ülkemizde yerel

siyasetin ciddi biçimde tartışılması söz konusu değildi. Bunların gündeme gelmesi ve konuşur olmasını hazırlayan olaylar hızlı kentleşme ve nüfusun artması, ulaşım gibi sorunların ortaya çıkması olarak sayılabilir. Bu bağlamda ortaya çıkan yeni belediyecilik anlayış bugüne kadar gündeme getirilmeyen yeni konuları gündeme getirmiştir. Bunlar demokratik ve özgürlükçü belediye, üretici belediye, tüketimi düzenleyici belediye, birlikçi ve bütünlükçü belediye, kaynak yaratıcı belediye ve halka yakın belediye olarak kendini göstermiştir. Bu belediyeler merkezi hükümetin idari vesayetine rağmen, belediyenin özerkliğini savunarak şunu ifade ediyorlardı: ‘Bizi de halk seçiyor, biz de halk oyu ile seçildik ve kentlerin hakimi biz olmalıyız.’ Bu çok anlamlıydı. Çünkü 1984’ten önce imar düzeni İmar Bakanlığı’nın yetkisindeydi. Kentte imar durumunda değişiklikler yapılacaksa ya da yeni yol açılacaksa, bunun kararı İmar Bakanlığı’na gönderiliyordu. Bu durum gerek bürokratik gerekse siyasal nedenlerle istenen zamanda onaylanmayabiliyordu. Bunun zararını da halk çekiyordu. Bu zorluklar illegal yapılanmayı arttırıyordu.

Ankara'da Demetevler semti böyle kuruldu (Toksöz, 2006: 25).

Bu çalışmada, Demokratik Yerel Yönetim Hareketi kendiliğinden (*spontane*) oluşan bir akım mı? Yoksa bir takım gelişmeler sonucu oluşan bir hareket mi? Sorusuna yanıt aranmaktadır. Ayrıca, "1973-1980 Döneminde Belediyecilik Anlayışı"nın ana ilkeleri olarak kabul edilen demokratik ve özgürlükçü belediye (özerk belediye), üretici belediye, tüketimi düzenleyici belediye, birlikçi ve bütünlükçü belediye ve kaynak yaratıcı belediye kavramları açıklanmaktadır.

BELEDİYELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nde yerel yönetimler üzerinde yapılan çalışmalarda, bu birimlerin Tanzimat Dönemiyle başladığı belirtilmektedir. Tanzimat öncesinde yerel yönetimlerin yerel nitelikteki hizmetleri kadı ve vakıflar aracılığıyla yerine getirilirdi (Tortop, 1994: 165).

Osmanlı'da modern belediyeciliğin ilk adımı 1854'te İstanbul'da Şehremaneti Nizamnamesi ile atıldı ve yapılan resmi tebliğle İstanbul Şehremaneti İdaresi kuruldu (Ortaylı, 1974:116). Bu tebliğle İstanbul Şehremanetine bağlı olarak, Şehir Meclisi ve Meclis-i Ali kuruldu.

1857 tarihli bir nizamname ile İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmıştır. Beyoğlu ve Galata'yı kapsayan alana Altıncı Daire Belediyesi adı verilmiştir (Ortaylı, 1974: 129-130).

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesiyle, taşra belediyelerine ait ilk düzenleme getirildi. 14 Belediye'ye ayrılan İstanbul 1868 tarihinde Altıncı Daire'nin uygulanmasına karar verildi. Önceleri Bab-ı Ali'ye bağlı olan Altıncı Dairenin; bu düzenlemeyle Şehremanetin bir şubesi gibi çalışacağı hükmü getirildi.

1868 yılında çıkarılan bir talimatla taşrada belediye örgütü kurulması öngörülmüştür. Bu talimatın hükümleri 1870'de İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile pekiştirilmiştir. Buna göre, vilayet (il), sancak ve ilçe merkezlerinde birer belediye örgütü bulunması gerekli kılınmıştır (Gözbüyük, 1967: 73).

1876 Kanunu Esasi'nin 112. maddesinde, Belediye Meclis üyelerinin seçimle göreve geleceği ve belediyeyi kendilerinin yönetecekleri hükmü getirilmiştir.

1924 yılında Ankara'da da İstanbul belediyesine benzer bir belediyenin kurulması benimsenmiştir. 1924 Anayasası'nın 90. maddesinde, şehir, kasaba ve köylerin tüzel kişiliklerine değinilmiştir. Bu bağlamda "Mahalli mahiyette müşterek ve medeni" ihtiyaçların karşılanması da 1924 Anayasası'nda hükme bağlanmıştır.

Yine 1961 Anayasası'nın 116. maddesi mahalli idareleri il, belediye ve köy şeklinde sınıflandırarak; mahalli halkın müşterek ihtiyaçlarının karşılanması belediyeler için temel alınmıştır.

1982 Anayasamızda da, "İdarenin Kuruluşu" kenar başlığı altında "mahalli idareler" yer almaktadır. Anayasanın bu maddesi ile yerel yönetimlerin özellikleri geniş bir şekilde belirlenmiştir. Buna göre;

yerel yönetimler; il, belediye ve köy olmak üzere üç birimden oluşmakta ve bu birimlerin karar organları halk tarafından seçilmektedir. Yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetim yargı yolu ile olmaktadır. Merkezi yönetim, yerel yönetim üzerinde idari vesayet yetkisine sahiptir. Yerel yönetimlere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanmaktadır. Ayrıca, bu birimlerin kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi 1982 Anayasasında, yerel yönetimlerin sadece karar organlarının seçimle belirlenebileceği belirtilmektedir. Karar organlarının dışında kalan yürütme organları (vali, belediye başkanı ve muhtar) atama ile belirlenebilmektedir. Böyle bir düzenlemenin anayasamızda mevcut olması ülkemizde demokrasiden sapmalara neden olabilmektedir (Eryılmaz, 2005: 125-126).

Türkiye'de yerel yönetim birimleri "il özel idaresi", "belediye" ve "köy"dür.

Belediyelerin Görev ve Yetkileri

Türkiye'de belediyelerin görev ve yetkilerine değinmeden önce dünyada belediyelerin görev ve yetkilerine değinmekte yarar vardır. Dünyada belediyelerin görev ve yetkilerinin belirlenmesinde başlıca üç sistemden söz edilebilmektedir. Bunlar: "genel yetki", "yetki ilkesi" ve "liste" sistemidir (Keleş; 2000: 214).

Genel yetki sistemine göre, belediyeler, mevzuatın yasaklamadığı ya da yönetim birimlerine bırakılmamış olan bütün yerel nitelikteki hizmetleri yürütmeye yetkilidirler. Almanya ve Hollanda'daki belediyeler buna örnek gösterilebilir.

Yetki ilkesi sisteminde belediyeler, ancak mevzuatın açıkça yetkilendirdiği konularda yerel nitelikteki hizmetleri yürütebilirler. Belediyeler, mevzuatın yasaklamadığı alanlarda hizmet yürütmekle yetkili değildirler. İngiltere'deki sistem buna örnek gösterilebilir.

Liste sisteminde, belediyelerin yetki ve görevlerini mevzuat liste halinde açıkça teker teker saymaktadır.

Türkiye'de yürürlükten kaldırılmış 1580 sayılı Belediye Yasası belediyelerin yetki ve görevlerini, büyük ölçüde liste sistemine göre belirlemiş ve "genel yetki sistemine" de yer vermişti. 5393 sayılı Belediye Yasası'nda ise, "yetki ilkesi" ve "genel yetki" sistemi benimsenmiştir. Genel yetki sistemi 5393 sayılı Yasanın 14 üncü maddesinin (b) fıkrasında şöyle ifade edilmektedir: "Belediye, kanunlarla başka bir kamu kurum ve kuruluşlarına verilmeyen mahalli müşterek nitelikteki diğer görev ve hizmetleri de yapar ve yaptırır." Bu fıkra Anayasa'ya aykırılığı konusunda güçlü belirtiler bulunduğu ve uygulamaları halinde sonradan giderilmesi güç ya da olanaksız durum ve zararların doğabileceği gözetilerek esas hakkında karar verilinceye kadar yürürlüğü durdurulmuştur (Anayasa Mahkemesi, Esas No. 2005/95, Karar No: 2005/14).

Aynı yasanın (a) fıkrasında belediyelerin görev ve yetkileri şunlar olarak ifade edilmiştir; imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır.

Ayrıca, belediye, Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir ya da yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme gereksinimleri karşılayabilir; sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir.

Belediye hizmetleri, yurttaşlara en yakın yerden ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özür, yaşlı ve dar gelirli durumuna göre uygun yöntemler uygulanır.

Belediyelerin Merkezi Yönetimle Olan İlişkileri

Türkiye'de yerel yönetimler içinde, özerkliğe en yakın yönetim birimi belediyelerdir. 3.7.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Yasası'nda belediyeleri, belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri olduğu belirtilmektedir. İlk defa "belediye" tanımında belediyenin idari ve mali özerkliğe sahip olduğu söylenmektedir. Özerklik ise, "kurumların kendi öz sorumlulukları altında ve ülke yararları doğrultusunda kendi hizmetlerini düzenleme haklarını ifade eder" (Coşkun, 1996: 39).

Yerel yönetimlerin karar ve yürütme organları seçimle iş başına gelirler. Bu birimler kendi işlerini kendilerince yerine getirmeleri ve tüzel kişiliğe sahip olmaları, kendilerine özerk kuruluşlar özelliği kazandırır. Yerel özerklik (*local autonomy*) sözcüğü, bunların sonucudur (Keleş, 2000: 49).

Her ne kadar yeni belediye yasasıyla bazı düzenlemeler yapılmış olsa bile belediyelerin özerkliği ile ilgili hala kuşku vardır. Çünkü, karar organının doğrudan halk tarafından seçileceği hem 1982 Anayasasında hem de 5393 sayılı Belediye Yasası'nda belirtilmiştir. Yürütme organı ise, 1982 Anayasası bu organın seçimden başka atama ile göreve gelebileceği yolunu açık tutmuştur.

Belediyelerin akçal açıdan merkeze bağlı olmaları onları mali özerklikten uzaklaştırır. Belediyelerin gelirleri içinde öz kaynak gelirleri düşüktür. Belediyelerin özgelirlerinin toplam gelirleri içindeki oranı % 20 civarındadır. Bu nedenle belediyeler merkezi

yönetim tarafından finanse edilmektedir (Coşkun, 1996: 45).

Yönetim denetim açısından bakıldığında merkezi yönetim tarafından kullanılan idari vesayet denetimi tartışılabilir. 1950'de iktidar değişimi sırasında, bir il'in belediye başkanı; eski Cumhurbaşkanı'nın portresini başkanlık makamının duvarından indirmediği için İçişleri Bakanı tarafından görevden alınır. Konu belediye meclisine intikal eder. Belediye meclisi, belediye başkanının görüşünü uygun bulur. Yönetim denetim, belediyenin organları üzerinde de çok kolay bir biçimde işletilebildiği için, bu kez Bakanlar Kurulu, belediye meclisinin dağıtılmasına karar verir.

Gaziantep Büyükşehir Belediye Meclisinin 18-12-1987 tarih ve 18/3 sayılı kararının, Büyükşehir Belediye Başkanının vali aracılığıyla İçişleri Bakanlığının 1580 sayılı Belediye Kanununun 74 üncü maddesine dayalı 22-4-1988 tarih ve Mahalli İd.Gn.Md. 521.88.27.7/22035 sayılı iptaline ilişkin istemi Danıştay Başkanlığına gönderildi. Danıştay'ın ilgili dairesi kararı: "... Belediye emekli memurlarıyla muhtaç sakatların belediye otobüslerinden ücretsiz olarak yararlanmalarına ilişkin Gaziantep Büyükşehir Belediye Meclisi kararından çok sınırlı sayıda belde sakininin yararlanacağı ve günün ekonomik ve sosyal şartları göz önüne alındığında, yapılmak istenenin sosyal amaçlı bir belediye hizmeti olması nedeniyle isabetsizlik bulunmadığından Gaziantep Büyükşehir Belediye Meclisinin 18-12-1987 günlü ve 18/3 sayılı kararının iptali isteminin reddine..." yönelik olmuştur (Bilgen, 1993: 183).

Bu olayda da görüldüğü gibi Belediye Meclisleri sosyal amaçlı karar alamayacak bir duruma sokulmak istenmektedir. Ancak, içtihat hukuku (Danıştay'ın kararı) ile merkezi yönetimin özerkliğe aykırı idari işlemlerin iptali sonucunda, olası hukuka aykırılık giderilebilmektedir.

Belediyelerin merkezi yönetimle olan ilişkilerden birisi de siyasal ilişkilerdir. Hükümetlerin siyasal tercihleri ve benimsedikleri politikalar, bunları doğrudan etkiler.

Belediyeler, siyasal kurumlardır. Yalnız belediye başkanı değil, belediye meclisi ve encümeni de siyasal süreçlerin içindedirler. Siyasal iktidarı ele geçirmek isteyen siyasal partiler, kentleşme, kent yönetimi ve belediye konularında bazı görüş ve düşüncelere sahiptirler. Bu görüşlerin, bütün siyasal partilerin genel ideolojik tutumları çerçevesinde bir yeri vardır. Bunları, seçim döneminde seçmenlerine sunmak zorundadırlar (Keleş-Yavuz, 1989: 225).

Genellikle muhalefette olan siyasal partiler yerel yönetimlerin güçlendirilmesini savunurlar. Ancak iktidara geldikleri zaman ona karşı çıkarlar (Tekeli, 1999: 204). Örneğin, ülkemizde 1976 yılında, bir siyasal partinin başkanı durumunda olan başbakan, bir başka partiden olan belediye başkanının seçim kazanma şansını azaltabilmek için, geri kalmış yörelerinde kaynaklardan pay almağa hakkı bulunduğu gerekçesi

ile, "İstanbul şehrine devlet eli, yapıcı olarak, ancak belediye seçimlerinden sonra uzanacaktır" (Keleş-Yavuz, 1989: 226) diye bir demec vermiştir.

Bir de siyasal iktidar, belediye yönetimleri kendi partilerinde olduğu zaman kaynak ve yetki açısından güçlendirici politikalar izlerler. Buna karşın muhalefetteki partilere, yetkilerini daraltıcı ve fonların dağıtımında "partizanca" kullanırlar (Eryılmaz, 1997: 25).

Belediyeler, kent yönetiminde rantı yeniden dağıtırlar. Ayrıca onlar halkın gözünde bir istihdam kapısı olarak görülürler. Özellikle il merkezi belediyelerin büyük ihaleler yapması, bunları menfaat odağı durumuna getirebilmektedir. Böyle bir menfaat odağı haline gelen belediye ve onun yürütme organı olan belediye başkanı, ilginç bir ikileme karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü bir belediye başkanının siyasal kariyeri, halkın ve partisinin yapacağı değerlendirmeye bağlıdır (Tekeli, 1992: 68-69). Belediye başkanı, halka ne kadar çok hizmet ve alt yapı üretirse, rantların paylaşımında ne kadar adaletli davranırsa ve onu seçmene anlatabilirse, o kadar başarılı olur. Dolayısıyla, belediye başkanının ilerdeki siyasal kariyerinde halkın desteği artacaktır.

YENİ BELEDİYECİLİK ANLAYIŞI

Cumhuriyetin kurulmasından 1950 yılına kadar yerel yönetimlerin özerkliği ikinci planda kalmıştır.

1923-1937 yılları arasında, Cumhuriyeti kuranlar sürekli başkaldırı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle devleti güçlendirmek ve ayakta tutabilmek kaygısı egemendi. Belediyelerin güçlendirilmesi ve özerk kılınması konuları ikinci planda kalmıştır.

1937'den 1950'e kadar belediyeler, merkezi yönetimin taşra örgütünden pek farkları yoktu (Keleş, 1995: 253-254).

Türkiye'de çok partili siyasal rejime geçildiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kentleşmenin bunalımları yaşanmaya başlamasına rağmen belediyeler büyük ölçüde tek parti dönemindeki işlev ve yapılarını devam ettiriyorlardı. Belediyelerin siyasal gündemde yer alması 1973 Yerel Yönetimler seçiminden sonra olmuştur. Bu seçimde ilk kez büyük yerleşim yerlerinde ve merkezi yönetimde siyasal iktidar farklı siyasal partilerin eline geçmiştir. Böylece merkezi yönetim ile belediyeler arasındaki çelişki belirgin hale gelmiştir (Tekeli, 1992: 109).

1973-1980 Demokratik Yerel Yönetim Hareketi'ni Doğuran Nedenler

1973-1980 yılları arasında belediyecilik olgusunda değişim "Demokratik Belediye Hareketi" ile kendini

göstermiştir. Bu dönemde belediyeler, kentsel hizmet üretmenin yanında, yerel toplum adına demokratik taleplerde (Alada, 1994: 25) bulunarak, "siyasal" bir içerik kazanmışlardır. (Kazancı, 1982: 237).

"Özerk, katılıma açık, kaynak yaratıcı, üretici ve birlikçi yeni bir belediye anlayışı"nın doğuşu ülkenin demokratikleşme sürecine de etkili olmuştur (Alada, 1994: 25).

1973 sonrası yerel yönetimlerin en büyük özelliği; siyasal arenada önemli bir yer tutması ve özellikle halkın yerel yönetimlere artık bir siyasal yapı ve işlevler bütünü olarak görmeye başlamış olmasıdır (Kazancı, 1982: 238).

Kentleşme

1973 sonrası belediyecilik anlayışında kentleşmenin büyük payı olmuştur. 1950'li yıllardan sonra makinenin tarıma girmesiyle başlayan ve giderek kentlere nüfus akımının büyümesi, kentlerde önemli sorunlar yaratmıştır. Kentleşme olayının plansız, imarsız ve düzensiz olması kentin yoğunluğu artmış ve sorunlar büyümüştür. Bu sorunlar temelinde plansız kent yatmaktadır. Sorunlar artık kısa süreli olmaktan çıkıp, uzun süreli sorunlar haline gelmişlerdir (Kazancı, 1982: 240).

Plansız kentleşmenin sonucunda gecekondu evleri baş göstermiştir. Belli bir süreden sonra daha çok insana daha çok hizmet götürmek gerekmiş, bunu başaramayan belediyeler ile kentsel yığınlar arasında sürtüşmeler başlamıştır. Böylece belediyelerde yeni yapılandırmaya gerek duyulmuştur. Bu yoğunluk içerisinde bazı siyasal partiler belediyeler bazında çalışmalar yapmışlardır. Sorunlara yönelik köklü çözümler üretmişlerdir. Öyle bir aşamaya gelindi ki Yerel Yönetim Bakanlığı bile kurulmuştur. Bu dönemde kentleşmenin meydana getirdiği nüfus yoğunluğu sonucunda kitlelerin bilinçlenmelerine neden olmuş ve kitlelerin talepleri yönetime iletmeyi yerel yönetimde bir hak olarak görülmüştür. Belediyelerce oluşturulan çeşitli katılım türleri ve etkileşimin tabandan kaynaklanmasından dolayı bu dönemdeki belediyecilik anlayışına "Demokratik Yerel Yönetim Hareketi" denilmiştir (Kazancı, 1982: 240).

Merkezi Yönetim ile Belediye Yönetiminin Farklı Siyasal Partilerden Olmaları

Demokratik Yerel Yönetim Hareketi'nin oluşmasının bir nedeni de kendiliğinden (*spontane*) bir hareket olmasıdır. 1973-1980 yılları arasında genellikle sağ siyasal parti ya da partiler merkezi hükümette idiler. Belediyelerde ise sol siyasal düşünceye mensup belediye başkanları yoğunlukta idi (Tekeli, 1982: 312). Hatta 1973 Yerel Yönetimler seçimiyle büyük kentlerin yönetimi ilk kez sosyal demokratların eline geçmiştir. Yine daha önce 1969 genel seçimiyle muhafazakar partilere oylarını vermekten vazgeçen gecekondu kesimleri 1973 seçimleriyle çoğunlukla oylarını sosyal demokratlara vermişlerdir (Yayman, 2002: 87).

Dolayısıyla merkezi iktidar ile belediyeler farklı siyasal ideolojilere sahiptirler.

Sağ koalisyonların ülke düzeyinde iktidarı ellerinde tutup yerel yönetimlerden belirli olanakları esirgemesi sonucunda tabandan gelme Demokratik Yerel Yönetim Hareketi'nin yeşermesine neden oldu (Kazancı, 1982: 243).

Belediye yönetimi ile merkezi yönetim aynı siyasal partinin mensupları ise daha rahat kaynak alabilirler. Bu durum bazen öyle bir aşamaya geliyor ki, partizanlığa kaçır ve muhalefette yer alanların belediyeleri destek görmekten şikayet ederler ve siyasal parti değiştirmeye kadar gidebilirler (Çelik, 2004).

Belediyelerin her zaman merkezi yönetimin baskımında bulunmaları sonucunda yerel bazda serbestçe işlemlerde bulunamazlar. Bu yüzden yerel yönetimlerde reforma ihtiyaç vardı. Çünkü belediyelerin akçal kaynaklarının yetersiz olması ve yetkilerinin merkezi yönetim tarafından kısıtlanması, belediyeleri çalışmaz bir duruma getirmişti. Yerel halkın yoğun olduğu il veya ilçe belediyelerinde, vatandaşların taleplerinin karşılanabilmesi için belediyeleri yetki bakımından güçlendirmek gerekirdi.

Yapılan bir araştırmaya göre, belediyelerin birey başına harcadıkları para yıllar itibarıyla artmıştır. Örneğin kişi başına gider dağılımları 1970 yılında 157 TL iken, bu sayı 1971'de 201, 1972'de 230, 1973'te 277, 1974'te ise 329 TL'ye ulaşmıştır. Fakat harcamalardaki bu artış hiç bir anlam ifade etmemektedir. Bu dağılım ile belediyelerin halkın kendisinden beklediği hizmetleri yerine getirmesi güçtür. Büyük kentlerde kişi başına 1970 yılında belediye harcaması 186 TL iken bu rakam 1974'te 182 TL'ye düşmüştür. Bu durum giderek daha da kötüleşmiş ve denge sürekli olarak kentlerde yaşayan insanlar aleyhine bozulmuştur (Kazancı, 1982: 243-244).

Belediyelerin bu güçsüz durumda kendi yetkilerinin çerçevesinde çalışma yapmaları olanaksız görünüyordu. Belediyelerin kendi öz yetki ve olanaklarına kavuşmak için daha önce ciddi anlamda örgütlü girişim ve çalışmaları olmamıştı. Ancak, Demokratik Yerel Yönetim Hareketi ile örgütlü, bütünlükçü ve özerk bir belediye oluşturulmaya çalışılmıştır.

Demokratik Yerel Yönetim Hareketinin Özellikleri

Demokratik yerel yönetim hareketinde; demokratik ve özgürlükçü belediye, üretici belediye, tüketimi düzenleyici belediye, birlikçi ve bütünlükçü belediye ve kaynak yaratıcı belediye olmak üzere beş temel ilke bulunmaktadır (Tekeli, 1992: 89).

Demokratik ve Özgürlükçü Belediye

Belediyeler bütün yetkileri bakımından bağımsız olmaları düşünülemez. Anayasamız idarenin bir bütün olduğunu belirtirken; yerel yönetim merkezi yönetimin bütünlüğünü amaçlamıştır.

Demokratik ve özgürlükçü yerel yönetimden amaç; merkezi yönetimin keyfi tutumuna karşı korunmuş fakat

yargı denetimi içinde ve halkın etkisine açık bir yerinden yönetim sistemi oluşturmaktır (Kazancı, 1982: 245). Yerel yönetimlerin özerkliği, belirlenen yasalar çerçevesinde kalmak kaydıyla, kendi sorumluluk ve yetki alanlarında kamuya yararlı kararlar alabilmeli ve bunları uygulayabilmelidirler. Halkın seçtiği belediye organları, yine kendileri tarafından denetlenmelidir.

Demokratik ve özerk belediyelerde kararların oluşmasında, yürütülmesinde ve denetlenmesinde halkın katılımı öngörülmektedir (Tekeli, 1992: 89). Bu ilke ile beraber, belediyeler, halkın öngörüsü ve eğilimi doğrultusunda hareket edeceklerinden, yerel nitelikteki hizmetlerin daha etkin ve verimli bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

13.07.2005'te yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Yasası'nda, demokratik ve özgürlükçü yerel yönetim anlayışının ilkeleri kabul edildiği söylenebilir. Bu bağlamda belediye meclisi 1580 sayılı Belediye Yasası'ndan farklı olarak (belediye meclisi yılda 3 kez toplanırdı) her ayın ilk haftası düzenli olarak toplanacaktır. Meclisin, bilgi edinme ve denetim işlevleri artırılmıştır. Ayrıca, mahalle muhtarlarının, ildeki kamu kuruluşlarının yöneticileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sevil toplum örgütlerinin temsilcileri, kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü meclisteki ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilirler. Kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmek için kent konseyi kurulması benimsenmiştir.

5393 sayılı Belediye Yasası, hemşehrilik hukukunda da değişiklik yapmıştır. Buna göre, herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilere, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye yönetiminin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Belediye, hemşehrilere arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalara üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları katılabilir.

Üretici Belediye

Belediyeler yerel yönetimlerin taleplerinin karşılanması noktasında üretimi yapmak için girişimci olmalıdırlar. Bu ilkenin amacı belediyelerin adeta içine hapsedildikleri "edilgen" konumdan kurtulmalarıdır. Bu, belediyelerin kendi gereksinimleri olan mal ve hizmetleri doğrudan üretmeye başlamaları, asfalt yapmaları, fabrikaları kurmaları, ekmek fabrikası girişimleri, toplu taşımaya öncelik vermeleri ve toplu konut girişimlerine başlamalarıdır (Gönlüksüz-Tekeli, 1990: 374).

1973-1980 dönemi belediyeler bu tür girişimlerde bulunmuşlardır. "Kaynak yaratıcı belediye" konumuna gelmişlerdir. Arsa ofisi, konut edindirme çalışmaları ve

kooperatifler kurma faaliyetleri Demokratik Yerel Yönetim Hareketi'nin bir ürünü olmuştur.

Belediyeler, "düzenleyici" "aracı" ve "pasif" hizmet anlayışından çıkıp, "girişimci" "yönlendirici" ve "üretici" birer kuruluş niteliğine bürünmüşlerdir. Bu amaçla su, elektrik, yol, kanalizasyon, eğitim, sağlık, plan-proje gibi kamu mal ve hizmetlerini doğrudan üretmesini yapacaktır. Öte yandan "kentsel arsa üretmesi", aktif bir kent planlamasının benimsenmesi, kentlerin gelişmesinden doğan rantların topluma aktarılmasını sağlayacaktır (Erim, 1990: 387). Örneğin İzmit Belediyesi 1973'te proje kararı alarak 740 hektarlık bir alanda 30.000 konutun yapılması planlamıştır. Bu proje yaklaşık 150.000'lik nüfusa konut sağlayacaktır. Proje, kooperatifleşme ortak örgütlenmesi ile yapılmıştır. Projelerin sayısı arttıkça Kooperatifler Birliği kurulmuştur (Erim, 1990: 389).

Birlikçi ve Bütünlükçü Belediye

1973-1980 döneminde belediyelerin siyasal, ekonomik ve sosyal durumları şöyleydi:

- Mali sıkıntı sınırsız, personelin ücretleri ödemez bir durumdaki. Grevler başlamıştı.

- Yeterli teknik personel yoktu.

- Merkezi iktidar, belediyelere akçal destek vermiyordu.

- Personel alma izni verilmiyordu.

Bu durumda yerel yönetimler adeta yukarıdan baskı ve tabandan gelen taleplerle karşı karşıyadırlar. Bu sıkıntılar içerisinde belediyeler birlikçi-bütünlükçü anlayışından hareketle var olan sorunların üstesinden gelmeye başlamışlardır. Belediyeler öyle yerel bir politika izlemişlerdir ki, kendi partilerini aşarak hareket etmişlerdir. Bunun sonucunda belediyeler arasında yakın bir işbirliği ve yardımlaşma başlamıştır.

Belediyeler parti-üstü siyasal eylemin yanında pratik sorunları da çözeceklerdir. Küçük belediyeler üretmedikleri hizmetleri bir araya gelerek üreteceklerdir. Teknik bakımdan güçsüz belediyelere teknik hizmet sağlanacaktır. Belediyeler adına toplu makine alımları yaparak, makine parkları oluşturarak onların yapımını gücünü arttıracaktır (Gülsüz-Tekeli, 1990: 375).

Birlikçi-bütünlükçü düşüncenin ilk örneği 1975'te Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği kurularak gerçekleşmiştir. Bu girişimler 1982'de anayasalaştırılmış ve "yerel yönetimler kendi aralarında birlik kurabilirler" hükmü konulmuştur.

1973-1980 döneminde belediyeçilik anlayışı yerel yönetim bazında yaptıkları aktif çalışmalar sayesinde hem yerel bazda hem de ülke bazında takdirle karşılanmıştır. Bu dönemde, siyasal parti anlayışı gözetilmeksizin "hemşehri huku" göz önüne alınarak bütün yurttaşların talepleri ön planda tutulmuştur.

Tüketimi Düzenleyici Belediye

Belediyeler, halk kesiminin çoğunun tüketim sorunlarına eğilip, kentsel tüketimi ezilen kesimlerin yararı açısından etkin bir biçimde denetlemesi

gerekmektedir. Belediyeler kentte ayrıcalıklı gruplara dönük tüketim kalıplarının gelişmesini cezalandırıcı, buna karşı toplu, bir arada tüketim kalıplarının doğmasını özendirici tutumlar içinde olmuşlardır. Kentsel tüketimin ucuz, aracıya pay bırakmayan ve sağlıklı olabilmesi için, yeni pazar kanallarının oluşturulmasında öncülük etmiştir. Tüketim kooperatifleri, halk pazarları gibi girişimler bu dönemde gelişmiştir (Tekeli, 1992: 90.)

Kaynak Yaratıcı Belediye

Belediyeler kaynak yaratıcı yapıdadırlar. Daha önce açıklanan dört ilkenin gerçekleşebilmesi için kaynakların belediyeler tarafından oluşturulması gereklidir. Çünkü, kaynak yaratmayan bir belediye ne üretici hale gelebilir, ne tüketimi düzenleyebilir, ne de merkezi yönetime karşı özerk hale gelebilir. (Tekeli, 1992: 90.)

Belediyeler hem tüketimi düzenleyici hem de özerk olabilmesi için, halkın ortak nitelikteki gereksinimlerin karşılanması konusunda kaynak yaratıcı durumda bulunmalıdır. Aksi takdirde, gereksinimlerin karşılanması noktasında belirli gruplara ayrıcalık tanınabilir, belirli gruplar belirli tüketim malzemesini dağıtmada tekel bir konuma getirebilirler. Bunu önlemek için belediyeler kaynak yaratıcı bir konumda olmaları gerekir. Örneğin, halkın genel gereksinimi olan ekmeğin belediyeler tarafından üretilmesi ve dağıtılması, bu alanda meydana gelebilecek yüksek fiyat artışı önlenmiş olmaktadır.

SONUÇ

Cumhuriyet tarihi boyunca Türk Belediyeçiliği'nin 1973-1980 yılları arasında kendiliğinden oluşan belediyeçilik anlayışı sayesinde, yurttaşların yerel yönetimlere bakış açılarını değiştirmiştir. Bu anlayış Demokratik Yerel Yönetim Hareketi olarak yazına geçmiştir. Demokratik Yerel Yönetim Hareketi'ni kentleşme ve merkezi iktidar ile belediye yönetiminin farklı siyasal partilerden olmalarının sonucunda oluşmuştur. Bu harekette olumlu ve yenilikçi unsurlar olmasına rağmen, bunları kurumsal hale getirerek yerel yönetim geleneği haline dönüştürülemediği.

1973 sonrası yerel yönetimlerin en büyük özelliği, siyasal arenada önemli bir yer tutmaları ve halkın yerel yönetimlere bir siyasal yapı ve işlevler bütünü olarak görmeye başlamış olmasıdır. Ancak, dönemin yerel yöneticileri, olaylara siyasal ve ideolojik bir perspektiften bakmışlardır.

1973-1980 dönemindeki belediyeçilik anlayışı yerel yönetim bazında yaptıkları aktif çalışmaları sayesinde olumlu izlenimler bırakılmıştır. Siyasal parti anlayışı gözetilmeden yurttaşların taleplerini ön planda tutmuştur.

1973-1980 yılları arasında belediyeçilik olgusunda belediyeler, kentsel hizmet üretmenin yanında, yerel toplum adına demokratik taleplerde bulunarak, siyasal bir içerik kazanmışlardır. Hareketin temel ilkeleri olarak benimsenen demokratik ve özgürlükçü belediye, üretici

belediye, tüketimi düzenleyici belediye, birlikçi ve bütünlükçü belediye ve kaynak yaratıcı belediye dünyada demokratik sol belediye ilkeleriydi.

Yeni belediye anlayışıyla halk yönetime daha çok katılmaya başlamıştır. Zaten yönetimde demokrasi, yönetim birimlerinin karar almak üzere yaptığı toplantıların, isteyen "yetkili" sıfatıyla katılmaya hakkı olmasıdır. (Özay, 2002: 5) Dolayısıyla, demokratik ve özerk yerel yönetimlerin karar alma konusundaki duruşlarının halkın özlem ve talepleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Zaten, Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası ile tüm kamu kurum ve kuruluşların şeffaf (saydam) ve esnek bir yapıyı ortaya koymasını öngörmektedir. Belediyeler de, hem kendi özerklikleri hem de bilgi edinme özgürlüğü bağlamında demokratik olmaları gerekmektedir. Belediye yönetiminde demokrasi ve yönetime katılma ilkeleri son değişikliklerle birlikte daha da geliştirilmektedir.

Belediyeler, dinamik konumundaki hukukun günlük yaşamdaki sorunların çözümünde öncülük etmeleri gerekmektedir. Yani, kendilerine merkezi yönetimin vermiş olduğu görev ve yetkilerin "liste" sistemi ile değil, genel yetkilerle donatılmış olmalıdırlar. Bu yönüyle belediyeler, üretici, kaynak yaratıcı, bütünlükçü ve tüketimi düzenleyici konumunda olabilirler. Bu bağlamda TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi ile Belediyelerin konut alanındaki işbirliği sonucunda varılan sonuçlar hem geçekonduyu önlemekte hem de vatandaşlara daha ucuz konut sağlamaktadır. Benzer şekilde, "halk ekmek" gibi yerel nitelikteki gereksinimlerin karşılanması hem bu alandaki fiyat artışını önlemekte hem de belediyelerin üretici konuma getirmektedir.

KAYNAKLAR

- Alada, A., (1994),** Yerel Yönetim ve Ahlak, **Toplu Konut İdaresi-IULA-EMME Yay., 2. basım, İstanbul.**
- Bilgen, P., (1993), "İdari Uyuşmazlıklar" **II. Ulusal İdare Hukuku Kongresi**, Ankara.
- Çoşkun, B., (1996), "Türkiye'de İdari Vesayet Denetimi ve Yerel Yönetimlerin Özerkliği", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:3, Ankara.
- Çelik, A., "Yerel Siyasetçilerin Siyasal Parti Değiştirmeleri Üzerine Bir Çalışma", **Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi**, Kasım 2004.
- Erim, A., (1990), "1973 - 1980 Dönemi Belediyeciliği: İzmit Örneği", **Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl**, Metropol İmar A.Ş. IULA - EMME Yay, Ankara.
- Eryılmaz, B., (1997), **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- , (2005), **Kamu Yönetimi**, Erkan Matbaası, İstanbul.
- Gözbüyük, Ş., (1967), **Türkiye'de Mahalli İdareler**, TODAİE Yayını, Ankara.
- Gülöksüz, Y., Tekeli, İ., (1990) "1973-1980 Dönemi ve 1980 Sonrası Dönem Belediyeciliği", **Türk Belediyeciliği'nde 60. Yıl**, Metropol İmar A.Ş. IULA - EMME Yay, Ankara.
- Kazancı, M., (1982), "1973 Sonrası Belediyeler ve Belediyelere İlişkin Sorunlar" **Yeni Bir Belediyeciliğe Doğru 3**, Türk İdareciler Derneği Yay, Ankara.
- Keleş, R., (2000), **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, 4. basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- , (1995), "Yerel Demokrasi için Yargı Güvencesi", **Turan GÜNEŞ'e Armağan A.Ü. S.B.F Dergisi**, Cilt: 50, Ankara.
- Keleş, R., Yavuz, F., (1989), **Yerel Yönetimler**, 2. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Ortaylı, İ., (1974), **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, TODAİE Yayını, Ankara.
- Özay, İ., (2002), **Gümüşğında Yönetim**, Alfa Yay., İstanbul.
- Resmi Gazete**, 13 Temmuz 2005, Sayı: 25874.
- Tekeli, İ., (1982), "Türkiye'de Belediyecilik Deneyiminin Genel Bir Değerlendirilmesi ve Yeni Model Arayışı", **Yeni Bir Belediyeciliğe Doğru 3**, Türkcan, E. (Ed.), Türk İdareciler Derneği Yayını, Ankara.
- , (1992), **Belediyecilik Yazıları (1976-1991)**, IULA-EMME, İstanbul.
- , (1999), "Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum", **Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Semineri**, WALD Yayını, İstanbul.
- Toksöz, F., (2006), "Yerel Yönetimler Bakanlığı ve Yerel Yönetimler Üzerine", **Yerel Siyaset Dergisi**, Şubat 2006.
- Tortop, N., (1994), **Mahalli İdareler**, Yargı Yayınları, 5.basım, Ankara.
- Yayman, H., (2002), "Türkiye'de Belediyeciliğin Siyasallaşması: 1970'li Yıllar", **Yerel Yönetimler Sempozyumu**, TODAİE Yay., Ankara.

Afşin’de Yönetmel-Siyasal Otoriteler*

¹Haluk Alkan ²i. Ethem TAŞ

¹Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Kahramanmaraş

² Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Kahramanmaraş

*Bu makale, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Araştırma Fon Saymanlığınca desteklenen, “Afşin İlçesi’nin Sosyo Ekonomik Yapısı ve Yönetici Profili” konulu projesi kapsamında elde edilen bulgulara dayanmaktadır (Proje No: 2001 -2/2).

ÖZET: Bu çalışma Afşin İlçesinin sosyo ekonomik yapısı ve yönetici profilini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle Afşin İlçesinin nüfus, ekonomik kaynaklar ve siyasal gelişme yönleriyle analizi yapılmakta, Termik Santralin sosyo ekonomik etkileri belirlenmeye çalışılmaktadır. İlçede, Belediye Meclis üyeleri, Kaymakam ve İlçe Müdürleri, siyasal parti yöneticilerini kapsayan bir anket uygulaması yapılarak ve yüz yüze görüşme ve diğer belgeler yardımıyla yöneticilerin toplumsal arka planı analiz edilmektedir. Ayrıca yöneticilerin İlçe sorunlarına bakışı, hangi yerel yönetim birimlerini etkili buldukları, kendilerine iletilen taleplerin niteliği ve bu taleplerin yöneticilerce hangi kurum ve gruplara aktardıkları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afşin, Yerel Siyaset, Siyasal Otorite, Belediye Meclisi, Siyasal Parti.

Executives And Political Authorities in Afşin District

ABSTRACT: The aim of this research is to examine socio-economic structure and executives’ profile in district of Afşin (K.Maraş). In this study initially, Afşin was analyzed in terms of its population, economic resources and political development and then the impacts of Afşin-Elbistan Thermic Power Station on the socio-economic features in the district are tried to be determined. In order to analyze the public background of executives, questionnaire forms were sent to the members of the Municipal Council, the Governor of the district, the section directors of the district, the local representative of political parties, several direct interviews were carried out, and other published document were explored. In addition, the questions such as, how the executives respond the problems of the district, which local government units are found effective by executives, what sort of demands are met by executives and how these demands are directed to the institutions and groups are investigated.

Key Words: Afşin, Local Politics, Political Authority, Political Parties

GİRİŞ

Yerel otoriteler, çok yönlü işlevlere sahip yöneticiler olarak ele alınabilir. Yerel sorunlarla ilgili karar alıcılar her şeyden önce ulusal, hatta uluslararası çevrede üretilen politikaların yerelde uygulayıcısı olarak işlev görürler. Bu anlamda genel kamu siyasalarının topluma tanıtılması, uygulamaya biçimi, uygulamadan doğan sorunların çözülmesi gibi konularda toplumla birinci derecede muhatap olurlar. İkinci olarak yerel otoriteler, çevrenin bir parçası olarak, yerele özgü sorunlara ilişkin kararlar almak ve bunları uygulamak gibi görevleri de yerine getirirler. Bu aşamada onların yönetsel üslupları topluma bakış açıları, geliştirdikleri etkileşimler önem kazanmaktadır. Üçüncü olarak, yerel otoriteler yarışan gruplar arasında arabulucu rol

oynatabilirler, bir yerde kaynakların otoriteye ilişkin dağıtım sürecinde belirleyici rol oynarlar. Çağımızda sosyo ekonomik sorunların çözümünde, işlevsel bir yönetim ağının oluşturulmasında yerel düzeyde çözümlenici mekanizmaların kullanılması eğilimi gittikçe güç kazanmaktadır. Yerelini iyi tanıyan, sorunların dinamiklerini bu çerçevede belirleyip çözümlen ve orada yaşayan halkın katılımı ile bu mekanizmayı işletebilen yönetimler başarılı olarak değerlendirilmektedirler. Çalışmamız bu çerçevede Afşin örneğinde yönetsel ve siyasal otoritelerin profilini, mesleki geçişkenlik yapısını, yerel sorun kavramına bakışlarını ve yerel toplumsal ve siyasal etkileşim sürecinde oynadıkları rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Öncelikle konunun teorik çerçevesi ele

alınacak, daha sonra Afşin İlçesinin sosyo ekonomik yapısı incelenecektir. Üçüncü olarak Afşin ilçesinde Belediye Meclis üyeleri, bürokratlar ve siyasal parti yöneticilerini kapsayan bir alan araştırması kapsamında yönetsel otoritelerin profili ortaya konulmaya çalışılacaktır.

TEORİK ÇERÇEVE

Yerel otoriteler kavramı içerisinde öncelikle ele alınması gereken grup, yasal açıdan yerel yönetsel pozisyonlara seçimler kanalıyla geçen kişilerden oluşmaktadır. Belediye başkanı, belediye meclis üyeleri, il genel meclisi üyeleri, muhtarlar bu grubu oluşturan başlıca yönetsel pozisyonlardır. Bu kişiler bir yandan, yasalarla donatılmış karar ve hizmet vermeye ilişkin yetki ve görevleri yerine getirirler, öte yandan yerel süreçlerle ilgili bir takım etkileşim biçimleri geliştirirler. Seçime bağlı pozisyonlarda bulunmaları onları siyasal-yönetsel çift yönlü işleve sahip kılmaktadır. Bu nedenle hem bir yerel yönetim ajanı, hem de ulusal ve yerel siyasetin bir unsuru olarak öne çıkarlar.

Yasalarla düzenlenen ve yerel düzeyde bulunan hizmet ve görevleri yerine getirmekle görevli olan yerel yönetim birimleri (Tortop, 1991: 21-22) halka en yakın olan yönetsel kuruluşlardır. Bu kuruluşlar yerel ve kentsel hizmetlerin sunumunda yerel halka karşı birinci derecede sorumludurlar (Nadaroğlu, 1994: 193). Ancak yerel temsilcilerin mesleki ekonomik kökenleri ve yerel eşraf ile ilişkileri yerel hizmetlerin sunulmasında belirleyici olabilmektedir (Güler, 1998: 121-122). Diğer bir ifade ile yerel temsilciler bu tür ilişkiler bağlamında kendilerinin ve yerel eşrafın çıkarlarını ön planda tutma hatasına düşebilmektedirler. Ayrıca yerel temsilcilerin yerel parti teşkilatlarınca hazırlanarak halk oyuna yada beğenisine sunulmaları ve zaman zaman parti genel merkezlerinin merkez yoklaması adı altında bu temsilcilerin belirlenmesinde etkili olmaları yerel meclisin temsil noktasında eksik kalmasına neden olabilmektedir (Keleş, 1994:56). Bununla beraber yerel otoriteler seçimle işbaşına geldiklerinden dolayı siyasi bir sorumluluk taşırlar ve halkın tasvibini almak zorundadırlar (Eryılmaz, 1997: 116). Yerel otoriteler yerel halkın günlük yaşantısını derinden etkileyen sağlık, temizlik, eğlenme, dinlenme, kültür, çevre korunması gibi alanlardaki yerel ortak ihtiyaçları karşılamakla yükümlüdürler (Ulusoy ve Akdemir, 2001:156-158). Yerel halka karşı açık olmak, taleplerini karşılamak yerel otoritelerin siyasi gelecekleri açısından dikkate almak zorunda oldukları hususlardır.

Yerel otoriteler kavramı içinde değerlendirilmesi gereken diğer grup, hiç şüphesiz bölgede görev yapan bürokratlardır. Özellikle merkezden atanmış idari görevlilerin yerel karar alma süreçlerinde belirleyici olduğu bir alt yapıya sahip ülkelerde bürokratlar yerel yönetim sürecinin belirleyici aktörleri olarak öne çıkarlar. Bürokratların yerelde oynadıkları rol birkaç grup altında toplanabilir. Öncelikle, kamu görevlileri,merkezi devletin yerelde yönlendirici ve şekillendirici bir ajanı olarak hizmet verebilirler. Bu

işlev genellikle modernleşme süreci yaşayan ülkelerde, merkezden atanan bürokratların konularında en iyi görülebilir (Heper, 1983). İkinci olarak yerel bürokratlar, yerel ve merkezden sağlanan kaynak ve mevkilerin, hemşehriler arasında paylaştırılmasında aracı bir rol üstlenebilirler. Burada bürokrat, genellikle yerelle aynı sosyo ekonomik arka plana sahiptir. Bürokratin değer yargıları değişmemiş, sahip olduğu değer yargılarıyla kamu kurumlarını işleten bir görevliye dönüşmüştür. Bu tip merkezin bir ajanı olmaktan çok yerelin değer yargıları ile hareket eden aracı bir tiptir. Heper geliştirmekte olan ülkelerde daha açık bir şekilde görülebilen bu bürokrasiye patrimonial-hukuksal bürokratik yapılanma adını verdiği bir ara tip olduğunu ileri sürmektedir (Heper, 1977). Üçüncü olarak bürokratlar yerelde, arabulucu-hakem benzeri bir rol üstlenebilirler. İdari birimler, siyasal partiler, yerel yönetim kuruluşları ve merkezin taşra kuruluşları arasında yaşanacak çatışmaların frenlenmesi, dengelenmesi, partizanlığın yol açabileceği dengesizlikleri merkezin taşra teşkilatlarının olanakları kullanılarak giderilmesi gibi işlevler üstlenebilirler (Fişek, 1976).

Yerel sorunlarla ilgili olarak vatandaşların taleplerini siyasal ve bürokratik birimlere iletme kanalları arasında parti örgütlerinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu kuruluşlar, yerel düzeyde en önde gelen informel talep iletme kanalını oluşturmaktadırlar. Özellikle iktidarda bulunan partinin yerel örgütleri hükümete en yakın yerel kurum olarak taleplerin yoğunlaştığı birimlerin başında gelirler. Taleplerin iletilmesinde oynadıkları rolün yanında bu örgütler, siyasal kayırmacılık ve kollamacı ilişkilerin belirleyici olduğu etkileşimler içine girerek zaman zaman yerel yönetimler ve yerel siyaset üzerinde olumsuz etkilerde de bulunabilirler. Bu durumun bir sonucu olarak, yerel parti örgütlerinin, sosyal arka planları, örgütlenmeye dönük etkinlikleri, siyasal parti merkezi, merkezi ve yerel yönetim birimleri karşısındaki algılama ve davranış eğilimleri, yerel yönetim, yönetime katılım ve yerel siyasetin işleyişi üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerde bulunmaktadır (Alkan ve Arık, 2000).

Yerel süreçlerde sivil toplum örgütleri, kararların alınmasında uygulamaya konulmasında etkili olabilecek aktörlerin başında gelmektedir. Ancak bu yapılanmalar, güçlü bir sivil toplum alanının gelişme gösterdiği durumlarda söz sahibi olabilirler. Dolayısıyla, yerel otoriteler ve süreçleri inceleyen bir çalışmada o mekanın sahip olduğu toplumsal özellikler büyük önem kazanır. Bu toplumsal yapıyı yansıtan örgütler de sürecin bir parçası olarak değerlendirilirler. Yerel düzeyde sınıfsal grupların otoriteden ve ekonomik kaynakların bölüşümündeki etkinlikleri bu açıdan merkezi önem taşır. Girişimcilerin, işçilerin veya bizzat devletin yerel yönetim alanının şekillendirmekteki öncü rolleri ele alınarak ortaya çıkan çıkar çatışmalarının siyaset ve yönetime etkileri incelenir (Şengül, 2001: 9-27; Tekeli vd, 1999: 51). Gelişmekte olan ülkelerde bu açıdan işçi sendikaları ve işadamları organizasyonları

anahtar örgütlenmelerdir. Bunun nedeni; her iki grubun da siyasal ve siyaset üstü yerel ve ulusal çıkarları değerlendirmek ve kamu otoritelerinin kararlarını etkilemek noktasında nispeten daha örgütlü ve oturmuş çıkar bileşimlerine sahip bulunmalarıdır. Gerçekten, hızlı sanayileşme süreci ile birlikte sivil toplum örgütlerinin konumu açısından işçi ve işadamları grupları görece diğer toplumsal kesimlerden daha önce örgütlenilebilmekte ve siyasal otoritelerle etkileşime girebilmektedirler (Leiserson, 1959: 297). İlçe bazındaki çalışmalarda da bölgesel ekonomik grupların yapılanma biçimi, gücü, katılım derecesi, yöneticilerin profili yerel süreçlerle ilgili çalışmalarda önem kazanır.

Türkiye’de yerel aktörlerin yerel siyasal ve yönetsel süreçlerdeki rolleri ile ilgili çalışmalarda genellikle yukarıdaki çerçeve içinde kalındığı görülmektedir. Bu çalışmalar ya belediye başkanı ve meclis üyelerini, ya siyasal partilerin yerel yöneticilerini, ya da yerel bürokratik örgütlerde görev yapan kamu görevlilerini inceleme konusu yapmaktadırlar. Yine bu çalışmalarda yerel ekonomik gruplar yerel süreçlerde oynadıkları etki ve yönetsel rollere geçişte oynadıkları rol nedeniyle analizlere dahil edilmektedirler. Varol, Bandırma örneğinde yapmış olduğu çalışmada, yerel ekonomik gruplar, belediye meclisi ve siyasal parti yöneticilerini başlıca aktörler olarak incelemiştir (Varol, 1989). Erder (1996) Ümraniye örneğinde, Kurtoğlu ise Keçiören örneğinde belediye meclis üyelerini çalışmalarının merkezine almışlardır (Kurtoğlu, 2004). Ayata (1992) ve Boran (1945) ise siyasi parti yönetimlerini inceleme konusu yapmışlardır.

Bu çerçevenin ışığında yerel düzeyde siyasal ve yönetsel rollerden bahsedildiğinde seçimle görevlerine gelmiş bulunan belediye başkanı ve meclis üyelerini, mülki idare amirleri dahil, karar alma ve uygulamaktan sorumlu üst düzey yerel bürokratları ve siyasal parti yöneticilerini kastedildiğini belirtiriz.

AFŞİN İLÇESİNİN GENEL SOSYO EKONOMİK YAPISI

Afşin ilçesinin sosyo ekonomik yapısını inceleyen daha önce yapılmış herhangi bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle ağırlıklı olarak elektronik ortamda elde edilen DİE verileri ile İlçe Kaymakamlığı ve Müdürlüklerinden doğrudan alınan veriler çalışmada kullanılmıştır. Afşin’in bulunduğu bölge eski bir yerleşim alanıdır. Bölgede yerleşik hayatın Hitit döneminde ve yaklaşık M.Ö. 3000’li yıllara kadar gittiği belirtilmektedir. Bölge, Büyük Selçuklu Devleti’nin Bizans İmparatorluğu ile girdiği mücadele sonucunda Afşin Bey komutasındaki Selçuklu orduları tarafından ele geçirilerek Türkleştirilmiştir. Büyük Selçukluların dağılmasından sonra Anadolu Selçuklu Devletinin hakimiyetine giren bölge, bu devletin de dağılmasıyla Dulkadir Beyliğinin egemenliğine girmiştir. Bölgede Osmanlı Devletinin hakim olması ise 1572 yılında gerçekleşmiştir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte uzun süre Elbistan ilçesine bağlı bir bucak merkezi olarak kalan Afşin, 2 Ağustos 1944 tarihinde 4642 sayılı yasa ile İlçe merkezi

statüsünü almıştır (Kaymakamlık Brifing Raporu, 2002).

Afşin, coğrafi konumunun bir sonucu olarak karasal iklim şartlarının hüküm sürdüğü bir bölgedir. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlıdır. Ancak ilçe merkezinin yerleşim durumu bir çanak şeklinde olduğundan çevre ilçelere göre karasal iklim etkisini biraz yumuşatmaktadır. Afşin’in ekonomik açıdan en belirleyici özelliği sahip olduğu zengin linyit yataklarıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda havzanın linyit rezervinin 3.4 Milyar ton civarında olduğu belirlenmiştir.

İlçe geneli göz önüne alındığında hakim bitki örtüsünün tarımsal üretimle ilgili olduğu görülmektedir. İlçenin güneybatısında Göksun ilçesi sınırlarında bulunan ormanlık arazi, meyve bahçelerindeki meyve ağaçları, söğüt ve kavak toplulukları dışında ağaç örtüsü oldukça seyrek. İlçedeki arazilerin dağılımı ve kullanım biçimleri Çizelge 1’de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Afşin İlçesi Arazi Dağılımı

Meza ve Çayır	9238 Ha
Zirai Alan	83142 Ha
Orman	33426 Ha
Kültür Dışı Arazi	12914 Ha
Toplam	138720 Ha

Kaynak: Afşin İlçe Tarım Müdürlüğü

Görüldüğü gibi İlçe topraklarının büyük bölümü tarımsal üretim amacıyla kullanılmaktadır. En fazla üretimi yapılan ürün buğdaydır. 29600 hektarlık alanda 1999 verileri ile 54760 ton buğday üretimi yapılmıştır. İlçede tarımı yapılan en önemli ürünlerden biri şeker pancarıdır. İlçe genelinde 5000 hektarlık alanda 27500 ton şeker pancarı üretimi yapılmıştır. Üretilen pancarın tamamına yakını Elbistan Şeker Fabrikasına satılmaktadır. Fabrikanın hammadde gereksiniminin ortalama %42’sinin Afşin’de üretilen şeker pancarı ile karşılandığı belirtilmektedir.

İlçe merkezinin geleneksel üretim faaliyeti olan meyve ve sebzeçilik son yirmi yıllık süre içerisinde özellikle son yıllarda hızla gerilemiş ve ekonomik anlamda bir üretim faaliyeti olmaktan çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) ve Afşin-Elbistan Termik Santralinin açılmasıyla yaşanan sanayileşme ve yeni istihdam olanaklarının yol açtığı toplumsal değişimdir.

Afşin’in merkezi ve bağlı kasaba ve köylerinin nüfuslarının yıllara göre gelişimi Çizelge 2’de verilmektedir:

Çizelge 2. Afşin İlçesi Nüfus Gelişimi

Yıllar	İlçe Merkezi	Kasaba ve Köyler	Toplam
1945	4205	25770	29975
1950	5165	29483	34648
1955	6017	33380	39397
1960	6485	36013	42498
1965	8069	40968	49037
1970	10794	51345	62139
1975	18231	59252	77483
1980	20084	64115	84199

1985	26805	72712	99517
1990	28524	70797	99321
1997	54191	58632	112823
2000	35834	51129	137266

Kaynak: Afşin İlçe Nüfus Müdürlüğü

Afşin 1970'li yılların başlarına kadar beşer yıllık dönemlerde ortalama bin-iki binlik bir nüfus artış oranına sahip küçük bir ilçe iken, bu yıllardan sonra bu artış ortalama sekiz bine ulaşmıştır. 1945 yılından 1970'e kadar İlçe merkezi nüfusu 6589 kişi artmışken 1970'ten 2000 yılına kadar artış 51356 olarak gerçekleşmiştir. Termik Santral inşaatının başladığı 70'li yılların ortalarından itibaren ve özellikle Santralin üretime geçtiği 1985 sonrasında nüfus artışının yüksekliği dikkat çekicidir. İlçe merkezinin nüfusu 1990'dan 1997'ye neredeyse iki kat artış göstermiştir. Buna paralel olarak 1985 yılından itibaren köy ve kasaba nüfusunda görünür bir azalma yaşanmaktadır.

Bu durum, İlçe merkezine doğru çevre kasaba ve köylerden hızlı bir göçün yaşandığını ve göçün Termik Santral inşaat ve üretimi ile TKİ'ye bağlı linyit işletmesinin faaliyete geçmesine paralel dönemlerde gerçekleştiğini göstermektedir. Afşin genel olarak tarımsal üretime dayalı bir ekonomik altyapıya sahiptir. Bu üretim dağlık bölgelerde meyve ve bağcılık, düzlük kesimlerde ise ağırlıklı olarak hububat ve bakliyat üretimi üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Doğal olarak bu tipte bir üretim yapısı Termik Santralin kurulmasıyla başlayan süreçle birlikte İlçe merkezine doğru bir göç hareketini kolaylaştırmıştır (Firikçi, 2002: 47). Termik Santral bölge insanı için alternatif bir istihdam alanı olarak bir cazibe merkezi oluşturmaktadır. Yapımı planlanan C ve D üniteleri ile birlikte bu eğilimin daha da güç kazanacağı öngörülebilir. Nitekim 90'lı yıllar boyunca İlçe merkezinin nüfusunun hızlı bir artma trendi göstermesi bunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Afşin İlçesinde nüfus konusu güncel sorunların başında gelmektedir. Afşin, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 22 Ekim 2000 tarihli genel nüfus sayımı sonucu iptal edilen ve nüfusu düşürülen 2290 yerleşim bölgesinden biridir. İlk şekliyle Afşin'in nüfusu 62150 iken, DİE İlçe merkezinin nüfusunu 35834'e indirerek resmileştirmiş bulunmaktadır. Bu ortaya ironik bir durum çıkarmıştır. DİE bölgede nüfus sayımını yenilememiş, "kalite kontrol" denetimi uygulamış ve indirimi sayım belgelerindeki kayıtlar üzerinden yapmıştır. İlan edilen rakam Belediye yetkililerinin ve meslek odalarının tepkisini çekmiştir. İlçe yetkilileri Daniştay'a itiraz başvurusunda bulunmuş, ancak sonuç değişmemiştir. İlçe nüfusu 1997 yılında yapılan sayımda belirlenen nüfustan daha aşağı çekilmiştir.

Afşin Elbistan Termik Santrali

Afşin'de sanayi, 1960'lı yıllarda bulunan linyit yataklarının işletilmesine ve bu rezerve bağlı olarak üretim yapmakta olan Afşin-Elbistan Termik Santraline dayalıdır. Batı Almanya'nın (Dr. Otto Gold Firması)

teknik yardımı ile 1967-1969 yılları arasında belirlenen linyit madeni 120 km²'lik bir alana yayılmış olarak yaklaşık 3.4 milyar ton civarında bir rezervi içermektedir (Ekici, 2004: 22). Afşin-Elbistan Termik Santrali havzadaki linyit kömürünü kullanarak elektrik enerjisi üretmek amacıyla planlanmış bir İşletmedir. Santralin yıllık kömür tüketimi 18-20 milyon ton, üretim kapasitesi 8.1 milyar kilowatt saat olup, her biri 344 MW gücünde dört üniteden oluşan 1376 MW'lık toplam kurulu güce sahiptir. Termik Santral inşaatına bir kompleks tesis olarak 70'li yılların ortalarında başlanmış ve 1984 yılında Santral faaliyete geçirilmiştir. Termik Santral öncelikle, bir inşaat alanı olarak İlçeyi etkilemiştir. Çoğu İlçe merkezi ve çevresindeki köy ve kasabalardan olmak üzere inşaatlarda 220'si yabancı uzman 6500 kişi çalışmıştır. Bu gün işletmede 1400 civarında kişi istihdam edilmektedir.

Afşin Elbistan Termik Santrali olarak isimlendirilen işletme, aslında 4 ayrı işletmeden oluşan genel bir üretim kompleksinin bir parçasıdır. Termik Santralin A Ünitesinden sonra 12.02.2006'da da B Ünitesi açılmıştır. B Ünitesinin 800 kişinin istihdamına imkan vereceği belirtilmektedir. Bu şekilde kurulması düşünülen C ve D Termik santrallerle birlikte 4 üretim birimi daha aynı havza üzerinde kurulacaktır. Bu İşletmelerden C ve D terminallerine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Afşin-Elbistan Linyitleri İşletme Müdürlüğünde toplam 2295 personel görev yapmaktadır. Bu personelin 312'si memur, 1983'ü işçidir. İşletmede 545 Afşinli personel görev yapmaktadır.

Santralin İlçe ekonomisine en belirleyici katkısı, oluşturduğu istihdam, ücret ve sosyal harcamalar yoluyla kaynak transferi getiridir. Yabancı uzmanların, çevre il ve ilçelerden gelen usta-işçi grubundan oluşan Santral çalışanlarının harcamaları İlçe ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ancak burada lojman ve sosyal tesisler nedeniyle bu potansiyelin sınırlı olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bu açıdan daha büyük ve gelişmiş bir ilçe olan Elbistan'ın çalışanların harcama potansiyelini kendine çekmesi söz konusudur. Dolayısıyla Termik Santral yatırım boyutu ile İlçede merkezi bir öneme sahip olmakla birlikte, ekonomik ve sosyal açıdan dönüştürme potansiyeli oldukça sınırlı bir yatırımdır. Ayrıca zincirleme bir yan sanayi oluşumuna da kapalı bir yatırımdır.

Afşin tarıma dayalı ekonomik yapının beslediği bir nüfus hareketliliğine sahip bir İlçedir. Bu hareketlilik özellikle Termik Santral inşaatlarının başladığı 70'li yılların ortalarından itibaren, çevre köy ve kasabalardan İlçe merkeze doğru yaşanmış ve yaşanmaktadır. Termik Santral sağladığı iyi çalışma olanakları, yüksek ücret, sosyal tesisler nedeniyle önemli bir cazibe merkezi oluşturmuş, İşletmede işçi olmak önemli bir ayrıcalık konumuna gelmiştir.

Bu sürece paralel olarak çiftçilikten işçiliğe ve esnaflığa geçiş süreci yaşanmıştır. İşletmede veya inşaatlarda iş bulamayanlar, tarlalarını satarak İlçe merkezinde küçük dükkanlar açmak suretiyle esnaflığa geçiş yapmışlardır. B Terminal inşaatının başlaması ve sırada iki Santralin daha kurulacak olması özellikle 90'lı yıllarda göçü daha da hızlandırmıştır. Yeni göç dalgasının birincil hedefi Santral inşaatında ve yeni açılacak Santrallerde iş bulmaktır. Bu hedef ilçede görünür bir talep birikimini, sosyal yığılmayı ve gecekondulaşmayı beslemektedir.

AFŞİNDE YÖNETSEL-SİYASAL OTORİTELER

Katılım Profili

Alan araştırması Afşin ilçesinde karar alma süreçlerinde etkili olan ve 2000-2001 yılları arasında ilçede görev yapan yöneticiler ve siyasal otoriteleri

kapsamaktadır. Bu doğrultuda alan araştırmasının katılım profili Çizelge 3'te görülmektedir.

Çizelge 3 Katılım Profili

Katılımcılar	Örnekle m	Sonuçlana n	%
Belediye Meclis Üyeleri*	25	19	76.0
Bürokratlar**	30	26	86.6
Parti Yöneticileri	120	83	69.2
Toplam	175	128	73.1

* Belediye Başkanı Dahil ** Kaymakam Dahil

Ulaşılmış hedeflenen yöneticilerin tamamına ulaşılmış, bunlardan 128 kişiden (% 73.1) sonuç alınabilmiştir. Parti yöneticilerinin, özellikle bazı partilerin araştırmaya soğuk yaklaşım göstermeleri bu kesimdeki katılımı azaltmıştır. Genel olarak örneklemini temsil eden bir katılım yüzdesine ulaşılmış bulunmaktadır.

Çizelge 4 Yönetici Profili

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Doğum Yeri	Meslek/Gör.	Eğitim	Baba Mesl.		
Belediye Meclis Üyeleri	20-29	-	E 19	Afşin	19	Esnaf 10	İlk 1	Esnaf 8
	30-40	3	K -	K.Maraş ve İlçeleri	-	Emekli 5	Orta 7	Çiftçi 6
						Çiftçi 1	Lise 8	İşçi 4
	41-50	4	-	Diğer	-	Mütteah. 1	Ön Lis. 1	Öğr. 1
	51-60	10				Avukat 1	Lisans 1	
61-	2	İşçi 1						
Bürokratlar	20-29	-	E 25	Afşin	14	Müdür 22	İlk-Ort. -	Esnaf 6
	30-40	7	K 1	K.Maraş ve İlçeleri	6	Müftü 1	Lise 6	Çiftçi 10
						B.Şefi 3	Ön Lis. 4	Memur 4
	41-50	17	-	Diğer	6		Lisans 16	İşçi 6
51-60	2							
Parti Yöneticileri	20-29	15	E 75	Afşin	68	Esnaf 32	İlk 14	Esnaf 29
	30-40	30	K 2	K.Maraş ve İlçeleri	5	Ev H. 1	Orta 19	Çiftçi 30
						İşçi 28	Lise 28	İşçi 13
						Çiftçi 5	Ön Lis. 9	Öğr. 4
	41-50	25	-	Diğer	4	Emekli 3	Lisans 7	Memur 2
						Gazeteci 1		
						Mütteah. 1		
Avukat 1								
51-60	7							

Eğitim ve Mesleki Geçişkenlik

Afşin'de yöneticilerin eğitim seviyeleri genel olarak lise düzeyinde yoğunlaşmaktadır. Bu görünüm Belediye Meclisinde ortaokul ile birlikte ilk öğrenime doğru yoğunlaşırken, kamu görevlerinde ön lisans ve lisans düzeyine kaymaktadır. Partilerde eğitim düzeyi ağırlıklı olarak lise ve ilk öğrenimdir.

Baba meslekleri esas alınarak mesleki geçişkenlik profiline bakıldığında (Çizelge 5), bürokratlar dışında, diğer yöneticilerin esnaf-çiftçi kökenli ailelerden geldikleri görülmektedir. İlçenin kendine özgü koşullarından ötürü işçi kökenli ailelerden gelen yöneticiler de belli bir yoğunluğu oluşturmaktadır. Çiftçi kökenli aileden gelen ve yine çiftçilikle uğraşanların sayısı düşüktür. Belediye Meclisinde çiftçi kökenli aileden gelen altı üyenin yalnızca biri, siyasal partilerde çiftçi kökenli aileden

gelen otuz kişiden yalnızca beşi yine çiftçilikle uğraşmaktadır.

Meclis üyelerinden çiftçi kökenli ailelerden gelen üç kişinin esnaflığa geçtiği, birinin işçi, birinin de avukat olduğu görülmektedir. Meclis üyeleri arasında en az geçişkenlik esnaflıktadır. Yedi meclis üyesi esnaf kökenli ailelerden gelmekte ve yine aynı mesleği yürütmektedirler. Memuriyete geçişte ise işçi kökenli ailelerden gelenlerin öne çıktıkları görülmektedir. Emekli memurlardan dördü işçi kökenli ailelerden gelmektedir. Bu konumda, işçilerin çocuklarını okutmak ve farklı mesleklere yönlendirmekte daha duyarlı ve avantajlı konumda oldukları belirtilebilir. Duyarlılığın, Termik Santralle birlikte yeni meslek alanlarını tanıma ve sosyal etkileşimlere girmenin bir sonucu olduğu söylenebilir. Avantajlı konum ise, Termik Santral sosyal tesislerinin eğitim kurumlarını da içerecek biçimde yapılandırılmış olmasından gelmektedir.

Mesleki geçişkenlik açısından partilere bakıldığında, yine esnaflığın en az geçişken meslek olduğu görülmektedir. Onsekiz esnaf kökenli parti yöneticisi yine aynı mesleği yürütmektedirler. Buna karşılık çiftçi kökenli ailelerin çocukları hızlı bir mesleki geçişkenliğe sahiptirler. Çiftçi kökenli ailelerden gelen parti yöneticilerinin onu esnaf, onu işçi olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Çiftçi kökenli ailelerden gelen otuz kişiden yalnızca beşi yine çiftçilikle uğraşmaktadır. İşçi kökenli parti yöneticilerinin büyük bir kısmı yine işçi olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Bunun yanında esnaflığa geçen belli bir kesimin de bulunduğu görülmektedir. Yine avukatlık, gazetecilik ve memuriyete geçişte işçi kökenli yöneticiler, esnaf ve çiftçi kökenlilere göre daha öncelikli bir konuma sahiptirler.

Mesleki ve eğitimsel olarak, sosyo ekonomik açıdan işçilerin daha avantajlı bir konumda buldukları görülmektedir. Bu da yukarıda değinildiği gibi, Afşin'de Santral ile birlikte yaşanan yerel düzeydeki dönüşümün bir sonucudur. Geçişkenliğin en yoğun olduğu grup ise çiftçilerdir. İlçe merkezi baz alındığında, çiftçilikten esnaflığa ve işçiliğe yüksek oranda bir geçişkenliğin bulunduğu ve bunun yönetim kademelerine yansımakta olduğu belirtilebilir.

Çizelge 5 Mesleki Geçişkenlik

BabaMesleği/ Üye Mesleği	Esnaf	Çiftçi	İşçi	Memur
B. Meclisi				
Esnaf	7	3	-	1
Çiftçi	-	1	-	-
İşçi	-	1	-	-
Emekli M.	-	-	4	-
Avukat	-	1	-	-
Müteahhit	1	-	-	-
Partiler				
Esnaf	18	10	5	2
Çiftçi	-	5	1	-
İşçi	6	10	8	1
Emekli M.	2	-	2	3
Avukat	-	1	-	-
Mühendis	1	-	-	-
Gazeteci	-	-	1	-
Ev hanımı	-	-	1	-

Bürokratların çoğunun Afşinli olması nedeni ile baba meslekleri ile kendi konumları da bu çerçevede ele alınmalıdır. Buna göre bürokratların çiftçi, esnaf ve işçi kökenli ailelerden geldikleri görülmektedir. Bu dağılım ilçedeki yönetsel pozisyonlar da bu üç mesleğin baskın konumuyla da örtüşmektedir. Memur-memur geçişkenliği ise son derece sınırlıdır.

İlçe Sorunları ve Sorunların Kaynakları

Ankete katılanların genel ve yerel anlamda sorun profillerini ortaya koymak amacıyla üç aşamalı bir soru grubu oluşturuldu. Birinci aşama sorular yerel sorun kavramından genel olarak ne anlaşıldığını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır (Çizelge 6). Burada katılımcılara iki grup seçenek sorularak her bir grupta üç seçeneği öncelik sırasına göre işaretlemeleri istenmektedir. Bu iki grup sorundan ilki konut, altyapı gibi yerele özgü teknik diyebileceğimiz sorunları, ikincisi işsizlik, merkezi yönetimin belirleyiciliği gibi genele özgü sorunların yerele yansımaları olarak düşünülen seçeneklerden oluşmaktadır (Çizelge 7). Bir her üç aşamayı da katılımcılar bazında ayrı ayrı incelemeye çalışacağız.

Çizelge 6 Genel Sorun Profili (Teknik)

	Belediye Meclisi			Siyasal Partiler			Kamu Görevlileri		
	n1	n2	n3	n1	n2	N3	n1	n2	n3
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Altyapı	4	9	3	50	9	6	1	3	7
	21.1	47.4	15.8	60.2	10.8	7.2	3.8	11.5	26.9

Konut	3 15.8	6 31.6	8 42.1	7 8.4	14 16.9	4 4.8	4 15.4	4 15.4	1 3.8
Göç	-	-	2 10.5	2 2.4	4 4.8	4 4.8	-	1 3.8	1 3.8
Sağlık	1 5.3	2 10.5	-	9 10.8	29 34.9	7 8.4	-	1 3.8	-
Çevre	-	2 10.5	1 5.3	2 2.4	14 16.9	20 24.1	3 11.5	4 15.4	5 19.2
Eğitim	-	-	2 10.5	8 9.6	9 10.8	23 27.7	2 7.7	5 19.2	2 7.7
Bütçe Transferi	11 57.9	-	3 15.8	-	-	4 4.8	4 15.4	2 7.7	3 11.5
Teknoloji Kullanamama	-	-	-	3 3.6	1 1.2	10 12.0	-	-	-

Çizelge 7 Genel Sorun Profili (Sosyo Ekonomik)

	Belediye Meclisi			Siyasal Partiler			Kamu Görevlileri		
	n1	n2	n3	n1	n2	n3	n1	n2	n3
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
İşsizlik	17 89.5	-	-	78 94.0	2 2.4	-	16 61.5	5 19.2	3 11.5
Etnik Sorunlar	-	-	-	-	13 15.7	1 1.2	-	-	-
Kararlara Halkın Katılımı	-	-	2 10.5	2 2.4	22 26.5	11 13.3	-	2 7.7	1 3.8
Merkezi Yönetimin Belirleyiciliği	-	12 63.2	-	-	15 18.1	8 9.6	9 34.6	-	3 11.5
Sivil Toplum Örgütlerinin Zayıflığı	-	-	15 78.9	1 1.2	16 19.3	23 27.7	2 7.7	4 15.4	7 26.9
Yerel Yönetim Kuruluşlarının Verimsizliği	-	4 21.1	3 15.8	2 2.4	6 7.2	22 26.5	1 3.8	6 23.1	2 7.7
Parti Örgütlerinin ve Eşrafın Nüfuzu	2 10.5	2 10.5	-	-	4 4.8	10 12.0	2 7.7	1 3.8	1 3.8

Genel anlamda yerel sorun kavramına ilişkin olarak meclis üyeleri, birinci grupta, sırasıyla bütçe transferi, altyapı ve konut sorununu; ikinci grup sorularda ise işsizlik, merkezi yönetimin belirleyiciliği ve sivil toplum örgütlerinin yetersizliğini öne çıkartmaktadır. Her iki grup değerlendirmede de merkezi yönetimin belirleyicilik ve kaynak dağıtma otoritesine yönelik bir yoğunluk dikkat çekmektedir. Meclis üyelerinin genel anlamda yerel sorunun finansal kaynak aktarımı merkezli bir çerçevede değerlendirdikleri belirtilebilir. Parti yöneticilerinin yerele özgü sorunlarda altyapı sorununu öne çıkardığını görmekteyiz. İkinci sırada sağlık, daha sonra da çevre ve eğitim sorunlarına vurgu yapılmaktadır. Yerele özgü sorunlarda parti yöneticileri meclis üyelerine göre daha geniş bir dağılım sergilemektedirler. Burada finansal önceliğe yapılan vurgu daha geri planda kalmaktadır. Ancak altyapı sorunu konusunda her iki grup arasında paralellik bulunmaktadır. Benzer şekilde genel içerikli sorun dağılımında da işsizliğe öncelik verilmektedir. Kararlara halkın katılımı ve sivil toplum örgütlerinin yetersizliği

öne çıkartılan diğer seçeneklerdir. Yerel yönetim kurumlarının verimsizliğine de dikkat çekici bir yoğunlukla vurgu yapılmaktadır. Partilerin meclis üyelerine göre daha yerele özgü sorunları öne çıkardıklarını söyleyebiliriz. Merkezden yakından çok, parti örgütleri yereldeki sosyal ve kurumsal süreçlerin zayıflığına daha çok vurgu yapmaktadırlar. Kamu görevlileri ilk grup seçeneklerde altyapı ve çevre sorununu öne çıkarmaktadırlar. İkinci grup içinde ise işsizlik sorunu benzer şekilde öne çıkarılmakta, ikinci olarak yerel yönetim kurumlarının verimsizliği vurgulanmaktadır. Bürokratlar arasında belli bir yoğunlukla siyasal partilerin ve eşrafın nüfuzunu bir sorun olarak görenlerin de bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Genel olarak ortaya çıkan tablo incelendiğinde mecliste, yerel sorunu merkezle bağlantılaşma eğiliminin, bürokratlara geldiğinde ise profilin daha yerele özgü konulara kaydığı görülmektedir. Siyasal partiler ise bu iki eğilim arasında bir konuma sahiptirler.

İkinci aşama sorular da katılımcılardan spesifik olarak Afşin'in öncelikli sorunları konusundaki düşünceleri istenmiştir (Çizelge 8). Burada herhangi bir ayırım yapılmaksızın sorun listesi katılımcılara sunulmuş ve ilk üç seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Meclis üyeleri işsizlik sorununa öncelik vermekte, eğitimsizlik ve çevre kirliliği ikinci sırada vurgulanmaktadır. Dikkat edilirse konut sorunu ilçeye özgü bir sorun olarak değerlendirilmemektedir. Aynı durum altyapı sorunu için de geçerlidir. Meclis üyelerinin ilçeye özgü sorunlar da daha sosyal ve kendi görev

alanlarına girmeyen sorunları öne çıkardıklarını belirtebiliriz. Siyasal partilerde dağılım değişse de benzer bir öncelik sıralaması bulunmaktadır. Yüksek bir oranla işsizlik sorunu öncelikli bir sorun olarak görülmekte, altyapı ve eğitimsizlik ikinci derecede vurgulanan sorunlar olarak vurgulanmaktadır. Kamu görevlilerinin dağılımında da işsizliğe öncelik verilmekte, çevre konut ve altyapı sorunları vurgulanmaktadır. İlçeye özgü sorun profiline her üç grup için de örtüştüğü söylenebilir

Çizelge 8 Afşin Sorun Profili

	Belediye Meclisi			Siyasal Partiler			Kamu Görevlileri		
	n1	n2	n3	n1	n2	n3	n1	n2	n3
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Konut	-	-	-	5	3	3	1	3	7
				6.0	3.6	3.6	3.8	11.5	26.9
Altyapı	-	2	7	14	16	3	4	4	1
		10.5	36.8	16.9	19.3	3.6	15.4	15.4	3.8
Göç	-	-	-	1	-	1	-	1	1
				1.2		1.2		3.8	3.8
Eğitimsizlik	1	8	6	4	18	14	2	5	3
	5.3	42.1	31.6	4.8	21.7	16.9	7.7	19.2	7.7
Sağlık	-	-	-	1	7	14	-	1	-
				1.2	8.4	16.9		3.8	
İşsizlik	14	-	3	57	12	6	16	5	3
	73.7		15.8	68.7	14.5	7.2	61.5	19.2	11.5
Terör	-	-	-	1	1	1	-	-	-
				1.2	1.2	1.2			
Halk Katılımı	-	-	-	-	6	8	-	2	1
					7.2	9.6		7.7	3.8
Çevre Kirliliği	1	7	2	1	8	15	3	4	5
	5.3	36.8	10.5	1.2	9.6	18.1	11.5	15.4	19.2
Kültürel Değer Kaybı	1	1	-	-	2	9	-	1	1
	5.3	5.3			2.4	10.8		3.8	3.8
Yeniliklerin Kabul Edilmemesi	2	-	-	-	4	10	-	-	4
	10.5				4.8	12.0			15.4

Üçüncü aşama sorular yine iki gruptan oluşmaktadır. Bu sorular ilçeye özgü sorunların kaynağını belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Burada da yerelden

kaynaklanan sorun kaynağı listesi (Çizelge 9) ile, ondan farklı olarak daha genel sorun kaynakları listesi (Çizelge 10) ayrı ayrı katılımcılara sunulmuş ve her birinden

öncelik sırasına göre ilk üç seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Belediye Meclis üyeleri, ilk grup seçeneklerde 19 üyenin 15'inin nüfus artışını sorunların ilçeye özgü kaynağı olarak değerlendirdiği görülmektedir. Ancak burada göç olgusuna vurgu yapılmamaktadır. Diğer iki sorun kaynağı halkın sorunlara ilgisizliği ve termik santralin ilçedeki varlığıdır. Dağılımda sivil örgüt yetersizliğine hiç değinilmeyen, yerel yönetim kuruluşlarının verimsizliği oldukça geri planda kalmaktadır. Genel olarak ilçeye özgü olarak işsizlik ve eğitimsizlik ile nüfus artışı ve halkın ilgisizliği; çevre kirliliği ile de termik santral arasında bir neden sonuç ilişkisi kurdukları söylenebilir. İkinci grup seçeneklerde meclis üyeleri, milletvekillerinin ilgisizliğine, hükümet politikalarına ve bütçe transferlerinin yetersizliğine işaret ettikleri görülmektedir. Üyelerin yukarıda da değindiğimiz gibi, sorunların çözümünde merkezi

otoritelere ve finansal kaynak aktarımına öncelik verdikleri belirtilebilir. Üyeler bir yandan, halkın ilgisizliğinden ve eğitimsizliğinden, diğer yandan milletvekillerinin ilgisizliğinden yakınmaktadır. Seçimle gelen bir yerel örgüt için bu sorun profili oldukça dikkat çekicidir.

Siyasal parti yöneticileri İlçeye özgü sorun kaynağı olarak %44.6 oranında nüfus artışını göstermekte, ikinci derecede yerel sivil toplum örgütlerinin yetersizliğini ve halkın ilgisizliğini vurgulamaktadırlar. Burada ağırlığın yerel toplumsal özelliklere kaydığını görmekteyiz. Toplumun ilgisiz ve verimsiz görme eğiliminin güçlü olduğunu da buna eklememiz gerekir. Ulusal düzeyde sorun kaynağında ise ilk sıraya milletvekillerinden yakınma almaktadır. Devlet yatırımlarının ve bürokratların yetersizliği ise ikinci derecede vurgulanan sorun kaynaklarıdır.

Çizelge 9 Yerel Sorunların Kaynağı (YEREL)

	Belediye Meclisi			Siyasal Partiler			Kamu Görevlileri		
	n1	n2	n3	n1	n2	n3	n1	n2	n3
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Nüfus Artışı	15	-	1	37	1	1	11	-	2
	78.9		5.3	44.6	1.2	1.2	42.3		7.7
Dışarıya Göç	-	1	-	1	4	-	-	1	-
		5.3		1.2	4.8			3.8	
Dışarıdan Göç	-	-	-	8	13	7	-	1	1
				9.6	15.7	8.4		3.8	3.8
Tarım Dayalı Ekonomi	2	-	-	8	15	5	5	3	1
	10.5			9.6	18.1	6.0	19.2	11.5	3.8
Termik Santral	1	4	11	7	11	12	3	3	4
	5.3	21.1	57.9	8.4	13.3	14.5	11.5	11.5	15.4
Halkın İlgisizliği	1	12	3	19	11	10	-	4	4
	5.3	63.2	15.8	22.9	13.3	12.0		15.4	15.4
Yerel Sivil Örgütlerin Yetersizliği	-	-	-	2	19	17	2	4	7
				2.4	22.9	20.5	7.7	15.4	26.9
Belediye Çalışmalarının Yetersizliği	-	-	3	1	5	16	1	6	2
			15.8	1.2	6.0	19.3	3.8	23.1	7.7
Parti Örgütleri ve Eşrafın Gücü	-	-	-	-	-	7	2	1	1
						8.4	7.7	3.8	3.8

Çizelge 10 Genel Sorunların Kaynağı (GENEL)

	Belediye Meclisi	Siyasal Partiler	Kamu Görevlileri
--	------------------	------------------	------------------

	n1	n2	n3	n1	n2	N3	n1	n2	n3
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Milletvekillerin Sorunlara İlgisizliği	12	5	-	46	11	3	6	3	1
	63.2	26.3		55.4	13.3	3.6	23.1	11.5	3.8
Hükümet Politikaları	4	11	3	16	28	6	9	-	3
	21.1	57.9	15.8	19.3	33.7	7.2	34.6		11.5
Yasal Düzenlemelerin Yetersizliği	-	-	2	4	12	11	1	8	3
			10.5	4.8	14.5	13.3	3.8	30.8	11.5
Bütçe Transferlerinin Yetersizliği	2	2	10	6	8	7	4	2	3
	10.5	10.5	52.6	7.2	9.6	8.4	15.4	7.7	11.5
Bürokratların Yetersizliği	-	-	2	-	5	24	1	7	4
			10.5		6.0	28.9	3.8	26.9	15.4
Yeterince Devlet Yatırımı Yapılmaması	1	-	1	5	8	20	4	1	7
	5.3		5.3	6.0	9.6	24.1	15.4	3.8	26.9
Terör-Güvenlik Sorunları	-	-	-	-	1	3	-	-	-
					1.2	3.6			

Siyasal partilerin temel olarak işsizlik olgusu çerçevesinde bir sorun algılaması ve sorun kaynağı ilişkisi kurduklarını belirtebiliriz. İlçedeki siyasal parti yöneticileri işsizlik sorununu merkeze almış durumdadırlar. Dolayısıyla genel olarak bir sorun kaynağı olarak görülen çevre, ilçeye özgü sorun listesinde geri planda kalmakta, termik santral ise bir sorun kaynağı olarak görülmektedir. Dolayısıyla işsizlik sorunu paralelinde termik santral doğurduğu zararlar nedeniyle değil, istihdam potansiyeli ile önem kazanan bir olguya dönüşmektedir.

İlçedeki kamu görevlileri de yerel sorun kaynağı olarak nüfus artışı göstermektedirler. Ancak bundan sonraki tercihlerin belli sorunlarda yoğunlaşmadığı görülmektedir. Termik santralin varlığı, yerel sivil toplum örgütlerinin yetersizliği, Belediye çalışmalarının yetersizliği belli ağırlıklarla vurgulana seçenekler olarak sıralanabilir. Buna karşılık ulusal sorun kaynağı profilinde hükümet politikalarına öncelik verildiği görülmektedir. Meclis üyeleri ve siyasal partilerde yerele kayan sorun kaynağı, kamu görevlilerinde daha çok merkezi politikalar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Nüfus artışının ve işsizliğin, sorun kaynağı ve sorun olarak vurgulandığı görülmektedir. Bunun yanında meclis ve parti örgütlerinde toplumun ilgisizliği bir sorun kaynağı olarak gösterilirken, kamu görevlileri yerel yöneticilerin yetersizliğine daha çok vurgu yapmaktadırlar. Meclis ve kamu görevlileri arasında çevre sorunu ile termik santralin varlığı arasında bir bağ kurma eğilimi söz konusu iken, parti yöneticileri termik santrali bir sorun kaynağı olarak görmemektedirler. Bu dağılım onların konuya daha çok istihdam potansiyeli açısından yaklaşmalarının bir sonucu olabilir.

Talepler Karşısında Yöneticiler

İlçedeki yerel kara alma süreçlerinde etkili gördüğümüz her üç grubun da ilçedeki talep akışı içinde oynadıkları rolü belirlemek amacıyla bir grup soru katılımcılara yöneltildi. Bu sorular gelen taleplerin niteliği, bu taleplerin hangi birimlere aktarıldığı ve talep aktarma biçimlerini belirleme amacını taşımaktadır. Katılımcılara kendilerine iletilen ilk üç talebi yoğunluk derecelerine göre sıralamaları istendi. Katılımcılardan gelen yanıtlar kümülatif olarak Çizelge 11'de gösterilmiştir.

Belediye meclisi talep profili Meclis üyeleri kendilerine ağırlıklı olarak iş bulma talebinin geldiğini ifade etmektedirler. Bürokratları şikayet ve kamu kurumlarında aracılık talebinin sırasıyla vurgulanan diğer talepler olduğu görülmektedir. Dikkat edilirse altyapı benzeri meclisin görevsel olarak daha işlevsel olabileceği taleplere yoğun bir vurgu yapılmamaktadır. Dolayısıyla meclis üyelerinin temsil ettikleri kurumun işlevlerinin dışındaki konular da taleplerle karşı karşıya bulduklarını belirtebiliriz. Üyeler kendilerine iletilen talepleri siyasal partilere, Belediye Başkanına ve ilgili bakanlıklara ilettiklerini belirtmektedirler. İlçe müdürleri ile de belli bir iletişimlerinin bulunduğu görülmektedir. Siyasal partilere yapılan vurgunun yoğunluğu dikkat çekicidir. Etkili bulunan örgüt profilinde ilk sırada yer verilen mülki

idare birimleri ise talep iletme kanalı olarak kullanılmamaktadır. Bu profil Meclis üyeleri için

siyasal partilerin talep iletme kanalı olarak kilit bir rol üstlendiklerini göstermektedir.

Çizelge 11 Belediye Meclisi Talep Profili (Kümülatif)

Talep	n	%
İş Bulma	15	40.6
Partilileri Şikayet	4	10.8
Aracılık	9	24.3
Bürokratları Şikayet	9	24.3

İletilen Yer	n	%
Bakanlık	9	24.4
İlçe Müdürleri	3	8.1
Belediye Başkanı	8	21.6
Valilik-Kaymakamlık	1	2.7
Belediye Meclisi	1	2.7
Milletvekilleri	4	10.8
Siyasal Partiler	10	27.0
Basın	1	2.7

Çizelge 12 Belediye Meclis Çalışmaları (1999-2001)

Çalışma Konusu	n	%
İmar Kararı (Kamu)	16	17.2
İmar Kararı (Özel)	45	48.4
Maaş-Ucret Belirleme	3	3.2
İsim Verme	1	1.07
Özlük İşleri	2	2.14
Bütçe Çalışmaları	5	5.4
Seçim	9	9.7
Faaliyet Raporu	2	2.14
Toplu Talep	1	1.07
Bireysel Talep	4	4.3
Kadro	1	1.07
Kamulaştırma	3	3.2
Satın Alma	1	1.07
Toplam	93	100.0

Belediye Meclisi çalışmalarına bakıldığında (Çizelge 12) Meclisin yerel talepler konusunda işlevsel bir role sahip olmadığı görülmektedir.

Yandaki Çizelgeden de görüleceği gibi Belediye Meclisi çalışmalarının büyük çoğunluğunu imarla ilgili işlemler oluşturmaktadır. Bu işlemlerin çoğunu da kişilere ait taşınmaz mallarla ilgili kararlardır. Taşınmazlarla ilgili Meclis kararları genellikle yeşil alandan çıkarma, imar kapsamına alma gibi kişiler açısından getiri sağlayan sonuçlar doğurmaktadır. İncelenen üç yıl içinde Meclise yalnızca bir defa toplu talep, Ali Baba mahalle sakinleri tarafından getirilmiştir. Bireysel talepler de Meclisin daha önce verdiği imar kararlarına itiraz niteliğindedir ve itirazların tamamı reddedilmiştir.

İmar kararları dışında Meclis özlük, maaş-ücret, bütçe, zorunlu seçim işlemleri, faaliyet raporlarının görüşülmesi gibi kurumsal görevlerle ilgili kararlar meclis çalışmalarının ağırlığını oluşturmaktadır. Bu tablo Meclisin taleplerin aktarıldığı, katılım olgusunun hayata geçirildiği, İlçe sorunlarının görüşüldüğü bir organ işlevi görmediğini ortaya koymaktadır. Meclis ağırlıklı olarak yerel rant gelişiminin üzerinde konumlanmış bir karar organını andırmaktadır.

Çizelge 13 Kamu Görevlileri Talep Profili (Kümülatif)

Talep	n	%
İş Bulma	18	43.2
Partilileri Şikayet	4	9.6
Aracılık	11	26.4
Bürokratları Şikayet	2	4.8
Sağlık	4	9.6
Altyapı	2	4.8

İletilen Yer	n	%
Bakanlık	5	12.0
İlçe Müdürleri	13	31.2
Belediye Başkanı	6	14.4
Valilik-Kaymakamlık	8	19.2
Milletvekilleri	4	9.6
Siyasal Partiler	5	12.0
Sağlık Kuruluşları	1	2.4

Kamu görevlileri talep profilinin gösterildiği Çizelge 13'te görüldüğü gibi kamu görevlileri de ağırlıklı olarak iş bulma talebi ile karşı karşıya bulduklarını belirtmektedirler. Bu talebi kamu kurumlarında aracılık talebi izlemektedir. Kamu görevlileri kendilerine iletilen talepleri farklı kurumlara iletmektedirler. Burada diğer ilçe

müdürlüklerinin biraz öne çıkartıldığını belirtebiliriz. Valilik ve kaymakamlık ile birlikte ele alındığında kamu görevlilerinin ağırlıklı olarak idari örgütlerle talep iletişimi içinde buldukları söylenebilir. Meclis ile bir iletişim olduğu vurgulanmamaktadır. Yine Belediye Başkanı ve siyasal partilere talep aktarımı sınırlıdır.

Çizelge 14 Siyasal Partiler Talep Profili(Kümülatif)

Talep	n	%
İş Bulma	63	37.8
Partilileri Şikayet	4	2.4
Aracılık	38	22.8
Bürokratları Şikayet	14	8.4
Sağlık	22	13.2
Altyapı	44	26.4

İletilen Yer	n	%
Bakanlık	10	7.0
İlçe Müdürleri	12	8.4
Belediye Başkanı	24	16.8
Valilik-Kaymakamlık	15	10.5
Belediye Meclisi	12	8.4
Milletvekilleri	13	9.1
Parti Merkezi	53	37.1
Basın	2	1.4

Çizelge 14'te siyasal partiler talep profili gösterilmektedir. Diğer iki grupta olduğu gibi siyasal parti yöneticileri de öncelikli olarak kendilerine iş bulma talebinin iletildiğini vurgulamaktadırlar. Katılımcıların %75.9'u birinci derecede iş bulma talebini işaretlemiştir. Altyapı talebi ikinci sırada gelmektedir. Mecliste bu vurgu yapılmazken, siyasal partilerde yoğun olarak yer alması dikkat çekicidir. İlçe halkı siyasal partilere teknik düzeydeki taleplerini de iletmektedirler. Kamu kurumlarında aracılık talebi de yüksek bir oran oluşturmaktadır. İlçede örgütlü bulunan partiler çok yönlü ve ağırlıklı olarak kişisel diyebileceğimiz taleplerle karşı karşıyadır.

Taleplerin iletildiği yerlere bakıldığında, parti yöneticilerin kendilerine yönelen talepleri yerel otoritelerden çok kendi partilerinin merkezine aktardıkları görülmektedir. Yerel otoriteler içinde oransal olarak belediye başkanının biraz öne çıkartıldığını söyleyebiliriz.

İlçedeki siyasal parti yöneticileri çok yönlü bir talep baskısı ile karşı karşıya bulunmaktadır. İş bulma talebi burada da iletilen talepler içerisinde ilk sırayı almaktadır. Dikkat çekici bir bulgu olarak, İlçeye özgü, altyapı, sağlık gibi yerel nitelikli teknik taleplerin, kamu görevlilerinden daha çok siyasal parti yöneticilerine iletilmesidir. Yoğun olarak vurgulanan diğer bir talep de aracılık talebidir. Meclis üyelerine altyapı benzeri talepler gelmezken siyasal parti yöneticilerine iletilmesi, siyasal parti yerel örgütlerinin hem yerel hem de ulusal otoritelere ulaşma kapasiteleri ile açıklanabilir. Mecliste iktidar partilerinden yalnızca MHP'den üye bulunurken, DSP ve ANAP'tan üye bulunmamaktadır. Mecliste DYP'nin yani bir muhalefet partisinin çoğunluğu oluşturması, talebin siyasal partilere kaymış olmasının nedeni olabilir. Yine DYP'nin İlçede eşraf karakterine karşılık, diğer partilerde daha "köylü" bir yönetici tipinin hakim olmasıyla da bu durum açıklanabilir. Bu birimler, altyapı sorunları ile daha yakından karşı karşıya kalan dışarıdan gelenlerin kolay ulaşabildikleri talep iletme kanalı işlevini üstlenmiş olabilirler. Son olarak siyasal parti yöneticilerinin ulusal ve yerel kanalları kullanabilme olanaklarının

daha fazla olması nedeniyle de bu talep yönelmesi gerçekleşmiş olabilir. Siyasal parti yöneticileri, merkezin bürokratları karşısında hem daha kolay ulaşılabilen, hem de talebin baskı gücünü artıran aracı kurumlar olarak algılanmaktadırlar. Yerel ve ulusal iktidarın ayrı siyasal partilerde olduğu durumlarda yerel siyasal parti örgütlerinin bu aracı rolü bir kat daha önem kazanmaktadır.

Bu nedenlerle siyasal partilerin kendilerine iletilen talepleri aktardıkları kurum ve gruplara daha yakından bakmak gerekmektedir. Öncelikle, belediye başkanı, vali ve kaymakamlık, belediye meclisi ve ilçe müdürleri üzerinde siyasal partilerden gelen yoğun bir talep akışının olduğu görülmektedir. Belediye başkanı, valilik ve kaymakamlık burada öne çıkartılmaktadır. Ulusal düzeyde ise siyasal partilerin merkez örgütleri ilk sırayı almaktadır. Yerel parti örgütleri yöneticileri büyük çoğunlukla kendilerine iletilen talepleri, merkez örgütlerine aktarmaktadırlar. Milletvekilleri ve bakanlıklara talep iletme eğilimi ise zayıf kalmaktadır. Burada partilerin iktidar partisi olup olmamalarına göre bir farklılık bulunmaktadır. İktidar partilerinin yerel örgütleri, ağırlıklı olarak kendi partilerine yakın (o parti kanalıyla atanmış) yerel bürokratlarla etkileşim içinde taleplerin çözülmesine çaba harcamaktadırlar. Buna karşılık, muhalefet partilerinde talep iletiminde partinin merkez örgütü öne çıkmaktadır. İktidar partilerinin yerel örgütleri önce sorunu yerel birimler düzeyinde çözümlenmeye çaba harcamakta, daha sonra sorun, parti merkezine ve bakanlıklara aktarılmaktadır.

Dolayısıyla İlçe halkı için, parti-bürokrat bağının kurulabildiği, yerel parti örgütleri daha öncelikli talep iletme kanallarıdır. Buna ulaşamadığı takdirde talepler diğer parti örgütlerine kaymaktadır. Başarılı siyasetçi ise, bu aracı rolü sonuçlandırarak biçimde karşılayabilen kişidir. Yakınlarına iş bulan, tayin yaptırabilen, "bireysel" bir hizmet talebini karşılayabilen bir siyasetçi kabul görmekte ve desteklenmektedir. Paralel olarak siyasetin yerel düzeyde işlevi bireysel aracılık ilişkilerine indirgenmektedir.

Çizelge 15 Katılım Sistemi

Grup ve Kurumlar	Belediye Meclisi		Parti Örgütleri		Kamu Görevlileri	
	n	%	n	%	n	%
Belediye Meclisinde STK'lara temsil hakkı	1	5.3	21	25.3	7	26.9
İlçe Kurulunda STK'lara Temsil Hakkı	1	5.3	19	22.9	-	-
Valiliğe Bağlı Komite	12	63.2	6	7.2	5	19.2
Kaymakamlığa Bağlı Komite	1	5.3	6	7.2	6	23.1
Belediye Başkanlığına Bağlı Komite	2	10.5	17	20.5	-	-
İlgililerin Katılımı ile Oluşacak Bağımsız Komiteler	1	5.3	10	12.0	3	11.5
Gönüllü Kuruluşlar Meclisi Oluşturulması	-	-	3	3.6	-	-
İl/İlçe Müdürlüklerinin Karar Alma Organlarında Temsili	1	5.3	1	1.2	2	7.7
Yerel Ekonomik ve sosyal Konsey	-	-	-	-	2	7.7
Diğer	-	-	-	-	1	3.8
Toplam	19	100	83	100	26	100.0

Çizelge 15'te Belediye Meclisi, Parti Örgütleri ve Kamu Görevlilerinin katılım sistemine ilişkin yaklaşımları yer almaktadır. Meclis üyeleri yerel sorunlarda daha çok belediye başkanına başvurmakla birlikte, yerel kararların alınmasında Valiliğe bağlı komiteler yolu ile karar sürecine katılımın daha etkili olacağını savunmaktadırlar. Bu profil onların valilik ve kaymakamlık gibi mülki idare kurumlarını daha etkin bulmaları ile örtüşen bir durumdur. Başka bir ifade ile güç merkezi neredeyse katılımında o merkez ekseninde yapılanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Buna karşılık siyasal partiler farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Parti yetkilileri meclis etkin bir kurum olarak görmedikleri halde katılım açısından belediye meclisine bağlı alt kurul seçeneğini öne çıkartmaktadırlar. İster istemez bu tablo akla, köylü siyasetin baskın olduğu parti yönetimlerinin, eşraf siyasetin baskın olduğu meclise karşı frenleyici bir mekanizma olarak meclise bağlı alt kurullar yolu ile STK katılımını öne çıkartılmak istendiğini getirmektedir. Kamu görevlileri katılım profilinde kaymakamlık ve belediye başkanlığı gibi yerel otoritelere bağlı kurulları öne çıkarmaktadırlar. Bu onların etkinliği, aşağıdan yukarıya bir katılım süreci olarak değil de merkezi örgütlenme hiyerarşisi içinde yasal-görevsel fonksiyona bağlı bir olgu olarak değerlendirmeleri ile örtüşmektedir.

SONUÇ

Afşin yüksek teknolojiye sahip devlet yatırımının yapıldığı, Karabük, K. Ereğli gibi, ayırt edici özelliklere sahip bir ilçedir. Bu özellik ilçeyi, tarımsal üretim ilişkileri, geleneksel toplumsal dinamikler ile işçileşme süreci etkileşiminin incelenmesi açısından önemli kılmaktadır. 1984 yılında üretime başlayan Afşin-Elbistan Termik Santrali İlçeye bir nüfus hareketi başlatmıştır. Bu hareketlilik ağırlıklı olarak çevre kasaba ve köylerden İlçe merkezine doğru yaşanmaktadır. İlk grup çekim Termik Santral ve

sosyal tesislerin inşaat çalışmalarıyla başlamış, Santralin üretime geçmesiyle de garantili bir devlet işine yerleşme beklentisi göçü artırmıştır. İlk grup göç 70'li yılların ortalarından 80'li yılların başlarına kadar sürmüştür.

Ancak 1984 sonrasında giderek artan ve özellikle 1990'dan sonra İlçe merkezi nüfusunu neredeyse ikiye katlayan yoğun ikinci bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalınmıştır. Bu göçün yine aynı karakterde, yani yakın çevreden İlçeye doğru yaşandığı görülmektedir. İkinci göç dalgasının, Afşin'de Santral nedeniyle ticari potansiyelin yükselmesi gibi nedenleri olmakla birlikte asıl neden inşaatı devam etmekte olan B Ünitesi ve yapımı planlanan C ünitesi gibi iki yeni Santralin daha bölgede kurulacak olmasıdır.

İlçede esnaflık mesleği, tarımsal üretime dayalı birikimin, tarla vs. satarak İlçe merkezine göç eden grupların, Santral den emekli işçilerinin, hatta işçi çocuklarının birikimlerine dayanmaktadır. Bu nedenlerle İlçede çiftçilikten esnaflığa hızlı bir geçişkenlik yaşanmakta, daha düşük oranda işçi kökenli ailelerden gelenler yine esnaflığa ya da eğitimle elde edilen mesleklere geçiş yapmaktadırlar. Paralel olarak İlçede yönetici profili ağırlıklı olarak esnaf-işçi gruplar tarafından oluşturulmaktadır. İşçi yöneticilerin parti örgütlerinde belirli bir ağırlığının bulunduğu görülmektedir. Ancak söz konusu Belediye yönetimi olduğunda bu tablo değişmektedir. Belediye yönetiminde işçilerin oranı çok düşük, esnafın ise oldukça yüksektir. Burada göçe dayalı siyasal dönüşümün, işçi-esnaf ayrımı ile yer yer çakıştığı görülmektedir. Yönetişel profilin, İlçe merkezine göç eden ve işçileşen köy kökenli siyasetçi ile, İlçe merkezinden, ağırlıklı olarak çiftçilikten esnaflığa geçen yerli siyasetçi arasında şekillenmekte olduğu belirtilebilir.

Belediye meclis üyelerinde yerel sorun ve sorunların kaynağının algılamasında merkezi unsurları öne çıkarma eğilimi güçlüdür. Buna karşılık bürokratlar yerele özgü sorunlara daha çok vurgu yapmaktadırlar. Siyasal partiler işsizlik ve altyapı gibi sorunları öne çıkarmakta belediye meclisine yakın bir konumda dururlarken, sorunların kaynağı olarak daha yerele özgü olgulara vurgu yaparak bürokratlara yaklaşmaktadırlar.

İlçede, talep akışı içinde siyasal partilerin merkezi bir öneminin bulunduğu görülmektedir. Partililer talep baskısının biriktiği ve aktarıldığı yerler olarak öne çıkmaktadırlar. Çalışmamızda bu durumun bir yansıması da İlçedeki kamu görevlilerinin en fazla baskısını hissettikleri kurum veya grup sıralamasında partilere ilk sırada yer vermeleridir. Meclis üyeleri kendilerine iletilen talepleri daha çok merkezi siyasal örgütlere götürme eğilimindedirler. Taleplerin çözümünde meclisi kullanmamaktadırlar. Bürokratik örgütler ise kendi hiyerarşik kademelerine daha çok talep aktarmaktadırlar. Partilerin hem çok yönlü talep iletilme kanalı, hem de benzer şekilde çok yönlü talep aktarma kanalı olarak işlev gördükleri görülmektedir.

Katılım sistemi talebinde, belediye meclisi ve bürokratların, merkezin taşra teşkilatlarının öncülüğünde bir katılım mekanizmasını öne çıkartırken, partilerin belediye meclisi, daha farklı bir ifade ile seçilmiş yerel yönetsel mekanizmaları tercih ettikleri görülmektedir. Belediye meclis üyelerinin kendi kurumlarını kullanmama ve katılıma açmama eğilimleri arasındaki örtüşme dikkat çekicidir.

Afşin, yerel siyasal ve yönetsel otoritelerin ağırlıklı olarak İlçe doğumlu olduğu, mesleki farklılaşmanın devlet yatırımının belirlediği işçi-esnaf ayrımına dayandığı, aynı zamanda bu farklılaşmanın yerli-köylü ayrımına karşılık geldiği dikkat çekici bir örneği oluşturmaktadır. Bu duruma paralel olarak, Santralin merkezinde bulunduğu "iş bulma" talep ve beklentisi otoriteler ile halk arasındaki başlıca sorun ve etkileşim alanını oluşturmaktadır. Gerçek anlamda yerel sorunlar ise ikinci planda kalmaktadır.

KAYNAKLAR

- Afşin İlçe Nüfus Müdürlüğü
 Afşin İlçe Tarım Müdürlüğü
 Afşin Kaymakamlık Brifing Raporu, 2002.
 Alkan, H. ve Arık M. (2000), "Yerel Yönetimlerde Siyasal Parti Taşra Örgütlerinin Yeri: Kahramanmaraş Örneği", TODAİE Yerel Yönetimler Sempozyumu, 1-2 Kasım. Ankara..
 Ayata, A. G. (1992), **CHP Örgüt ve İdeoloji**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
 Boran, B. (1945) **Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

- Ekici M. (2004) **Afşin Elbistan Termik Santrali'nin Çevresel Etkileri**, KSÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
 Erder, S. (1996), **İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye**, İletişim Yayınları, İstanbul.
 Eryılmaz B. (1997), **Kamu Yönetimi 3.b.**, Erkam Matbaacılık, İstanbul.
 Firikçi, A. (2002) **Afşin İlçesi Yerleşmelerinin Kuruluşu ve Gelişmesi**, Key Matbaacılık, Ankara.
 Fişek, K. (1976) Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Türkiye'de Mülki İdare Amirliği: Sistem ve Sorunlar, Türk İdareciler Derneği, Ankara.
 Güler B.A., (1998), **Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, 2.b.**, TODAİE Yayını, Ankara.
 Heper, M. (1977), **Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
 Heper, M. (1983) **Türkiye'de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler**, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
 Keleş, R. (1994), **Yerinden Yönetim ve Siyaset 2.b.**, Ankara, Cem Yayınevi.
 Kurtoğlu, A. (2004) **Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset Keçiören Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul.
 Leiserson, A. (1959) "Interest Groups in Administration", **Elements of Public Administration**, Fritz M. Marx (Ed.), Prentice Hall, New Jersey.
 Nadaroğlu H. (1994), **Mahalli İdareler 5.b.**, Beta Yayınları, İstanbul.
 Şengül, H. T. (2001), **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, Wald Yayınları, İstanbul.
Tekeli, İ. vd. (1998) Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim, Wald, İstanbul.
 Tortop N. (1991), **Mahalli İdareler**, Ankara, DİE Matbaası, ss. 21-22.
 Ulusoy A. Ve Akdemir T. (2001), **Mahalli İdareler**, Seçkin Yayınevi, Ankara.
 Varol, M. (1989) **Yerel Siyasetin Demokratikleşmesi**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları

Selim KAYA¹

¹ Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kahramanmaraş

ÖZET: Özel mülkiyetin bedel ödenmeksizin devlet kontrolüne (mülkiyetine) geçirilmesi anlamına gelen müsâdere, geleneksel ve geniş anlamda Türk ve İslâm Devletleri tarafından uygulandı. Müsâdere uygulamalarının çok olmasından dolayı müsâdere işlerine bakmak üzere bazı dîvânlar kuruldu. Selçuklu Devletleri müsâdereyi çoğunlukla politik sebeplere dayalı olarak uyguladı. Devlet yöneticileri kendilerine rakip olanların ve bazı ailelerin ekonomik gücünü, müsâdere yoluyla ortadan kaldırarak gerektiği takdirde bu aileleri iktidardaki hanedanın kontrolü altına aldı. Çok nadir olarak devletin askerî ve ekonomik gücünü arttırmak amacıyla da müsâdere yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Müsâdere, Selçuklular, Ekonomik güç.

Seldjuki State's confistation practices

ABSTRACT: Confistation, which is transfer of private property under state's control, was traditionally and widely applied by Turkic and Islamic states. Because of large volume of confistation practices, some divans, institutions, were formed by the states to deal with bureaucracy of the confistation affairs. Seldjuki state mostly implicated confistation for political reasons. The state wanted to keep challenging families against the ruling dynasty under control stripping those families' economic wealth via confistation, whenever it was necessary. Purposes to strength military and economic power of the state were minimal in confistation policy.

Key Words: Confistation, Seldjuks, Economic power.

GİRİŞ

Müsâdere, Arapça "sudûr" kelimesinin "mufâ'ale" vezindedir ve işteşlik belirtir. "Sâdera"; ısrarla istedi, zorla aldı anlamındadır. Müsâdere, lügatlarda (Sâmi, 1989: 1355; Devellioğlu, 1993: 737) iki şekilde tanımlanmıştır: 1- Kabahatli bir kimsenin emvâl (malları) ve emlâkinin hükümetçe, hükümdar adına zapt edilmesi. 2- Yasak bir şeyin kanuna uygun olarak resmen zabtı. Bu tanımlamalara göre; Müsâdere, özel mülkiyetin herhangi bir bedel ödenmeden, devlet veya hükümdar adına alınması anlamında kullanıldığı gibi, kanunlarla yasaklanan eşya ve malların devlet tarafından zabt edilmesi anlamında da kullanılmıştır.

Terim olarak müsâdere, işlenen bir suç karşılığı olarak suçlunun mal varlığının bütünü veya bir kısmı üstündeki mülkiyetine son verilmesi ve bu mülkiyetin kamusal karakter gösteren bir kuruluşa devredilmesi (Meydan Larousse, XIV, 318) olarak tanımlanmıştır.

Tanımlamalardan anlaşıldığına göre müsâdere; bir ceza şeklidir. Bu ceza, bazı suçlu görülen şahısların para ve mallarını almak sureti ile hemen her devirde münferiden veya başka cezalarla (işkence vb.) birlikte kullanılmıştır. Bazı hükümdarlar bu usul ile hem haksız kazanç ve gayr-i meşru sermayeye engel olmaya çalışmışlar, hem de devlet zararına zenginleşmiş olan vezir, bey ve diğer görevlilerden kendileri ve devlet hazinesi için para temin etmişlerdir.

Ceza olarak müsâdere iki şekilde uygulanmıştır: 1- Genel müsâdere; suçlunun menkul veya gayr-i menkul bütün mallarının üstündeki mülkiyetini ortadan kaldıran ve bunları devlete nakleden bir cezadır. 2- Özel müsâdere; yalnız belirli mallara veya mal varlığının belli bir kısmına uygulanan bir cezadır (Meydan Larousse, XIV, 318; Dönmezer-Erman, 1994: II, 709-710)

Batı dillerinde kullanılan "confiscation" ve "to confiscate" kelimeleri de, özel malın devlet hazinesine alınması demektir. Roma hukukunda ortaya çıkan bu terim, merkezî devletlerin güç kazandığı zamanlarda geniş bir uygulama alanı bulmuştur. (Encyclopedia Britannica, VI, 296). Batı'da müsâdere, genel olarak, büyük suçların cezalandırılmasında suçlunun mallarına el konulması, hükümdarların herhangi bir iş veya savaşa girmesi halinde zenginlerin malına el konması, ölüme mahkûm olanların malları ile mirasçısı olmayan malların devlet hazinesine alınması şeklinde, modern hukuk kurallarının gelişimine kadar devam etmiştir. (Encyclopedia Americana, VII, 536-537).

Sahibinin izni olmadan bir malı "zorla" almak demek olan "gasp" ile müsâdere, zaman zaman aynı şey gibi algılanmışsa da ikisi arasında bazı farklılıklar vardır. Müsâdere de yapılan icraat genellikle hukukî bir temele dayandırılmaya gayret edilmiştir. Müsâdereyi devlet yöneticileri uygularken, gasbı şahıslar uygulamışlardır. Müsâdere suçlu görülen şahsa ceza olarak uygulanırken, gasb keyfi bir uygulama, bir zulüm dolayısıyla bir suç işleme durumudur.

Özel mülkiyetin ve siyasî organizasyonun henüz kurulmadığı toplumlarda müsâdereden söz edilemez. Ancak tarihî seyir içerisinde siyasî organizasyonu tamamlamış ve hatta gelişmiş toplumlarda özel mülkiyetin belirli bir bedel ödenmeden devlet hazinesine aktarıldığı görülmektedir. Diğer taraftan hukukî yapının sarsıntıya uğradığı ihtilâl ve kargaşa ortamlarında, güç sahiplerinin özel mülkiyete el koyma temayülünün arttığı gözlemlenmiştir (Ünal, 1987: 95)

SELÇUKLU DEVLETLERİ ÖNCESİ MÜSÂDERE UYGULAMALARI

Müsâdere, İslâm öncesi Hun, Göktürk ve diğer bazı Türk Devletlerinde uygulandığı (Arsal, 1947: 286; Kafesoğlu, 1977: 239) gibi Ortaçağ Türk İslâm devletlerinde de uygulanmıştır (Köprülü, 1983: 372). İslâm tarihinde müsâdere olarak adlandırılabilir bir uygulamaya ilk defa hicrî birinci asırda rastlanılır. Her ne kadar yaygın ve devamlı olmasa da, hicrî birinci asırda beytülmalin gelir kaynakları arasında haksız kazanç elde eden devlet görevlisi veya sivil kişilerden müsâdere edilen malların bulunduğu (İbnü't-Tıktakâ, tarihsiz: 115; Krş. Aykaç, 1997: 67) bilinmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) toplumun genelini ilgilendiren ve sosyal hayatın önemli dinamiklerinden olan bazı hususlarda (zekat vermeme, av yasağına riayet etmemek, ganimetten mal çalmak, çevreye zarar vermek vb.) suçlulara müsâdere cezası da vermiştir (Esen, 2002: 189-192). Müsâdere uygulaması râşid halifelerden Hz. Ömer döneminden (634-644) itibaren zaman zaman görülmüştür. Hz. Ömer, takip ettiği siyaset gereği devlet yönetiminde istihdam ettiği kimselerin görevlerini suiistimal etme ihtimallerini ve mal-mülk edinme zafına düşmelerini önlemek ve ileride çıkabilecek karışıklık durumunda doğru tespitlerde bulunabilmek için, yönetici olarak görevlendirdiği insanlardan yazılı mal beyannamesi istemiş, mal varlığında dikkat çekecek biçimde aşırı artış gördüğünde de malların tamamını

veya bir kısmını müsâdere etmiştir. (İbn Sa'd, 1985: III, 307; Krş. Erdoğan, 1990: 193 vd. Esen, 193-195)

Emevîler döneminde “dârü'l-istihrâc” diye bilinen bir kurumdan bahsedilmektedir. Bu müessesenin, topladıkları vergiden hırsızlık yapan vergi memurlarının veya belirli bir miktar üzerinde anlaşarak devlet adına vergi toplayan fakat eksik ödemede bulunan dihkanların¹ yahut da devlete karşı ayaklanan ve bunlara yardımcı olan kimselerin mallarını ellerinden alarak gerekli işlemi yaptığı (Hammâş, 1980: 289; Aykaç, 67) bilinmektedir.

Müsâdere uygulaması Abbasîler döneminde daha da geliştirilmiş ve Emevîlerdeki “dârü'l-istihrâc” kurumu, “dîvânü'l-müsâderin” adıyla büyük bir kurum haline getirilmiştir (Barthold-Köprülü, 1973: 118). Bu sebeple, İslâm dünyasında kurumsal olarak müsâdere uygulamasına ilk defa Abbasîler'de rastlanmaktadır denilse yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Abbasîler'in ilk döneminde ilk defa Halife el-Mansûr (754-775) tarafından “beytü mâli'l-mezâlim” (“dîvânü'z-zimam”) adıyla bir dîvân kurulduğu, ondan sonra el-Mu'tasım'ın (833-842) ve daha sonra gelen ilk dönem Abbasî halifelerinin zaman zaman müsâdere uygulamasına başvurdukları, hatta el-Mütevekkil (847-861) ile başlayan Abbasîler'in ikinci döneminde yaygın bir şekilde müsâdere yoluna gidildiği bilinmektedir (Aykaç, 68 vd.; İlgün, 1994: 144, 147, 158, 202). Müsâdere edilen malların idaresine bakmak için kurulmuş olan mezkûr dîvân Abbasîlerin son dönemde bu mallarla ilgili genel kontrol, kayıt ve tescil işlerini de yürütmüştür (Hitti, 1989: I, 494; Aykaç, 70). Ancak Abbasîlerin son döneminde müsâdere uygulamaları, suçlu bulunan kimse için bir yüz karası olarak nitelendirilmediği gibi büyük bir şerefsizlik de telakki edilmemiştir. Suçlulara verilen bir para cezası şeklinde düşünülmesi sebebiyle müsâdereye maruz kalan vezirlerin göreve devam ettikleri görülmüştür. Hatta bu şekilde cezalandırılarak mevkilerinden atılan nâzırlar sonradan tekrar eski yerlerine tayin edilmişlerdir.

İlk Müslüman Türk devletlerinden Gaznelilerde de müsâdere olaylarına rastlanılır. İbnü'l-Esîr'in (IX, 188, trc. Özeydin, X, 201) belirttiğine göre, Sultan Mahmud halkına çok iyi davranırdı. Tenkit edilecek yegâne tarafı çeşitli yollarla halkın mallarını almaya kalkışmasıydı (Merçil, 1989: 51). Bu ifadeye göre Sultan Mahmud, fırsat ve bahane buldukça halkın mallarını müsâdere etmekteydi. Sultan Mahmud'un ölümünden sonra Gazneli tahtını ele geçiren Sultan Mesud'un yaptığı ilk işlerden biri, kardeşi ile arasındaki saltanat mücadelesine karışması ve kardeşi tarafından yer alması sebebiyle Hâcib Ali Karîb'i öldürterek servetine el koymak olmuştu. Mesud'un ilk icraatlarından olan müsâdere uygulaması bu kadarla sınırlı kalmamış daha

sonra da devam etmişti. O, kumandanlarından ve yakınlarından şüphelendiklerini ya da kıskandığı veya korktuğu insanları müsâdere etmekten çekinmemişti. Sultan Mesud'a her zaman yardımcı olan ve ona yakınlıkları ile bilinen Eryaruk ve Asığteki Gazi de mallarına el konulan ve öldürülen insanlar arasındaydı (Merçil, 54, 56). Yine Hazinedar Yığan (Yanal, Niyal) Tegin, Sultan Mesud tarafından büyük bir para cezasına çarptırılarak malları müsâdere edilmiş, ancak öldürülmemiş hatta daha sonraki bir zamanda Hindistan'a vali tayin olunmuştu (Levy, I, 329).

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NDE MÜSADERE UYGULAMALARI

Bağdat'ı Büveyhîler'in hâkimiyetinden kurtaran Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Abbasî Halifesinin kızı ile evlenmek istemiş, Halife bu evliliğe bazı ağır şartlar ileri sürdükten sonra razı olmuş, ancak sonradan bu kararından da vazgeçmişti. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'nin Irak Genel Valisi'ne “Halife ve erkânına ait bütün dirliklerin (ikta) alınmasını, mallarına el konulup hapsedilmesini” bildiren mektup göndermişti. Güç durumda kalan Halife gelişmeler üzerine söz konusu evlenmeye müsâdere korkusuyla rıza göstermiş ve Ağustos 1062'de nikâh töreni olmuştu. (Garsunni'me, nşr. Sevim, XIV/18: 10-11; Krş. Köymen, 1976: 39-46).

Büyük Selçuklular döneminde müsâdere uygulaması Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Sultan Alp Arslan döneminde de görülür. Vezîr Amîdülmülk Kündürî, Halife'nin kızı olan Seyyide, kocası Tuğrul Bey'in ölümü sonrası babasının yanına dönmek istediği zaman, onun bu isteğini reddettiği gibi mallarını da müsâdere etmişti (Köymen, 1992: III, 11). Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan, amcasının veziri Amîdülmülk Kündürî'yi azil ve tevkif ederek bütün malına ve mülküne el koymuş, (10 Ocak 1064) malları hazine namına müsâdere edildikten sonra Kündürî'nin kendisini de Horasan'da Mervü'r-Rûd'a sürgün etmiş ve aynı gün Nizâmülmülk'ü vezirliğe atamıştı (Garsunni'me, 12-13; Köymen, III, 11). Böylece Alp Arslan müsâdere uygulayan Selçuklu sultanlarının ilki olmuştu. Amîdülmülk Kündürî de bir zamanlar Tuğrul Bey'in hanımına reva gördüğü muameleye, aynı şekilde hatta daha ağır bir tarzda muhatap olmuş, Seyyide Hanım'a uyguladığı muamele daha sonra kendisinin başına gelmişti. Ancak bu müsâdere uygulaması Alp Arslan döneminde çok nadir gerçekleşmiş ve çok az uygulanmış olmalıdır. Çünkü İbnü'l-Esîr, (X, 79) Sultan Alp Arslan döneminde “galiba bu olay dışında” ülkesinin hiçbir yerinde müsâdere olmadığını demektedir.

Sultan Alp Arslan'ın ölümü sonrası 467 (1074-75) yılı olayları arasında Sultan Melikşah'ın halası ve Erbasgan (Elbasan)'ın karısı Gevher Hatun, Melikşah'a karşı Kavurd Bey'in isyanını desteklemiş ve (muhtemelen) bu sebeple Nizâmülmülk onun elli bin dinarlık nakdini ve servetinin önemli bir kısmını müsâdere etmiş, Gevher Hatun'u da öldürtmüştü (Garsunni'me, XIV/18: 15; XX/24: 11, 14)

¹ Dihkan; halktan tahsil edilecek olan mal, para vb. toplamakla ve bunları âmil ve emirlere teslim etmekle görevli memur idi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, “Dihkan”, *DİA*, IX, 289 vd.

Sultan Melikşah sonrası saltanat mücadelesine girişen Arslan Argun, amacına ulaşmak uğruna, mukavemet edebileceğinden endişe ettiği emîrleri ve Horasan askerlerinin kurmaylarını müsâdere etmiş ve öldürtmüş, Nizâmülmülk'ün ona katılmış olan ve vezîr olarak atanan oğlu İmadülmülk de bu müsâdere ve katliamdan kurtulamamıştı. Arslan Argun vezîrinden üç yüz bin dinar müsâdere ettikten sonra onu da öldürtmüştü (Bundârî terc. Burslan, 1943: 257; Krş. Özeydin, 2001: 49). Sultan Berkıyruk, Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk'ün malını müsâdere için Ebu İbrahim el-Esedâbâbî'yi Bağdad'a göndermişti (Özeydin, 89). Abdülkerim Özeydin (s. 197) Sultan Berkıyruk döneminde vezîrlerin gelir kaynakları arasında müsâderenin de olduğunu kaydetmektedir.

Sultan Muhammed Tapar, halkına iyi davranan, adaletle muamelede bulunmak için dikkat ve itina gösteren bir insandı. Halkın malını müsâdere etmekten, hatta onlar isteyerek verse bile ücretsiz almaktan çekinirdi (Özeydin, 1990: 152). Bununla birlikte onun döneminde bu genel uygulama dışında kalan bazı istisnalar da olmuştu. Sultan Muhammed Tapar devrinde müstevfi olan Zeynülmülk, görevinden uzaklaştırılıp hapse atıldığı zaman, malları müsâdere edilmişti (Sevim-Merçil, 1995: 511). Belki de bu çeşit olayların azlığı ve çok nadir olması sebebiyle, Tapar döneminde müsâdere olduğuna dair bilgilere pek rastlanılmaz. Ancak Sultan Sancar dönemini oluşturan ikinci imparatorluk devrinde dîvân-ı müsâdere mevcuttu (Bundârî, terc. Burslan, 1943: 126; Köymen, 1983: 151). Bu dîvânın varlığı Sancar döneminde müsâderenin çok sık uygulandığı kanaatini vermektedir.

Kaynaklardaki bilgilere göre Selçuklu sultanları ceza olarak müsâdereyi daha çok devlet erkânına, nadir olarak da halktan suçlu görülenlere, diğer cezalarla birlikte vermişlerdir. Selçuklularda çeşitli sebeplerle dayak, azil, sürgün, hapis gibi cezalara çarptırılan kimseler, bunlardan biri veya ikisine ek olarak, tamamlayıcı mahiyette müsâdere cezasına da maruz kalmışlardır (Arık, 50).

SURİYE, IRAK VE KİRMAN SELÇUKLU DEVLETLERİNDE MÜSÂDERE UYGULAMALARI

Suriye Selçuklu Meliki Uvakoğlu Atsız'ın beylerinden biri olan Şöklü, Fatimî Devleti'nin önce Akka valisi sonra da Halife el-Mustansır'ın veziri olan Bedrülcemalî'nin Akka şehrindeki hazinesine 1075 yılında el koymuştu (Sevim, 2000: 67). Suriye Selçuklularının Haleb şubesi Meliki Rıdvan b.Tutuş, kendisine karşı Haleb'de isyan eden vali Berekât el-Micenn'i 1096-97 yılında yakalatıp mallarına el koydurmuş, çeşitli işkenceler yaptıktan sonra da el-Micenn'i öldürtmüştü (Azimî, nşr. Sevim, 1988: 31; İbnü'l-Adîm, nşr. Sevim, 1976: 145; Sevim, 2000: 177 vd).

Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un emriyle, vezir Kadı Fahrülmülk Ebu Ali b.Ammar tutuklandıktan sonra mallarına el konulmuş ve serveti hakkında hesap sorulmuştu (Azimî, 43, 113)

Kirman Selçuklularında da müsâdere uygulaması mevcuttu. Erdoğan Merçil (1989: 173-174) Kirman Selçukluları ile ilgili kaynaklarda bu isimde bir dîvâna tesadüf edilmediğini ancak dönemin siyasi olayları incelendiğinde bu dîvânın muhtemelen *Dîvân-ı mutâlebe* ismi altında iş gördüğünü ve mutâlebe kelimesinin müsâderenin müterâdifi olarak kullanıldığını yazmakta ve Kirman Selçukluları'nda müsâdere uygulamasının varlığı açıktır demektedir. Nitekim Melik Kavurd, Kufs kavmi üzerine casus olarak gönderdiği Hâce'nin görüntüde iktâ ve nân pâresini kestirmiş ve malları da dîvân tarafından zabt olunarak devlet hazinesine alınmıştı (Merçil, 173 vd.). Uzunçarşılı (1970: 50) da bu olayda müsâdere usulünün tatbik edildiğini belirtmektedir. Melik I.Arslanşah zamanında Tîz'e vergileri toplamak için gönderilen Ali Ensârî tüccardan ve halktan mutâlebe yolu ile fazla gelirler elde etmişti (Merçil, 174). Melik Behrâmşah Bem şehrine hâkim olduktan sonra, Vezir Ziyaeddîn Ebu'l-Mefâhir ve oğlunu müsâdere ve mutâlebe usulü ile öldürtmüştü (Merçil, 174). Müeyyeddîn Reyhan Melik II.Turanşah ile birleşerek Berdesîr'e kapanan Atabeg Aybeg'i muhasara ettiği zaman Aybeg, muhasaraya dayanabilmek için bir dîvân-ı mutâlebe oluşturmuş ve şehirdeki bazı zenginlerin para ve mallarını almıştı. Bu müsâdere sırasında Kadı Ahmet'ten mal alınmış ve asker arasında dağıtılmıştı. II.Muhammedşah devrinde de Türkler zengin gördükleri şahısları ve devlet adamlarını öldürüyor ve mallarına el koyuyorlardı (Merçil, 174). Bütün bu örneklerden ve kaynaklarda zikredilen olaylardan Kirmân Selçukluları'nda da müsâdere usulünün tatbik edildiği ve muhtemelen dîvân-ı mutâlebe şeklinde geçen terimin dîvân-ı müsâdere'nin karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Merçil, 173-174).

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA MÜSÂDERE UYGULAMALARI

Müsâdere uygulaması çeşitli şekillerde Türkiye Selçuklu Devleti'nde de görülür. Belki de en çok örneğine Türkiye Selçuklularında rastlanılır. Böyle olmakla birlikte müsâdere uygulamasının, kuruluş dönemi olarak nitelendirilen ilk dönemlerde (1075-1176) nasıl bir gelişim çizgisi takip ettiği hususunda geniş bir bilgiye sahip değiliz. Birçok hususta Büyük Selçuklular'ı taklit eden Türkiye Selçukluları'nın müsâdere uygulamasında da aynı yolu takip etmiş olmalıdır. Ancak bu uygulamanın taklitten daha çok bir gereklilik ve zaruret olarak uygulama alanı bulduğu kanaatindeyiz.

Türkiye Selçuklularında müsâdere, ilk devirlerde sadece bir ceza olarak kullanılmışsa da daha sonra genişleyerek ölüm cezasına çarptırılanların bütün mal varlıklarına el konulması şeklinde cezayı tamamlayıcı unsur olarak da uygulanmıştır.

Garsunni'me'nin *Uyûnü't-Tevârih* isimli eserinde kaydettiğine (XIV/18, s.21; XX/24, s.60) göre; Anadolu fâtihi ve Türkiye Selçuklu Devleti kurucusu I.Süleymanşah, Kilikya Ermeni Prensi Philaretos

Brachamios'un elindeki Antakya'yı feth ettikten sonra şehirdeki mal ve paralara el koydu ve ayrıca kaleyi ve içinde, mücevher, para ve mallar bulunan şehir kilisesini ele geçirdi. Ancak askerlerine, kendisinin bilgisi dışında halktan hiç kimsenin tek bir altınını dahi almamaları hususunda emirler verdiği de bilinmektedir. Bu durum bize, savaş galibi I.Süleymanşah'ın, ganimet olarak kabul edilebilecek bir olaya dahi sıcak bakmadığı ve gayr-i Müslim halk bile olsa hiç kimsenin malının elinden alınmasına ve keyfi olarak müsâdere uygulanmasına razı olmadığını kanaatini verir.

Sultan II.Kılıç Arslan (1155-1192) azil ve sürgün ettiği veziri İhtiyareddin Hasan'ın bütün mal ve mülkünü de müsâdere ettirmişti (Süryanî Mikhaîl, 1905: III, 405). Sultan I.Gıyâseddin Keyhüsrev Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil tarafından Bizans İmparatoru III.Aleksios Angelos'a (1195-1203) gönderilen Arap atlarına el koydurmuştu (Kaya, 2001: 47; Turan, 1971: 240; Cahen, 1979: 168). Bu durum iki devlet arasında ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştu.

Sultan I.İzzeddin Keykâvus (1211-1220), saltanat mücadelesine giriştiği kardeşi Alâeddin Keykubad'ı 1213 yılının İlkbaharına kadar bir yıl boyunca devam eden kuşatma ile zor durumda bıraktığı zaman bu durum kale halkı arasında sıkıntıya sebep olmuş, sonuna kadar direnmek azminde olan Melik Alâeddin Keykubad, toplanıp teslim olma kararı alan şehir ileri gelenlerinin müracaatına uymak zorunda kalmıştı. Bu durum sonrası Keykubad, kardeşi Sultan I.İzzeddin Keykâvus'a gönderdiği elçi vasıtasıyla kendisinin ve kale halkının canına dokunulmamak, şehirde müsâderede bulunulmamak şartıyla teslim olacağını bildirmişti (Koca, 1997: 27). Emir Seyfeddin Ayaba taraflar arasında arabuluculuk yapmış, Sultan I.İzzeddin Keykâvus, kardeşi Melik Alâeddin Keykubad'ın ileri sürdüğü şartları kabul etmişti. I.Keykâvus devlete isyan ve ihanet suçları dolayısıyla öldürttüğü Antalya halkından bazı kimselerin mal varlıklarını da müsâdere ettirmişti. Antalya'nın 1216'da tekrar Selçuklu topraklarına katılması sonrası, esir düşen ve bu olayların sorumlusu olan elebaşları (hâinân) idam ettirdiği gibi su (âb), arazî (zemin), esbâb ü emvâl (mallarını ve eşyasını) müsâdere ettirmişti. Müsâdere ettirdiği arazilerin bir kısmını has olarak hazineye bir kısmını da iktâlara kattı. (İbn Bîbî, I, 167). 1220 tarihli Selçuklu-Venedik dostluk ve ticaret antlaşması, iki taraf tüccarlarının kaybolan eşyalarının ve karşı ülkede ölenlerin mallarının geri verileceğini hükme bağlarken, bu iadenin batan gemilerdeki malları da kapsamını hükme bağlamıştı. Böylece o dönemde birçok ülkede hâlâ geçerliliğini koruyan müsâdere usulüne son verilmiş oluyordu (Turan, 2000: 176). Aslında daha önceki yıllarda I.İzzeddin Keykâvus ile Kıbrıs Kralı Hugues arasındaki mektuplaşmalarda da müsâdere ve yağma hakkından vazgeçilerek gemilerdeki insanlarla malların geri verilmesi öngörülmüştü. İşte 1220 antlaşmasındaki hüküm bu gelişmenin doğal bir sonucu idi (Turan, 176).

Sultan I.A.lâeddin Keykubad kendisine hizmet etmiş büyük beylerine (Emir Seyfeddin Ayaba, Emir Mübârezeddin Behramşah, Emir Zeyneddin Başara, Emir Bahaeddin Kutluğca) isnat edilen suçlara inanmış, siyasî kaygılarının da etkisiyle kıdemli ve nüfuzlu birçok büyük devlet adamını Kayseri'de tutuklatarak öldürtmüş ve mallarını müsâdere ettirmişti. Bu durum sonrası saltanat nâibleri o beylerin evlerine giderek, onların bütün mallarını ve servetlerini (esbâb u tecemmülât) kaleme alarak defterlere yazıp mühürlemişler, bunların gözetim ve muhafazası için memurlar (müvekkilân) tayin edip malvarlıklarını devlet hazinesine aktarmışlardı. Bu beylerin tasfiyesi ve malvarlıklarının müsâderesinden sonra bunlara mensup olan ikinci-üçüncü dereceden kimseler yani yakınları ve velâyetleri altında bulunanlar hakkında da benzer uygulamalara devam edilmişti. I.Keykubad bu olayın hemen sonrası tasfiye ve müsâdere edilen beylerin hizmetinde bulunan orta dereceli beylerin baş başa vererek bir köşede aralarında gizlice konuştuklarını görmüş ve bu durumdan işkillenerek ve hiddetlenerek daha alt konumda bulunan bu beylerin hem sopyyla dövülmesini hem de evlerinin ve bütün eşyalarının müsâdere edilmesini emretmişti. Müsâdere bittiği zaman hazinenin kasaları para ve kıymetli taşlarla dolmuştu. (İbn Bîbî, terc. Öztürk, 1996: I, 283-286; Turan, 1971: 340; Uzunçarşılı, 66-67, 98; Kaymaz, 1964: 152-153). Ancak birçok insan bu beylere sadece kan bağı ya da sosyal bağı olduğu için suçsuz yere cezalandırılmıştı.

Sultan II.Keyhüsrev Selçuklu beylerinin büyüklerinden olan Taceddin Pervâne'yi zina suçlaması ile Sadeddin Köpek'e öldürtmüş ve mal-mülkünü de müsâdere ettirmişti. Köpek, birkaç gün Pervâne'nin servetinin tesbiti, sayımı, toplanması ve muhafazası işleriyle uğraşmış sonra müsâdere olunan malları hazineye teslim etmişti (İbn Bîbî, II, 29; Turan, 1971: 410; Uzunçarşılı, 67). Köpek, daha sonra da Nâib Kemaleddin Kamyar'ı tutuklatarak malını mülkünü müsâdere ettirip saltanat hazinesine naklettirmişti (İbn Bîbî, II, 32; Uzunçarşılı, 67). II.Keyhüsrev Emir Köpek'in, kendisini öldürerek Selçuklu tahtını ele geçirmek istediği ve bu düşüncesini gerçekleştirmek için de Ahilerden destek aldığına inanarak, Ahi Evren başta olmak üzere Ahi teşkilâtının ileri gelenlerini bu faaliyetlere karıştıkları gerekçesiyle topluca tutuklatılarak çeşitli cezalar vermişti. Bu cezalar arasında bazı şahısların mal-mülklerinin müsâdere edilmesi cezası da vardı. Ahi Evren, *Ağaz-ı Encâm* isimli eserinde bütün malvarlığının II.Keyhüsrev tarafından müsâdere ettirildiğini ifade ederken "özellikle bu zamanın.. padişahları, kişilerin -vârisleri olsa bile- terekesine el koymaktadırlar" demekte ve döneminin Selçuklu sultanını bu davranışından dolayı tenkit etmektedir. (Bayram, 1981-1982: 533; Çağatay, 1982: 432).

Aksarayî, (s. 200, 202) Türkiye Selçuklu Devleti'nin son döneminin en önemli devlet adamı Muineddin Pervâne'nin de sık sık müsâdere yaptığını kaydeder.

Onun dîvân-ı istifa (maliye) kurumu reisi Müstevfi Asileddin'in servetini hiçbir suç unsuru olmadığı halde müsâdere ettiğini belirtir. İbn Bîbî de (II, 217) Şemseddin Muhammed b. Cüveynî'nin Selçuklu ülkesinde müsâdere yoluyla kimseden bir şey alınmaması için karar çıkardığını kaydeder. Ancak kaynaklardaki bilgilerden o dönemde müsâdere uygulamalarının çok sık ve daha çok siyasî maksatlı olduğunu anlaşılmaktadır. Denilebilir ki, Türkiye Selçuklularında bu tür müsâdere olayları yöneticilerin bir icraatı olarak devletin Moğol tahakkümü sonunda yıkılmasına kadar devam etmiştir.

Türkiye Selçuklularında müsâderenin kapsamı, niteliği ve uygulamasının nasıl yapıldığı hakkında araştırmacı F. Şamil Arık (1985: 50) da şunları söylemektedir: Türkiye Selçuklularında müsâdere cezasına çarptırılanlara verilen ceza onların bütün menkul ve gayr-i menkullerini içine almıştır. Taşınabilir ve taşınamaz bütün unsurların müsâdere kapsamına girdiği görülmektedir. Bu itibarla Türkiye Selçuklularında sultanların emirleri uyarınca yapılan müsâderelerin daha ziyade genel müsâdereler şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber, yalnız belirli mallara veya malvarlığının belirli bir kısmına yönelik olan kısmî müsâderelerin Türkiye Selçuklularında da uygulanmış olduğu şüphesizdir. Suçluların evlât, akraba ve meşru vârislerine ait olan malların da müsâdere edildiğine dair elimizde fazla bir kayıtlı olmaması, müsâderenin esas itibarıyla yalnız şahsî varlığa ilişkin olduğunu söylememize imkân vermektedir. Fakat bunun yanında genel müsâdere uygulamalarıyla bütün mal varlığına el konulan kimselerin mirasçılarının hakları ister istemez çığnenmiş, bütün aile fertleri bundan mutazzır olmuştur. Ayrıca diğer cezalar gibi bu ceza da sultanların iradeleriyle bazen esas muhataplarından başka, onların akrabası olmaktan veya onun yanında çalışan eleman olması dışında başka hiçbir suç ve günahları bulunmayan ikinci üçüncü dereceden kimselere de yansıyabilmiştir ki bunun örneklerine Osmanlı devrinde de zaman zaman rastlanılmaktadır.

Türkiye Selçuklularında müsâdere usûl olarak ancak sultanın bu hususta verdiği veya vereceği emir üzerine (Arık, 51) yapılabileceğini gibi, devletin zayıfladığı ve sultanın otoritesinin kalmadığı dönemlerde siyasî ve askerî gücü elinde bulunduran vezirler tarafından da, sultandan bir izin alınmaksızın uygulanabilmiştir.

Müsâderesi yapılan mallar defterlere kaydedildikten sonra gerektiğinde mühürlenmiş ve tayin edilen *müvekkiller* tarafından emniyetleri sağlanmıştır. Özellikle *erkân-ı saltanat* ile *ümerâ-yı devletin* muhatabı oldukları bazen de *raiyyete* uygulanmış olan bu cezanın *ulemâya* yani din bilginleri ve görevlileri ile adli işlerde çalışanlara da verildiğine dair bir bilgi yoktur (Arık, 50, 52).

SONUÇ

Selçuklular döneminde daha çok siyasî maksatlı olmakla birlikte suiistimal, emir ve yasaklara uymama

ve isyan olaylarına karışarak asayişî ihlâl edenlerin mallarının müsâdere edildiği kaynakların tetkikinden anlaşılmaktadır. Tarihî seyir içinde kazandığı nüfûzdan istifade ederek siyasî bir güç haline gelen büyük servet sahibi olanlar ve zimmetine bir şekilde para-mal temin ettiği anlaşılan kimselerin nakit ve emlâki ve eşyası ya da bunların bedeli müsâdere ile hazineye alınmıştır. Bundan başka Selçuklu Devletlerinde zaman zaman mirasçılarının kanunî hakları bir kenara bırakılarak terekelere İslâm miras hukukuna aykırı olarak gayr-i meşrû şekilde el konulduğu da olmuştur.

Selçuklu sultanları ceza olarak müsâdereyi özellikle devlet erkânına diğer cezalarla birleşik olarak vermişlerdir. Selçuklular da çeşitli sebeplerle azil, sürgün ve hapis gibi cezalara çarptırılan kimseler bunlardan biri veya ikisine ek olarak müsâdere cezasına da maruz kalmışlardır. Selçuklu Devletlerinde özellikle Türkiye Selçuklularında II.Keyhüsrev devrinden itibaren müsâdere konusunda bir yozlaşmanın ortaya çıktığı görülmektedir.

Selçuklu devletlerinin hemen hepsinde, bazı istisnalar dışında müsâderenin kısmî (özel) olmayıp genel bir nitelik taşıdığı ve malvarlığının bir kısmının değil tamamının hedef alındığı görülür. Hatta Türkiye Selçuklularında olduğu üzere, müsâdere edilen şahsın velâyeti altında bulunan kimselerle akrabaları da müsâdere edilmiş veya çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bundan başka müsâdere sadece resmî görevlilere değil, bazen sivil halktan, ticaretle meşgul olanlara ve büyük mülk sahibi tebaaya da uygulanmıştır. Bu durum özel mülkiyete indirilmiş en büyük darbe olmuştur.

Müsâdere gerekli ve zorunlu ise genel müsâdere değil özel müsâdere tercih edilmeli, ayrıca bu belirli kurallar çerçevesinde ve mutlaka âdil bir teftiş mekanizması işletilerek uygulanmalıdır. Aslında müsâdere bir tedbir ve caydırıcı ceza olarak düşünülür ve uygulanırsa faydalı olabilmektedir. Müsâdere, eger haksız ve gayr-i meşrû kazancı ortadan kaldırıyorsa makbuldür. Mesele bu yönden değerlendirildiğinde, müsâderelerden birtakım olumlu neticeler de alınabilir. Ayrıca büyük servetlerin bazı şahısların elinde toplanmasını önlemesi, iktisadî dengesizliği bir ölçüde ortadan kaldırması, devlet hazinesine para girmesi müsâderelerde olumlu yönler olarak kabul edilebilir. Ancak hükümet hizmet mukabili kazanılmış para üzerinde hiçbir zaman hak iddia etmemeli, bilakis mal emniyetini kat'î surette temin etmek için çalışmalıdır.

İslâm hukukçularının "beytülmale ait mallardan gayr-i meşrû şekilde oluşturulmuş bir servetin, askere ve sefere (yurt savunmasına) tahsis edilmek üzere müsâderenin câiz olduğu" hatta memur olup da emanetine tevdi kılman devlet malını saklayan ve zimmetine geçirenlere ait para ve eşyanın tespit edilmesi halinde müsâderesinin uygun olduğuna dair fetva verdikleri ve Türk İslâm devletlerinin hükümdarlarının da bu fetvâ gereğince müsâderelerde buldukları bilinmekte ve bu durum herkes tarafından kabul görmektedir. Ancak hükümdarların şahsî menfaatleri için yaptıkları müsâdere özellikle de genel

müşâdereler kabul edilemez yanlış davranışlar olarak tarihe geçmiştir.

KAYNAKLAR

- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, (2000), **Müşâmeretü'l-Ahbâr**, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Arık, Fedâ Şâmil “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Müşâdere” **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler III. Türk Tarihi**, İstanbul 23-28 Eylül 1985, c.I, s. 47-62.
- Arsal, S. M., (1947), **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul.
- Aykaç, Mehmet (1997), **Abbasî Devleti’nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar, (132-232/750-847)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Azîmî, (1988), **Vekâyinâme**, (nşr. ve çev. Ali Sevim), **Azîmî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Barthold W.-Köprülü Fuad, (1973), **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara.
- Bayram, Mikâil (1981-1982), “Ahi Evren’in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti”, **TED**, Sayı 12, s. 531-536
- Bundarî, **Zübdetü'n-Nusra**, nşr. Houtsma, Leiden 1889, Türkçe trc. K. Burslan **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, İstanbul 1943.
- Cahen, Claude (1979), **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, e Yay., İstanbul.
- Çağatay, Neşet (1982), “Anadolu’da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren”, **Belleten**, XLVI / 182, s. 423-436.
- Devellioğlu, Ferit (1993), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dönmezer-Erman (1994), **Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku**, İstanbul.
- Encyclopedîa Americana**, “Confiscation”, VII, 536-537.
- Encyclopedîa Britannica**, “Confiscation”, VI, 296.
- Erdoğan, Mehmet (1990), **İslâm Hukûkunda Ahkâmın Değişmesi**, İstanbul.
- Esen Hüseyin (2002), “İslâm Hukuku Açısından Müşâdere”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 15, İzmir 2002, s. 183-215.
- Garsunnime (1989-1992), “Kayıp Uyûnü’t-tevârih’ten naklen Selçuklularla ilgili bölümler”, (nşr. Ali Sevim), **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XIV/18 (1989-1992); XIX/23 (1998); XX/24 (1999).
- Hammâş, Necde (1980), **el-İdâre fi’l-asrî’l-Emevî**, Dımaşk.
- Hitti, Philip K. (1989), **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul.
- İbnü’l-Adîm, (1976), **Buğyetü’t-taleb fi tarihi Haleb**, (nşr. ve çev. Ali Sevim), **Buğyat at-talab fi tarih Halab, Selçuklularla İlgili Haltercümeleri**, TTK Yay., Ankara.
- İbn Bîbî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca’ferî er-Rugadî, (1996), **el-Evâmîr ü’l-Âlâ’iyye fi’l-umûri’l-Âlâ’iyye**, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- İbnü’l-Esîr (1982), **el-Kâmil fi’t-tarih**, (Çev. Abdülkerim Özeydın), Bahar Yay., İstanbul.
- İbn Sa’d, Muhammed (1985), **et-Tabakâtü’l-kübrâ**, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut.
- İbnü’t-Tıktakâ, Muhammed b. Ali (tarihsiz), **el-Fahrî fi’l-âdâbi’s-sultâniyye ve’l-devleti’l-İslâmiyye**, Dâru Sâdır Yay., Beyrut.
- İlgün, Kasım (1994), **Halife Mansur ve Dönemi (754-775)**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim (1977), **Türk Milli Kültürü**, Ankara.
- Kaya, Selim (2001), **I.Gıyâsedin Keyhüsrev ve II.Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaymaz, Nejat (1964), “Anadolu Selçuklu Devleti’nin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü I”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, II / 2-3 (1964), s. 91-155.
- Koca, Salim (1997), **Sultan İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Köprülü, Fuad (1983), **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Makaleler, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Köymen, M.Altay (1976), **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Köymen, M. Altay (1992), **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Levy, R., (1943), **Sociology of İslâm**, London.
- Merçil, Erdoğan (1989), **Gazneliler Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Merçil, Erdoğan (1989), **Kirmân Selçukluları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Meydan Larousse**, “Müşâdere”, XIV, 318-320.
- Özeydın, Abdülkerim (1990), **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105-1118)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Özeydın, Abdülkerim (2001), **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İ.Ü. Edebiyat fakültesi Yay., İstanbul.
- Sâmi, Şemseddin (1989), **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Sevim Ali – Merçil Erdoğan (1995), **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK. Yay., Ankara.
- Sevim, Ali (2000), **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Sümer, Faruk “Dihkan”, **DİA**, IX, 289-292.
- Süryanî Mikhail (Michel Le Syrien) (1905), **Chroniques**, trc. Chabot, Paris.
- Turan, Osman (1971), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul.
- Turan, Şerafettin (2000) **Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklular’dan Bizans’ın Sona Erişine)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1970) **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Ankara.

Ünal, M.Ali (1987), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsâdere”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Ağustos 1987, Sayı 49, s. 95-112.

Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyânları (1243-1262)

Mehmet Suat BAL¹

¹Dr., Kahramanmaraş

ÖZET: Moğol istilâsının önünden kaçan Türkmen (Oğuz) boyları büyük kitleler halinde Anadolu’ya gelmişlerdir. Anadolu’ya gelen Türkmen boyları, Moğol baskısından tamamen kurtulmak için uçlara, Batı

Anadolu'ya veya Anadolu'nun dağlık, ormanlık bölgelerine yerleşmişlerdir. Moğol istilâsının ardından Anadolu'ya göçen Türkmen boyları, daha önce gelen Türkmen boyları ile karışarak büyük bir nüfus yoğunluğu oluşturmuşlardır. Böylece, başta batı bölgeler olmak üzere, Anadolu'nun tümü Türk yurdu haline gelmiştir. Bu açıdan Türkmen boylarının Anadolu'ya gelmesi ve yerleşmesi Türkiye tarihinin temel mevzularından biri olmuştur.

Makalemizde Türkmen isyanlarını araştırarak, Türkmen boylarının faaliyetleri ve bu boyların Türkiye Selçuklu Devleti ile olan ilişkilerini değerlendirmeye çalıştık. Bu dönemde Türkmen boylarının çıkardığı başlıca isyanlar şunlardır: Türk Ahmed İsyanı (1249), Oyuz Melik İsyanı (1249), Ağaçeri Türkmenlerinin İsyanı (1256), Uç Türklerinin Lideri Mehmed Bey'in İsyanı (1261), II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a sığındıktan sonra onu destekleyen Türkmenlerin İsyanı (1262), Orta Anadolu'da çıkan Türkmen İsyanları (1262).

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Türkmen Boyları, Anadolu'da Türklük, II. İzzeddin Keykâvus, Moğollar.

Turkmen (Oguz) Rebellions in Turkiye Seljuks State After Mongols Invasion (1243-1262)

ABSTRACT: Turkmen groups, who escaped from Mongol invasion, migrated to the Anatolia big numbers. Turkmen groups who have come to the Anatolia, settling to boundaries, west of Anatolia or mountainous and wooded zones of Anatolia because of Mongols pressure. After the Mongols invasion the Turkmen groups who migrate to the Anatolia, has made big population with the Turkmen groups who comes hear before. So, entire Anatolia, firstly west zones have become Turk's native country. The arriving and living of the Turkmen groups in Anatolia, is one of the main subjects of Turkiye history.

In our article we researched the Turkmen rebellions; we evaluate the activities of Turkmen groups and the relationship with Turkiye Seljuks State. Our article contain: Turk Ahmed rebellion (1249), Oyuz Melik rebellion (1249), Ağaçeri Turkmen rebellion (1256), Boundaries Turkmen's head Mehmed Bey rebellion (1261), The rebellion of Turkmen who supported II. Izzeddin Keykavus after he take refuse to Istanbul (1262), Turkmen rebellions started in middle Anatolia (1262).

Key words: Turkiye Seljuks State, Turkmen Groups, Turkishness in Anatolia, Izzeddin Keykavus II, Mongols.

GİRİŞ

Malazgirt Savaşı'ndan sonra yeni yurt bulmak için Anadolu'ya gelen Türkmen boyları, Türkiye Selçuklu Devleti ve diğer Türk beyliklerinden yakın ilgi görmüşler ve yeni fethedilen Anadolu topraklarına peyder pey yerleştirilmişlerdir.

Moğol istilâsından sonra ise, Türkmen boyları Anadolu'ya canlarını kurtarmak için Moğolların önünden kaçarak gelmişlerdir. Moğol istilâsının bu denli büyük bir Türkmen göçüne nasıl sebep olduğunu anlamak için Moğolların yaptıkları katliam ve talanları iyi bilmek gerekir.

Moğol istilâsı öyle büyük bir korku yaymıştı ki, insanlar canlarını kurtarmak için kaçmaktan başka bir şey yapamıyorlardı.(Erdem,1997: 61-66)

Anadolu'ya giren kalabalık Türkmen boylarının devletin siyasî otoritesini tanımayıp başına buyruk hareket etmesi, Türkiye Selçuklu Devleti ile savaşı kaçınılmaz hale getirmişti. Yapılan savaşlar Türkmenler ile devlet arasındaki uçurumu büyütüştü. İran kültürünün etkisi altından kalmış, Türklük temellerinden uzaklaşmış Türkiye Selçuklu Devleti yönetici kadrosu da Türkmen boylarına kin ve nefretle bakmaya başlamış ve onları anarken aşağılayıcı ifadeler kullanmışlardır. (Aksarâyî, 2000: 53; Cahen, 1979: 158)

Anadolu'ya geldiklerinde hâlen boy teşkilâtlarını (bkz. Sümer,1999) koruyan Türkmenler, devletten ziyade kendi boy beylerinin emirlerine itaat ediyorlardı. Buna paralel olarak da boy beyi devletten önce kendi adamlarının çıkarlarını düşünüyordu. Devletin siyasî

baskısından da uzak olan bu Türkmen beyleri, karakteristik yapılarına da uygun olarak bağımsız hareket ediyorlardı.(Wittek, 1944:5)¹

Özellikle Batı Anadolu'daki Türkmen beylerini güçlü kılan bir diğer önemli husus da Bizans'ın içinde bulunduğu zayıf durumdu. Bizans Devleti topraklarını koruyamadığı için Türkmenler rahatlıkla sınırları ihlal ediyorlar ve istedikleri gibi davranıyorlardı. Türkmen boyları hiçbir siyasî hudut tanımadan yayılmaya devam ediyorlardı. Devletler de bu uç topraklarını sahihsiz topraklar olarak algılamışlar ve kesin hatlarla ayıramamışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti, Bizans ve sonrasında da Moğollar tarafından gözden çıkarılmış olan uç topraklarında Türkmenler daha rahat hareket etmişler ve güçlü bir siyasî otorite oluşturma imkânı bulmuşlardır. (Cahen, 1951: 336-337)²

İmparator J. Vatatzes (1222-1254) Ku manlardan yüzeysel olarak Hıristiyanlaşmış yaklaşık 10.000 kişiyi

¹ P. Wittek, Türkmen boylarının sınırlarda sürekli mücadele halinde olmalarından dolayı aralarında lider şahsiyetlerin çıktığını ve bu boyların muharip topluluklar haline geldiğini iddia etmektedir. Ancak Türkmen boylarının mücadelecisi olması ve boy beylerinin boyun liderliğini yapması, Türkmen boylarının geçmişten gelen en temel özellikleridir.

² C. Cahen, Türkmenlerin sınır boylarında yaşamalarından dolayı hangi devlet tarafından sıkıştırılırlarsa diğer tarafa geçtiklerini böylece siyasî otoritenin baskısından uzak olduklarını söyler.

Trakya'dan alıp Menderes havalisine yerleştirmişti. Ancak bu girişim de Türkmen boylarını durdurmak için yeterli olmamıştı. Şu olay bize sınırlardaki siyasî ve sosyal durumu çok iyi açıklar: II. İzzeddin Keykâvus, 1256 yılında Baycu Noyan'a yenilmiş ve Teodoras Laskaris'e sığınmıştı. (Bal, 2004: 115-126) II. İzzeddin Keykâvus, Teodoras Laskaris'in yaptığı iyilikler ve verdiği askerî birlik karşılığında Lâdik ve Honas'ı, bu beldeleri koruması için de Sacaina ve Haute kalelerini ona verdi.(1256-1257) (Akropolites, 1903:71, I, 15; Lehman, 1939:61-62) İmparator Teodoras Laskaris bu bölgelere kendi garnizonunu yerleştirdi. Fakat merkezden bu kadar uzak olan bu bölgeyi elinde tutamayacağını anlayıp askerlerini geri çekti. Bu bölgede çok güçlü ve kalabalık durumda olan Türkmen toplulukları bulunmaktaydı. Teodoras Laskaris'in askerlerini geri çekme nedeni de buydu.³

Bizans İmparatorluğu 1261 yılında İstanbul'u geri aldıktan sonra balkanlara yönelmiş, Türkmen boyları da bu fırsatı iyi değerlendirip, Batı Anadolu topraklarına iyice yerleşmişlerdir. Bizans İmparatorluğu Batı Anadolu topraklarını geri almak için 1269 ve 1278 yıllarında iki önemli sefer düzenledi ise de, başarısız olmuş ve çok geç kaldığını anlamıştı. (Wittek, 1944: 15-26)

Sınır boylarındaki topluluklar bazen birbiriyle karşılıklı anlaşılıyorlar ve bazen de birbirine karşı tehlikeli hale geliyorlardı. (Wittek, 1944: 6-13) Bu tarz anlaşmaların temelinde yatan sebepler de şunlardı: Bizans İmparatorluğu'nun ağır vergileri altında kalan Hıristiyan yerli halk için komşu Türkmenler ile anlaşmak daha makul bir çözümdü. Bu anlaşma ile yerli Hıristiyan halk kendini kısmen de olsa Türkmen boylarının yağmalarına karşı korumuş oluyorlardı.

Bu kalabalık ve dağınık Türkmen boyları, aynı temayülleri taşısa da, tek bir merkezden yönetilmedikleri için, her boyun farklı tarzda hareket etmesi gayet normaldir. Bu açıdan yaptığımız genel değerlendirmelerin dışında kalan Türkmen boylarının da varolduğu dikkate alınmalıdır.

Anadolu'ya göçen Türkmen boylarının faaliyetleri araştırılarak Türkiye tarihi konusunda önemli bilgilere ulaşılabılır. Ancak Anadolu'daki Türkmen boyları hakkında bilgi bulmak çok zordur. O dönemi aydınlatan kaynaklar Türkmen boylarının devlete karşı isyanları hakkında önemli bilgiler verirken diğer faaliyetlerinden neredeyse hiç bahsetmez. Bundan dolayı Moğol

³ Osman Turan bu bölgedeki Türkmenlerin çok güçlü ve kalabalık olduğunu, Bizans ve Selçuklu kuvvetlerinin birlikte hareket etmeleri halinde bile bu Türkmenleri yenemeyeceklerini belirtir. (Turan, 1983: 485) Batı Anadolu'da ki Türk Beyliklerinin temelini oluşturan bu Türkmen kitlesi yaklaşık 200.000 çadırdan oluşuyordu. Bu bölgedeki Türkmen topluluklarını İbn Said bizzat görmüş ve eserine kaydetmiştir. Bu büyük Türkmen kitlesi Moğollardan kaçarak Batı Anadolu'ya varmışlar ve bu bölgede Bizans ile mücadeleye başlamışlardır. (Sümer, 1999:181)

istilâsının ardından Anadolu'da meydana gelen Türkmen isyanlarının toplu olarak ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Biz de bu yazımızda Türkmen isyanlarını araştırarak Türkmen boylarının faaliyetleri ve bu boyların Türkiye Selçuklu Devleti ile olan ilişkilerini belirleme hususunda bir deneme yapacağız.

Araştırdığımız dönemdeki isyanlardan bazıları en az Babaî isyanı kadar büyük çaplı olmasına ve güçlülük bastırılmasına rağmen, bu isyanlar üzerinde yeterince durulmamıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ (1243) Savaşı ile Moğol hâkimiyeti altına girmesinin ardından meydana gelen Türkmen isyanları şunlardır:

Türk Ahmed İsyanı (1249)

Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devletinin başında çocuk yaşta ki hükümdar II. İzzeddin Keykâvus bulunuyordu ve devlet işlerini Sâhip Şemseddin yürütüyordu. Ülkede kısa bir süre de olsa siyasî istikrar sağlanmış, böylece sosyal ve ekonomik hayat düzene konmuş, halk rahat bir hayat yaşamaya başlamıştı. Fakat ülkedeki huzur "Türk Ahmed"⁴ isyanı ile bozulmuştu. (İbn Bîbî, 1996: c.II, 84; Turan, 1983: 464)

Bu isyan haberi İbn Bîbî'nin naklettiğine göre şu şekilde merkeze ulaşmıştı: "*Uç tarafında Ahmed adında biri ayaklandı. O, merhum Sultan Alâeddin'in oğlu olduğunu iddia etmektedir. O havalinin Türk toplulukları onun davetine uymuşlar. İlerledikçe kalabalığının sayısı artmakta, çıkardığı karışıklık daha geniş alanlara yayılmaktadır. Eğer ona karşı tedbir alma konusunda ihmal gösterilirse, iki ay sonra o diyarda saltanat devletinin taraftarı hiçbir asker kalmaz.*" (İbn Bîbî, 1996: c.II, 116) Gelen haber, uç bölgesinde çıkan⁵ isyanın ne kadar hızlı yayıldığını ve ne kadar büyük olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı.

İsyanın bastırılması için Sâhip Şemseddin kendi seçkin askerleri ile büyük bir orduyu başında güvendiği emirlerle birlikte yola çıkardı. İki ordu karşılaşınca isyancıların çokluğunu gören emirler savaşı geciktirerek işi ağırdan alıp, merkezden yardım istemeyi tercih etmişlerdi.⁶ Sâhip Suriye tarafından Anadolu'ya gelmiş ve kendi adamları arasına girmiş olan Hârizmî, Kürt ve Kıpçaklardan oluşan bir birlikle ücretli askerlerden oluşan bir birliği Emîr-i Dâd Hatîreddin Zekeriya-yı Sucasi komutasında yardım için yola çıkardı. (İbn Bîbî, 1996: c.II, 117; Anonim, 1952:33) Etrafına yaklaşık

⁴ Bu isyan sadece Muhtasar İbn Bîbî'de "Türkî Ahmed" isyanı adıyla anılır. (İbn Bîbî, 1902:239) SİMON de Saint Quentin ise bu isyancıyı Coterin adıyla anlatır. (Simon, 1965: 80,81)

⁵ F. Sümer'e göre bu isyan muhtemelen Denizli taraflarında çıkmıştır. (Sümer, 1969: 28)

⁶ Bizce emirlerin savaşı ağırdan almasının asıl sebebi Sâhip Şemseddin'e karşı duydukları kıskançlıktı. Daha önce de Tarsus kuşatması sırasında emirler "Kaleyi alan biz olacağız ancak şans ve şöret Sâhip'in olacak" diye gevşeklik göstermişlerdi. (İbn Bîbî, 1996: c.II, 86)

20.000 insan toplayan Türk Ahmed, Konya civarına gelip köyleri tahrip etmiş, sultanın hazinelerinin bulunduğu Alâiye kalesine saldırmıştı. Sâhip Şemseddin'in gönderdiği ordular ve Selçuklulara tâbi olan Lampron senyörünün⁷ yardımı ile isyan üç ayda bastırılabilirdi.⁸ İsyân sırasında yaşanan büyük karışıklık devleti zayıf düşürmüştü.

Göyük Han, Sâhip Şemseddin'in görevinden alınmasını ve yerine de Tercüman Bahâeddin'in geçmesini, Selçuklu sultanına emretti. (Abû'l-Farac Tarihi, 1987: c.II, 548; Cüveynî, 1998:233; Cüzcânî, 1881: c.I, 1154; İbn Bîbî,1996: c.II, 117-118; Erdem, 1995: 108) Alparslan ile Fahreddin Sivastos,⁹ Sâhip Şemseddin'i tutuklamak için Göyük Han'dan yarlıg getirdiler. Bu emri getirenler, Emîr Celâleddin Karatay ve Necmeddin Ebû'l Kasım'ı Sâhip'in yanına göndererek, adamlarını bırakıp iki kölesiyle birlikte dîvâna gelmesi için ona davet gönderdiler. Bu karışık dönemde bütün askerlerini Türk Ahmed isyanını bastırmak için gönderen Sâhip Şemseddin, merkezde tamamen savunmasız kalmıştı. (İbn Bîbî,1996: c.II, 117)

Simon de Saint Quentin, devletin zayıflığını abartmış ve biraz da milliyetçilik hislerini katarak, bu isyandan sonra Fransız kralının denizi geçerek Türkiye'yi zaptetmeyi düşündüğünü, ancak Mısırlıların tepkisinden korkup çekindiğini anlatır. (Simon, 1965: 80,81)

1249 yılında çıkan¹⁰ Türk Ahmed isyanı, Moğol baskısı altında bulunan Türkiye Selçuklu Devletine karşı çıkan ilk büyük Türkmen ayaklanmasıdır.

Türk Ahmed'in I. Alâeddin Keykubâd'ın Melike -i Adiliye'den doğan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan olma ihtimali vardır. İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin öldürülmek üzere Armağanşâh'a teslim edilmişti. Ancak yaygın olan rivayete göre, Armağanşâh bunları öldürmemiş, onların yerine iki köle öldürmüştü. (İbn Bîbî, 1996: c.II, 84; Turan, 1983:464) Ancak Türk Ahmed'in, I. Alâeddin'in oğlu olup olmadığı konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur, fakat kendisi bunu iddia ederek, ortaya çıkmıştır. İsyânın genel karakterine bakıldığında Türk Ahmed'in saltanatı ele geçirmek için savaştığı bir hanedan mensubu değil de, ganimet almaya çalışan bir Türkmen beyi gibi davrandığı görülür. Ayrıca, neden I. Alâeddin Keykubâd'ın ölü mü şüpheli olan iki oğlundan birinin adıyla değil de, Ahmed adıyla isyan ettiği de düşünülmesi gereken bir konudur.

⁷ Lampron; Tarsus'un kuzey bölgesindedir ve bugün Namrun olarak adlandırılır. Lampron Ermeni senyörleri krala karşı Selçukluların himayesinde idi. (Turan, 1983: 249).

⁸ İsyancıların sayısı ve isyanın nasıl bastırıldığı sadece bu kaynakta bulunur. Yerli kaynaklar isyanın sonundan hiç bahsetmez. (Simon, 1965:80-81)

⁹ Sultan Gıyâseddin'in annesinin kölesi. (İbn Bîbî,1996: c.II, 118)

¹⁰ Bu isyan Sahip Şemseddin öldürülmeden kısa süre önce çıktığına göre muhtemel tarihi 1249 yılıdır.

Oyuz Melik İsyanı (1249)

Üçlü saltanat döneminin¹¹ ilk siyasî olayı olan Oyuz Melik İsyanı hakkında çok az bilgiye sahibiz. İbn Bîbî, bu isyan hakkında şu bilgileri verir:

"Vezirlik makamına gelen Kadı Necmeddin, Celâleddin Karatay'ın da görüşünü alarak Beylerbeyi (Melikü'l-Ümerâ) Yavtaş ile Emîr-i Âhur Fahreddin Arslandoğmuş'u uç taraflarında çıkan âsi (harici) Oyuz Melik¹² isyanını bastırmak için yola çıkardı. Emîrler uçlarda meydana gelen bu Türkmen isyanını da bastırarak geri döndüler." (İbn Bîbî, 1996: c.II, 127)

Biz bu bilgilerden isyan hakkında şunları öğreniriz;

1- Uçlarda çıkan bir Türkmen isyanıdır.

2- Büyük çaplı bir isyandır. Çünkü bastırılması uzun sürmüş ve bu iş için Beylerbeyi ve Emîr-i Âhur görevlendirilmiştir.

3- Bu isyan kısa süre önce aynı bölgede çıkan Türk Ahmet isyanından cesaret alan Türkmenler tarafından çıkarılmıştır.

Bu isyanlar Türkmen topluluklarının yaşadıkları bölgelerde huzursuz olduklarını ve merkezi otoritenin zayıflığını gösteren batı bölgelerdeki bir diğer isyandır. Merkezi otoritenin kaybolma sebebi de tabii ki, kardeşler arasındaki taht mücadelesi ve devlet adamlarının çıkar çatışmasıdır. Zamanla Selçuklu Devleti kendi, iç meseleleri ve Moğol baskısından dolayı uçlarda meydana gelen isyanlarla mücadele edemeyecek duruma gelmiştir.

Ağaçeri Türkmenlerinin İsyanları (1256)

Ağaçeriler, Maraş-Malatya bölgesinin ormanlık yerlerinde yaşayan ve geçimlerini ormancılıktan sağlayan Türkmenlerdir. (Sümer: 1962:521-528)¹³ II.

¹¹ II. İzzeddin Keykâvus IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd adlı üç kardeş, 1249-1254 yılları arasında Türkiye Selçuklu Devletine birlikte hükümdarlık yapmışlardır. (Bal, 2004: 56-66)

¹² İbn Bîbî, Muhtasar, s.270'de (وايوز) şeklinde yazılmıştır. Bu ismin okunuşu konusunda farklı görüşler vardır. Osman Turan, bu olayı Türkmen isyanı olarak tanımlamakla yetinmiş, adını belirtmemiştir. Claude Cahen şüpheli olmakla beraber "Vâyûz Melik" şeklinde okumuştur. (Cahen, 1951:341) İbn Bîbî'nin tercümesini yapan Mürsel Öztürk "Oyuz Melik" şeklinde okumuştur. İbn Bîbî, 1996: c.II, 127) Muhtasar İbn Bîbî tercümanı M. Nuri Gencosman ise "Ayyvaz Melik" şeklinde okumuştur. (İbn Bîbî,1941: 244)

¹³ Ağaçeriler'in Türk olduğu konusunda Türk ve İslâm kaynakları ittifak halindedir. Reşidüddin, ormanda yaşayan Oğuzların bu adı aldığını söyler. Reşidüddin, 1338: c.I,35) Ancak İslâm Ansiklopedisinin "Ağaçeriler" maddesinde yer alan ve bu Türkmen topluluğunu, Yunan kaynaklarının, "Agathir" ve "Agatzir" adıyla kaydettikleri bu topluluğa dayandırma düşüncesini, ilk defa ortaya Quatremere atmıştır. (Huart,1997: c.I, 148; Quatremere, 1836: 53) Faruk Sümer'e göre, bu gün Akdeniz ve Ege'de yaşayan Tahtacılar topluluğu Ağaçeriler'in torunlarıdır. Ayrıca

İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki mücadele sırasında meydana gelen otorite boşluğundan faydalanan Ağaçeriler, Suriye’de, Çukurova’da ve Selçuklu topraklarında yol kesip kervanları soymaya, eşkıyalık yapmaya başladılar. Ülkenin doğu ve güneyinde meydana gelen bu olay, asayiş ve düzeni bozuyordu. Ağaçeriler’i ortadan kaldırmak için Sâhip İzzeddin, 1256 yılında¹⁴ Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve bazı büyük emîrler orduyu hazırlayıp Kayseri’ye doğru yola çıktılar. (İbn Bîbî, 1996: c.II, 144)¹⁵ Baycu Noyan’ın ordusuyla Anadolu’ya girmesi üzerine bu ordu geri dönmek zorunda kaldı.¹⁶

Ağaçeri Türkmenlerinin isyanı Moğolların yardımı ile bastırılmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Orta Anadolu’da hakimiyetini güçlendirme adına, Baycu Noyan Ağaçerilerle mücadele etmişti. Bu mücadelelerde Baycu Noyan, Engürek Noyan ile birlikte Elbistan çevresinde çoğunluğu Ağaçeri olan yaklaşık yedi bin kişiyi öldürmüşler, genç erkek ve kızları da esir edip götürmüşlerdi. (Sümer, 1969: 32)

Denizli Yöresi Uç Türklerinin Lideri Mehmed Bey’in İsyanı (1261)

II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında yaşanan taht kavgaları ve Moğolların müdahaleleri sonucu yaşanan karışıklıklar içerisinde uç Türklerinin lideri olan Mehmed Bey, sultan II. İzzeddin Keykâvus’a karşı isyan başlatmıştır. Alanya ve Antalya taraflarına askerî kuvvetleri ile birlikte giren Mehmed Bey, Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un ordusunu yenmiştir (H. 659 / M. 1261). Sultan II. İzzeddin Keykâvus Kubadâbâd sarayından daha güvenli olan Antalya’ya kaçmıştır. Alanya ve Antalya bölgesinde, Türkmenlerin desteği ile güçlenen Mehmed Bey, gün

geçtikçe hakimiyet alanını genişletmiştir. (Aksarâyî, 2000: 50)¹⁷ II. İzzeddin Keykâvus İstanbul’a kaçtıktan sonra da isyan devam etmiş, uç ve sahil bölgeleri onun kontrolü altına girmiştir.

Aksarâyî bu isyanın Mehmed Bey’in Kondistabl’a duyduğu düşmanlık nedeniyle başladığını iddia eder.¹⁸ Ancak bu olay iki şahıs arasındaki sürtüşme gibi, tek bir sebebe bağlanamaz, Türkmenlerin yaşadığı siyasî ve sosyal çöküntü, Türkiye Selçuklularının içinde bulunduğu karışık dönem ve çabuk galeyana gelen büyük bir Türkmen kitlesinin Batı Anadolu’da toplanmış olması, bu isyanın asıl nedenleridir.

Bu döneme kadar arkasında sürekli Türkmen desteğini bulan II. İzzeddin Keykâvus, bu olayda da görüldüğü gibi en önemli destekçilerini kaybetmiştir. Batı Anadolu’da devlete karşı ayaklanmalar daha önce de görülmüştür. Ancak II. İzzeddin Keykâvus genel olarak Türkmenler tarafından destekleniyordu ve bu desteğe de çok güveniyordu. II. İzzeddin Keykâvus, Sultan Hanı (1256) savaşını kaybettikten sonra Antalya’ya oradan da Denizli’ye kaçmıştı. Bir dönem kaçıp sığındığı ve güvendiği Denizli bölgesi¹⁹ artık sultanın kontrolünden çıkmış, önu alınmaz bir şekilde büyüyen Türkmen isyanı, Mehmed Bey’in kontrolüne girmiştir.

Türkmenlerde görülen bu tavır değişikliğinin sebeplerini şu şekilde belirtmek mümkündür: II. İzzeddin Keykâvus’un Moğollara karşı verdiği mücadeleyi terk etmesi, hatta Hülâgû’nun huzuruna onur kırıcı bir şekilde çıkararak itibarını yitirmesi, II. İzzeddin Keykâvus’un Moğol hanının yanından geldikten sonra Hıristiyan dayısı Kontistabl ile zevk eğlenceye dalıp Müslüman toplumun tepkisini çekmesi

İran’ın Kuh-giluya eyâletinde yaşayan 2.000 civarında Ağaçeri Türkmen topluluğu bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. gös. yer. Ağaçerilerin, Tahtacıların ataları oldukları görüşü, Yusuf Ziya YÖRÜKÂN tarafından kabul edilmez ve Faruk Sümer’in bu konudaki fikrinin yanlış olduğu ileri sürülür. Tahtacı Ocakları ve ileri gelenleri bu fikre karşı çıkmaktadırlar. “*Sırf mana yakınlığından dolayı bir süreklilik sağlamaya çalışmak doğru değildir. Tahtacıların Orta Asya’dan bu yana geldikleri yol Ağaçerilerin takip ettiği yoldan farklıdır.*” diyen Turhan YÖRÜKÂN Tahtacıların ataları konusunda birkaç farklı görüş ortaya atar. (Yörükân, 1998: 380-387)

¹⁴ Baycu Noyan Anadolu’ya 1256 yılında girdiğine göre Ağaçeriler isyanı da bu tarihte çıkmıştır veya daha önce başlamış ancak bu tarihte büyük bir tehlike haline gelmiştir.

¹⁵ Ağaçeriler’in II. İzzeddin Keykâvus dönemindeki isyanları ve diğer faaliyetleri konusunda sadece İbn Bîbî ve Abû’l-Farac tarihlerinde az miktarda bilgi bulunmaktadır.

¹⁶ Bu dönemde Maraş ve çevresini siyasî durumu konusunda bkz. (Yınanç, 1341: 95)

¹⁷Bu isyan hakkında hemen hemen aynı bilgileri veren bir başka kaynak da Yûnînî’dir. Yûnînî, Mehmed Bey el Ücî’nin H. 659 / M. 1261 yılında isyan edip sultanı yendiğini, sultanın da Antalya’ya kaçtığını nakleder. (Yûnînî, 1955:c.II, 114) Mehmed Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Bayram, 2001a:155-162; Cahen, 1951:336-337)

¹⁸ Aksarâyî, Kondistabl’a büyük bir kin duyar, sultanın Antalya’ya gitmesine onun sebep olduğunu söyler. Bu nedenden dolayı Türkmen isyanını bile onun suçu gibi gösterir. (Aksarâyî, 2000: 50). Kondistabl’ın kim olduğu kaynaklarda belirtilmemiştir. Aksarâyî Kondistabl Rumi’yi dinsiz, sapık ayimler yapan ve sultanı yoldan çıkarıp eğlenceye sürükleyen biri olarak gösterir. İbn Bîbî de Kondistabl ve onun kardeşinin Sultanla birlikte (1256) Konya’dan kaçtıklarını belirtir. (İbn Bîbî, 1996:c.II, 148). Demek ki Kondistabl sultana çok yakın biri, iki kardeş ve dinsiz diye tabir ediliyor. Bu tanım sultanın Hıristiyan, Kir Kedid ve Kir Haya adlı dayılarına bire bir uymaktadır. Ancak Kondistabl’ın hangisi olduğunu bilmiyoruz.

¹⁹ M. Bayram, II. İzzeddin Keykâvus Denizli’ye sığındığında hazinelerinin Mehmed Bey tarafından korunduğunu belirtir. (Bayram, 2001a:162)

ve Türkmen topluluklarının daha güçlü, mücadelecî ve kendi içlerinden çıkmış bir lider etrafında toplanması.

Sonuçta Türkmen toplulukları devletin zayıfladığı dönemde bağımsız beyliklerini kurmak için Moğolların hakimiyeti altındaki devletlerine isyan etmeleri normaldir. Özgür yaşamaya alışmış olan ve başına buyruk olmayı seven bu topluluklar, devletin güçlü olduğu dönemlerde bile isyanlar çıkarmışlardır.

II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a sığındıktan sonra Denizli, Kütahya ve Antalya çevresinde yaşayan Türkmenlerin reisi Mehmed Bey, Hülgû Han'a bir elçi gönderip itaat etmek suretiyle haraç vereceğini bildirmişti. Mehmed Bey, Hülgû'dan Denizli, Tavas ve Dalaman yörelerinin hakimi olduğuna dair bir yarlıg aldıysa da, onun huzuruna çıkmadığı için Selçuklu komutanları tarafından Dalaman civarında yakalanıp öldürülmüştür(1263).²⁰

II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a Sığındıktan Sonra Onu Destekleyen Türkmenlerin Devlete İsyanı (1262)

II. İzzeddin Keykâvus'un Antalya'dan İstanbul'a kaçmasından sonra Karaman, Zeynü'l-Hac, Bunsuz, Ali Bahadır ve Emîr-i Âhur Uğurlu, topladıkları 20.000 kişilik bir ordu ile Altunaba Kervansarayı'na geldiler. Moğol ordusunun yaylalara dağılmasından faydalanarak, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı devirmek amacıyla, Konya'yı kuşatmayı plânlıyorlardı.²¹ Pervâne Muineddin, hemen toparlanan Moğol askerlerinin de desteği ile onları yendi. Ali Bahadır ve Emîr-i Âhur Uğurlu yenilginin ardından uç bölgelerine geri kaçtılar.²² Yakalanıp esir edilen

²⁰ II. İzzeddin Keykâvus'u Antalya ve Alanya çevresinde 1261 yılında yenen Mehmed Bey ile Denizli yöresine hakim olup 1263'te öldürülen Mehmed Bey'in aynı kişi olduğunu gösteren herhangi bir delil yoktur. Birbirine yakın ama ayrı iki bölgede yaşanan olayların failinin aynı isimde iki ayrı kişi olma ihtimali vardır. (Aksarâyî, 2000:53; İbn Bîbî, 1941: 36; Erdem, 1995: 170, 175-177; Bayram, 2001a: 155-162; Cahen, 1979: 272-274)

²¹M. F. Köprülü, toplanan Türkmenlerin Karamanlılar olduğunu ve II. İzzeddin Keykâvus taraftarlığının bahane olduğunu, amaçlarının Konya'yı almak olduğunu yazar. (Köprülü, 1959: 35)

²² İki yerli kaynağımız bu isyanı farklı şekillerde anlatmıştır. Ancak bu iki olay kesin olarak aynıdır. Zira anlatılan isyanlar birçok yönden birbirine benzemektedir. İsyanın ardından öldürülen devlet adamlarının isimleri iki kaynaktan da hemen hemen aynı verilmekte, Gâvele kalesi ile Altunaba Kervansarayını birbirine yakın mesafede bulunmaktadır. İbn Bîbî, 1996: c.II, 160) Yukarıdaki olayda Aksarâyî'den alınan bilgiler şunlardır: Türkmen emîrleri (Aksarâyî, bu emîrlere "soysuz" diyerek hakaret eder) Karaman, Zeynü'l-Hac, ve Bunsuz'un, Ermenek civarında 20.000 kişilik zırhlı bir ordu hazırladığını, Moğol ordusu dağılık halde iken Konya yakınlarına gelip Pervâne ile Gâvele kalesi (Konya- Beyşehir arasında

Zeynü'l-Hac, Bunsuz ve diğer isyancılar Konya'ya getirilip halk arasında dolaştırılmış, linç edilmek istenmiş, sonra da ibret olsun diye Konya iç kale önündeki kapıda asılarak idam edilmişlerdir.

Bu isyanı organize edenler Ali Bahadır ve Emîr-i Âhur Uğurlu gibi II. İzzeddin Keykâvus'un yakın adamlarıydı. Bu açıdan isyan II. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığa dönmesi için çıkarılmıştı. Ancak isyana katılan Türkmenlerin kendileri adına özel çıkarlar peşinde oldukları muhakkaktır.

Bu savaş II. İzzeddin Keykâvus'u destekleyen devlet adamlarının ve Türkmenlerin verdiği son önemli mücadeleydi. Moğolların desteği olmasa, belki de IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı zafer kazanılabildi. Konya'da bulunan II. İzzeddin Keykâvus taraftarları da içten destek veriyorlardı. Yenilgi ümitleri söndürdüğü gibi, II. İzzeddin Keykâvus taraftarları için ülkeyi yaşanmaz hale getirmişti.

II. İzzeddin Keykâvus taraftarlarının bu ölçüde büyük bir ordu toplaması (Konya'yı kuşatacak kadar güçlü 20.000 kişilik zırhlı bir ordu) Pervâne'yi korkutmuştu. Pervâne bu olaydan sorumlu tuttuğu II. İzzeddin Keykâvus taraftarlarını öldürmek ve sürgün etmek için harekete geçti. Sultan İzzeddin Keykâvus taraftarı olan Müstevfi Sadr Necibeddin, Müşrif-i Mülk Sadr Kıvameddin Erzincanî, Sivrihisarlı Kadıasker Celâleddin, Seyfeddin Has Kayıaba, Kerimeddin Alishîr, Emîr-i Silâh Bedreddin Gühertaş ve Üstâdüddâr Eminateddin Yakut gibi büyük devlet adamlarını saraya getirip, bağladıktan sonra hepsini Alıncak Noyan'ın yanına gönderdi. Alıncak Noyan onların hepsini şehit etti. Alıncak Noyan, öldürdüğü bu masum insanlar sebebi ile kabuslar görünce, Pervâne'ye kızmıştı. Bu olaydan da açıkça anlaşılıyor ki, bu masum insanların

Konya'ya daha yakın mesafede bulunan kale) önünde savaştıklarını ve yenildiklerini, esir alınan Zeynü'l-Hac ve Bunsuz'un Konya'ya getirilip halk arasında linç edilecek şekilde dolaştırıldığını, sonra da öldürüldüğünü nakleder. Aksarâyî, bu isyanı tamamen Türkmenlerin organize ettiğini, olaydan haberi olmayan devlet adamlarının da (ki bu devlet adamları da II. İzzeddin Keykâvus taraftarıdır) bundan sorumlu tutulup idam edildiğini söyler. İsyanın II. İzzeddin Keykâvus ile bağlantısından ve II. İzzeddin Keykâvus'un adamları olan Ali Bahadır ve Emîr-i Âhur Uğurlu'dan hiç bahsetmez. (Aksarâyî, 2000: 53) Böyle bir durumda tabii ki güvenip esas alacağımız kaynak İbn Bîbî olacaktır. Çünkü İbn Bîbî, olayın geçtiği dönemde tercümanlık ve elçilik yapan yüksek dereceli devlet memuruydu. Bu açıdan İbn Bîbî, devlet kademesinde beraber çalıştığı mesai arkadaşlarından kimlerin II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olduğunu biliyordu. Pervâne'nin de onları II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olduğu için öldürdüğünü açıkça yazıyordu. Türkmenler, Moğollara ve Moğol destekli IV. Rükneddin Kılıç Arslan hakimiyetine düşman oldukları için, Aksarâyî bu isyanın genel sebebini aktarmış, II. İzzeddin Keykâvus ile bağlantısından bahsetmemiştir.

öldürülmesine Pervâne sebep olmuştur. (İbn Bibî, 1996: c.II, 164)²³

II. İzzeddin Keykâvus Taraftarı Olan Ahîlerin Durumu ve Anadolu'nun Bir Çok Yerinde Türkmen İsyanlarının Başlaması (1262)

Ahîlerin durumu Türkmen boylarından farklıdır. Ahîler devlete isyan eden bir topluluk değildi. Ancak destekledikleri II. İzzeddin Keykâvus hükümdarlığı kaybedince, yeni yönetim onları isyancı olarak görmüştür. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı yönetime getiren devlet adamları Ahî örgütlerini dağıtmaya ve Ahîleri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki taht mücadeleleri sırasında Türkmenler ve Ahîler İzzeddin Keykâvus'u destekliyorlardı. Ahî teşkilâtının lideri Ahî Evren Şeyh Nasîrüddin Mahmud 1257 yılı sonlarında II. İzzeddin Keykâvus'a sunduğu "Letaif-i Hikmet" adlı eserinde onu Anadolu'nun son ümidi olarak görmekte ve ona taktik, destek ve moral vermektedir. (Ahî Evren, 1351: 252-254; Bayram, 2001a: 158)

Ahî Evren, II. İzzeddin Keykâvus'a, Hıristiyan halkı da koruması gerektiğini konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. II. İzzeddin Keykâvus ile Ahî Evren arasında yakınlık ve dostluk olduğu bu tavsiye ve desteklerden anlaşılıyor. II. İzzeddin Keykâvus'un ülke ikiye ayrıldıktan sonra Hülâgû'nun yanından dönerken yolda Bar Savma'nın manastırına giderek, Mar Dionysius'a iyiliklerde bulunmayı vaat ettiğini yazar.²⁴ Bu ziyaret bize Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Ahî Evren'in tavsiyelerine uyduğunu gösterir.

II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a kaçtıktan sonra, onu destekleyen Ahîler de katliama uğramış ve sürgün edilmişlerdir. Moğolların desteği ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı iktidara getiren Pervâne Müneddin, Sâhip Ata Fahreddin Ali, Taceddin Mu'tez, Hatiroğlu Şerafeddin, Nureddin Caca ve aynı zihniyetteki diğer devlet adamları yeni sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'dan ferman alarak, kendilerine muhalif II. İzzeddin Keykâvus taraftarı, Türkmen ve Ahîlerin mallarını, medrese, tekke, zaviye ve işyerlerini müsadereye başladılar. Ahîlerin iş yerlerinin ellerinden alınması ve kendi taraftarlarına verilmesi için Mevlânâ devlet büyüklerine mektuplar yazmıştı. (Bayram, 2001:75-76)

Mevlânâ,²⁵ taht mücadeleleri sırasında da desteklediği IV. Rükneddin Kılıç Arslan iktidara

gelince, büyük bir güce kavuşmuştu.²⁶ Yeni yönetim, Türkmen ve Ahî zümrelerine, Mevlânâ Celâleddin Rumî'ye bağlanma mecburiyeti getirdi. Bu mecburiyetin sebebini Mikâil Bayram şöyle açıklar: "O zamana kadar Anadolu'da Abbasi halifesine bağlı "Şeyhü'ş-Şüyühi'r-Rum" bulunuyordu. Anadolu'da son "Şeyhü'ş-Şüyühi'r-Rum" Evhadü'd-din-i Kirmani'nin halifesi Şeyh Zeynü'd-din Sadaka idi. Bu zat H. 660/M.1262 da Moğollar tarafından öldürüldü. Onun yerine Mevlânâ'yı "Şeyh-i Rum" (Anadolu'nun Şeyhi) tayin ettiler ve Mevlânâ'ya intisap mecburiyeti koydular. Mevlânâ'ya "Rumî" denmesi bundan sonradır." Yeni yönetim, kendi otoritesi açısından tehlikeli gördüğü herkesi öldürdüğü gibi Şeyh Zeynü'd-din Sadaka'yı da öldürmüştü. Moğollar, Abbasî Halifeliğini de ortadan kaldırdıkları için Anadolu halkı dinî bakımdan herhangi bir yere bağlı değildi. Bu boşluğu kendi faydalarına kullanmak isteyen Moğollar IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı dolayısıyla kendilerini destekleyen Mevlânâ'yı dinî lider seçmişlerdi. (Bayram, 2001a: 158; Bayram, 1991: 75-78)²⁷

Ahî Evren bu sırada "Ağaz ü Encam" adlı eserinde yapılan baskıları şu şekilde anlatmıştır: "Zamanımızın kurt tiynetli yöneticileri insanların varisleri olsa bile mal ve terekesini zorla ellerinden almaktalar. Şeriatın hükümleri büyük ölçüde kalktı. İslâm'dan sadece bir ad kaldı" Ahî Evren'nin kanun ve kuralların artık geçerli olmadığını, düzenin bozulduğunu ifade eden bu sözleri Mikâil Bayram'a göre çevresindekileri isyana teşvik etmiştir. (Bayram, 1991: 75-78)

Aksaray, Kuşehir, Ankara, Sivas, Çankırı, Karaman, Tokat gibi illerde isyan hareketleri görülmüştür. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Pervâne yönetime geldikten sonra kendi otoritelerini kabul ettirmek için II. İzzeddin Keykâvus taraftarları olan Ahî ve Türkmenlere baskı ve zulüm yapmışlardır. Moğolların desteği ile yapılan bu baskılar, uçlarda devlete karşı isyanların çıkmasına sebep olmuştur.²⁸ Karışıklıklar bütün ülkeyi sarmıştır. Ali Bahadır, Ankara ve Çankırı taraflarında isyan

koymaktadır. Mevlânâ, II. İzzeddin Keykâvus'un karşı bir politika içinde olmamış, mevcut güç ve iktidar kimin elindeyse onunla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. (Mevlânâ, 1999: Aynı esrin Farsça neşri için bkz. Mevlânâ, 1937, 1,38,57,80,92,94,95,103; Eflâkî, 1973: c.I-II.)

²⁶ Mevlânâ, Moğolların siyasî desteğinden ve ekonomik gücünden yararlanmak için Moğol yanlısı bir politika izlemiş ve bunun yararını da görmüştür. Türkmen beylikleri güçlenince de Mevlevîler daha önce nefretle baktıkları Türkmenlerle yakınlaşmışlardır. (Aka, 1996: 89-95)

²⁷ IV. Rükneddin Kılıç Arslan taraftarlarının, Moğollardan aldığı destek ile Ahîler üzerine uyguladıkları büyük baskıyı M. Bayram geniş bir şekilde anlatmıştır. (Bayram, 1991)

²⁸ IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a hâkimiyetini güçlendirmesi için, Moğollar destek oluyordu. (Sümer: 1969: 32)

²³ Aksarâyî öldürülen bu devlet adamlarının Türkmenleri davet ve tahrik ettikleri için bu cezaya çarptırıldıklarını söyler. Ayrıca Necibeddin, Kivameddin ve Kadıasker'in de isimlerini verir. (Aksarâyî, 2000: 54)

²⁴ Bar Savma manastırı Malatya yakınlarında bulunan önemli bir manastırdır. (Abû'l-Farac, 1987:c.I, 35, c.II, 573)

²⁵ Mevlânâ, II. İzzeddin Keykâvus ile de iyi ilişkiler kurmuştu. Mevlânâ'nın mektupları bunu açıkça ortaya

etmişti. Hurma oğlu, Danişmend vilayetinde isyan etmiş ve orayı birkaç gün ele geçirmişti. Kastamonu tarafında da isyanlar çıkmıştır. Emîri Âhur, Salime Kalesi'ne girmiş Aksaray ve çevresinde karışıklık çıkarmıştır. Emîri Âhur'un bu isyanı tam altı ay sürmüştür. Kırşehir Emîri Nureddin Caca bu kaleyi almış ve yanındakileri de öldürmüştü. Çıkan bu isyanların büyük bir şiddetle, acımasız şekilde bastırıldığını ve "rüzgar karşısında mum gibi" isyancıların da devlet karşısında eriyip gittiğini Aksarayî nakleder. Ancak bu kadar uzun süre ve büyük çapta çıkan isyanlar Aksarayî'nin dediği gibi rüzgar karşısındaki mum gibi olmamış, yeni yönetimi büyük sıkıntılara sokmuştur. Aksarayî'nin verdiği bilgilerle anlıyoruz ki, Emîri Âhur Uğurlu ve Ali Bahadır, yeni yönetime karşı Altunaba Hanı önünde kaybettikleri savaştan sonra halkı ayaklandırmak için Anadolu'nun farklı bölgelerine de gitmişler, ancak amaçlarına ulaşamayınca çareyi II. İzzeddin Keykâvus'un yanına kaçmakta bulmuşlardır. (Aksarayî, 2000: 56)

Kırşehir Emîri olan Nurettin Caca Kırşehir'de gerçekleştirdiği katliamla 90 yaşındaki Ahî Evren dahil olmak üzere pek çok Ahî'yi kılıçtan geçirmiştir. Bu şekilde siyasî, ekonomik ve dinî baskıya maruz kalanlar, uç bölgelerine büyük kitleler halinde göç etmek zorunda kalmışlardır. (Bayram, 1982:521-540)

Ahmed Eflâkî, Mevlânâ'ya düşman olan kişilerin sadece uç bölgelerine değil, Anadolu'nun dışına da göçtüklerini kaydeder. (Eflâkî, 1973: c.I, 185-186; Bayram, 1991: 77)²⁹ Buradan da anlaşıldığı gibi Anadolu'nun dışına sadece II. İzzeddin Keykâvus'un ardından Dobruca'ya göç olmamış, aynı zaman da Suriye taraflarına da göçmüştür. Anadolu'daki Moğol baskısı sonucu Sivas, Kayseri bölgesindeki Türkmenler ile Ağaçeriler, Memlüklerin hakimiyeti altındaki Suriye bölgesine göç etmişlerdi. Sultan Baybars döneminde gelen 40.000 çadırdan fazla Türkmen, Suriye topraklarına yerleştirilmiş ve bu topraklar onlara ıktâ edilmişti. (Sümer, 1999:180; İbn Şeddâd, 1941: 155,171)

Manzum "Velâyet-name"ye göre Hacı Bektaş Veli de yakınlarına, uç bölgelerine göçmelerini öğütlemekteydi. Bu tavsiyeye uyan Edebalı, Abdal Musa, Geyüklü Baba, Karaca Ahmed ve Said Emre uç bölgelerine göçmüşlerdi. (Bayram, 1999: 53)

Şehir hayatına bağlı olan ve halk tarafında bilinen Ahî zümresi, kaçmakta ve saklanmakta zorlanmışlardır. Türkmenler göçebe oldukları için, Ahîlere göre, biraz daha şanslıydılar. Devletin Ahîler üzerine uyguladığı baskı esnaf teşkilâtının dağılmasına ve bu karmaşada da devletin ekonomik açıdan zayıflamasına sebep olmuştur. (Bayram, 1991: 78) Meslek erbabı insanların öldürülmesi ve göç ettirilmesi şehir hayatını ve ekonomik düzeni bozmuştur. Ancak bütün Ahî teşkilâtının dağıtılmadığını, Ahîlerin başta Konya olmak

üzere diğer şehirlerde varlıklarını koruduklarını görmekteyiz.³⁰

II. İzzeddin Keykâvus bağımsızlık taraftarıydı ve Moğol tahakkümüne karşı savaşıyordu. Ahîler ve Türkmenler II. İzzeddin Keykâvus'u bu yönüyle destekliyorlar ve onun için savaşıyorlardı. Ahîler ve Türkmenler bu nedenle siyasî tercihlerini IV. Rükneddin Kılıç Arslan yerine II. İzzeddin Keykâvus'dan yana kullanıyorlardı. II. İzzeddin Keykâvus'un şahsına bağlı, karizmasından doğan bir taraftar kitlesi yoktu ve olamazdı da. Çünkü o, silâh arkadaşları ile savaşarak gerekirse omuz omuza ölmek yerine, tercihini onları bırakıp kaçmaktan yana kullanıyordu. Bu açıdan II. İzzeddin Keykâvus kaçtıktan sonra çıkan ayaklanmalar ve isyanlar II. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığı için değil, bağımsızlık içindi ve eğer bağımsızlık elde edilirse, hükümdar II. İzzeddin Keykâvus olacaktır. Türkmenler Moğollara karşı verdikleri bağımsızlık mücadelelerinde kendilerine önderlik edecek bir hanedan mensubu arıyorlardı.

II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara bağlı olan Selçuklu Devletinin bağımsız olabilmesi için mücadele ederken, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın da hükümdar olabilmek için Moğollardan destek alması, Moğolların Anadolu'daki baskısını artırmıştır. (Sümer,1999:179) Moğolların yerli işbirlikçileri, II. İzzeddin Keykâvus'un bağımsızlık mücadelesi önündeki en büyük engel olmuştur. II. İzzeddin Keykâvus'un başlattığı bağımsızlık hareketleri onun oğullarının da önderlik ettiği Türkmenler hareketleri ile devam ettirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır.³¹

SONUÇ: Türkmen İsyanlarının Genel Olarak Değerlendirilmesi

İsyanlar, Türkmen nüfusunun ne kadar kalabalık olduğunu ortaya koyar

1- Türkiye Selçuklu Devleti Moğollara ne kadar boyun eğerse ve Moğolların baskısı ne kadar artarsa, Türkmen isyanları da o kadar artmış ve yaygınlaşmıştır.

2- Bu isyanların dinî nitelik taşımadıkları görülmektedir.

³⁰ Eflâkî, zamanın itibarlı kişilerinden diye tarif ettiği Ahî Ahmed ile Mevlânâ'nın müritlerinden Alâeddin Siryanus arasında geçen bir konuşmayı nakleder. (Eflâkî, 1973: 473) Yaşanan olaylardan yaklaşık 70 yıl sonra (h.733/ M.1333) Anadolu'ya gelen İbn Batuta da Konya'da Ahîlerin varlığından bahseder ve Ahî Kalem Şah'ın misafiri olduğunu anlatır. Bu dönemde Anadolu'nun diğer şehirlerindeki Ahîler için bkz. (Şeker, 1993: 86-87)

³¹ İnalçık, II. İzzeddin Keykâvus'u Moğollara karşı direnişi başlatan kahraman olarak görür. II. İzzeddin Keykâvus'un çocukları olan Rükneddin Kılıç Arslan ve Ferâmurz'un Çobanoğlu Yavlak Arslan'ın desteğini, Siyâvüş'un da Karaman oğullarının desteği ile bu mücadeleyi sürdürdüklerini anlatır. (İnalçık, 2001: IX-XI)

²⁹ Mikâil Bayram Türkmenlerin, Memlükler ile ittifak halinde bulunduğu için pek çok kimsenin, Suriye'ye göçüp onlara sığındığını belirtir.

3- İsyandar, ilk dönemlerde Batı Anadolu'da yoğunlaşırken sonraları tüm Anadolu'ya yayılmıştır.

4- Bu karışık ortamdan kurtulmak isteyen Türkmen obalarından bir kısmı Suriye taraflarına göçerken bir kısmı da II. İzzeddin Keykâvus'un ardından Balkanlara göçmüştür. Balkanlara göçen bu Türkmenler gittikleri yerde Türk-İslâm varlığının ilk temsilcileri olmuşlardır.

5- Devlet yönetiminden çeşitli sebeplerle uzaklaştırmış hanedan üyeleri ve devlet adamları, Türkmenlere öncülük etmişler, bu da Türkmen isyanlarına güç ve meşruiyet kazandırmıştır.

6- II. İzzeddin Keykâvus'un İstanbul'a kaçması ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hükümdar olmasının ardından çıkan isyanlar, hem II. İzzeddin Keykâvus'u hükümdar yapmak için taht kavgasıdır hem de Türkmen boylarının isyanıdır.

7- Türkiye Selçuklu Devletinin ve Moğolların bütün baskı, şiddetine rağmen özellikle Batı Anadolu'da bu isyanlar sonucu devlet otoritesi zayıflamış ve zamanla kaybolmuştur. Bu siyasî ortamda Batı Anadolu'da kurulacak olan beylikler için müsait ortam meydana getirmiştir.

8- Bu isyanlar sırasında sosyal ve ekonomik hayatta büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Ancak isyanların ardından kurulan beylikler döneminde zengin ve müreffeh bir hayat yaşanmıştır.

9- Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol istilâsı sonucu ülkesine göçen yüz binlerce Türkmen topluluğunu iskân edememiş ve onlar için yeni yerler fethedip onları yerleştirememiştir. Devletin içinde bulunduğu siyasî buhranlar, istikrarlı bir iskan politikası sürdürülmesine müsaade etmemiştir.

10- Türkiye Selçuklu Devleti bu isyanlarla uğraşırken, dıştaki düşmanlar Sinop, Malatya, Maraş, Diyarbakır ve Brakena şehir ve kalelerini işgal ediyorlardı.

11- Moğollar, Türkiye Selçuklularının toprak bütünlüğünden yana oldukları için iç karışıklıkların bastırılmasında ve kaybedilen yerlerin alınmasında Selçuklulara yardımcı oluyorlardı.

12- İsyandarın bastırılması sırasında şiddet yanlısı bir politika izlenmesi isyanların yayılarak devam etmesine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

- Abû'l-Farac, Bar Hebraeus Gregory (1987), **Abû'l-Farac Tarihi**, c.II Süryaniceden İngilizceye trc. Ernest A. Wallis Budge, Trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara.
- Ahi Evren (1351), **Letaif-i Hikmet**, nşr. G. Yusufi, Tahran.
- Aka, İsmail (1996), "Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin'inde Türkler ve Moğollar'a Dâir Bâzı Kayıtlar", **TDAD**, İstanbul, Şubat, S.100.
- Akropolites, George (1903), **Khroniki Singrafi**, Georgii Acropolitae, Opera, vol. I, ed. Heisenberg, Leipzig.

Aksarâyî, Kerimüddin Mahmud (2000), **Müsâmeret el-ahbâr ve müsâyeret el-ahyâr**, Haz. O. TURAN, Ankara 1944; Türkçe trc. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara.

Anonim (1952), **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Selçuknâme)**, Tıpkı Basım ve Trk. trc. Feridun Nâfiz UZLUK, Ankara.

Bal, Mehmet Suat (2004), **II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara.

Bayram, Mikâil (1991), **Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu**, Konya.

----- (1982), Ahi Evren'in Öldürülmesi Ve Ölüm Tarihinin Tespiti, **İÜFTED**, S.12 İstanbul, Prof. Tayyip Gökbiğin Hatıra Sayısı, s.521-540.

----- (2001)**Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren**, İstanbul.

----- (1999), "Hacı Bektaş-ı Horasanî Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar Ve Yeni Bilgiler" **Osmanlı, VII**, İstanbul.

----- (2001), "Uç Beyi Mehmed Bey Kimdir?" **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11 -13 Ekim 2000) Bildirileri I-II**. Konya.

Cahen, Claude (1979), **Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler**, Trk. trc. Y. Moran, İstanbul.

----- (1951), "Notes Pour L'histoire Des Turcomans D'Asya Mineure Au XIII Siècle", **J.A.**, Paris.

Cüveynî, Alâeddin Atâ Melik (1998), **Târîh-i cihân güşâ**, c.I-III, Trk. trc. Mürsel Öztürk, Ankara.

Cüzcânî, M. (1881), **Tabakât-ı Nâsirî**, İng. trc. H. G. RAVERTY, Londra, c.1.

Çağatay, Neşet (1989), **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara.

-----, (1983) "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren" **Belleten**, c.46, S.181-184, Ankara, s.423-436;

Dağtekin, Hüseyin (2000), **Genel Tarih Atlası**, İstanbul.

Eflâkî (1973), **Âriflerin Menkıbeleri**, Trk. trc. Tahsin YAZICI, İstanbul, c.I.

Erdem, İlhan (1995), **Türkiye Selçukluları İlanlı İlişkileri** (1258-1308), A.Ü.D.T.C.F., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

----- (1997) "Horasan'ın Moğollar Tarafından Zaptı (M. 1220-21)", **Gazi Ün. Sos. Bil. Der.**, C.I, S.2.

Huart, CL (1997), "Ağaçeriler" md., **İA.**, MEB, c.1.

İnalçık, Halil (2001), "Anadolu Selçuklu Devletinden Osmanlı Devletine" **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (11 -13 Ekim 2000) Bildirileri I**, Konya, s.IX-XI.

İbn Şeddâd (1941), **el-Ravz el-zâhir fi sîret el-Melik el-Zâhir**, c.II, Edirne Selimiye ktb. No.134; **Baypars Tarihi**, Trk. trc. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul.

İbn Bibî (1996), **el-Evâmir el-Alâiyye fi'l-ümûr el-Alâiyye (Selçuknâme)**, Tıpkı basım, Adnan Sadık ERZİ, Ankara 1956, Trk. trc. Mürsel Öztürk, c.I-II,

- Ankara; **Muhtasar Selçuknâme** için bkz. **Histoire des Seldjoudes d'Asia Mineure d'après l'abrégé du Seldjouknâmeh d'Ibn-Bîbî**, yay. M. Th. Houtsma. Leiden 1902. Aynı eserin Türkçe Tercümesi, **Anadolu Selçukî Devleti Tarihi**, Trk. Trk. trc. M. Nuri Gençosman, (Notlar ilave eden F.N. Uzluk), Ankara 1941.
- Köprülü, M. Fuad (1993), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara.
- , **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Ankara 1959.
- Lehman, Bruno (1939), **Die Nachrrichden des Niketas Choniates, G. Akropolites und Pachymeres über die Selcuçen in der Zeit von 1180 bis 1280**, Leipzig, s.61-62; Türkçe tercümesi için Bkz. Mihir EREN, "Theodar I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi III**, Malazgirt Zaferi Özel Sayısı, Ankara 1971 s.608.
- Şeker, Mehmed (1993), **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahîlik**, Ankara.
- Mevlânâ (1999), **Mektuplar**, Trk. trc. A. GÖLPINARLI, İstanbul. Aynı esrin Farsça neşri için bkz. **Mevlânânın Mektupları**, Haz. Ahmed Remzi AKYÜREK, İstanbul, 1937.
- Quatre mere (1836), **Histoire des Mongols de la Perse**, Paris.
- Reşîdüddin, Fazlullah Tabib (1338), **Câmi el-Tevârîh**, Yay. Behmen Kerimî, Tahran. c.I.
- Simon de Saint Quentin (1965), **Histories des Tatares**, Yay. J. Richard, Paris.
- Sümer, Faruk (1962), "Ağaçeriler", **Belleten**, S.103, c. XXVI, s. 521-528.
- (1999) **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı -Destanları**, İstanbul.
- (1969) "Anadolu'da Moğollar", **SAD**, Ankara. c.I, s.1-147.
- Turan, Osman (1983), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul.
- Witteck, Paul (1944), **Menteşe Beyliği**, Trk. trc. O. Ş. GÖKYAY, Ankara.
- Yınanç, M. Halil (1341), " Maraş Emîrleri" **TOEM**, XV/8.
- Yörükân, Yusuf Ziya (1998), **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar**, Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan YÖRÜKÂN, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- Yünîni, Kutbeddin Musâ b. Muhammed (1955), **Zeylû Mir'ât el-zamân**, Dairetü'l-Maarifü'l-Osmaniyye, Haydarabad, c. I-III.

Türkmen isyanlarının başladığı ve yayıldığı bölgeler yaklaşık olarak çizilmiştir. Zeminde kullanılan harita için bkz. Dağtekin, Hüseyin (2000), **Genel Tarih Atlası**, İstanbul, s.42.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmalarını ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Dergi Yılda iki kez yayımlanır.
2. Dergiye gönderilecek makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalelerin 2500 kelimedenden az, 5000 kelimedenden fazla olmaması (derginin sayfa düzenine göre yaklaşık 6–10 Sayfa aralığında olması), incelemeye alınmasının ön koşuludur.
3. Türkçe ve İngilizce özetler çalışmanın başında yer alacak ve madde 4’te belirtilen marjlar doğrultusunda **tek sütun** ve 10 punto olarak yazılacaktır. Türkçe ve İngilizce başlıklar sayfa ortasında yer almalı, ilk harfler büyük olacak şekilde küçük harflerle ve koyu yazılmalıdır. Yazarların isimleri küçük, soyadları büyük harflerle ve koyu yazılmalı, unvan ve kurumları, ilk harfleri büyük olacak şekilde küçük harflerle ve açık olarak isimlerin altına yazılmalıdır. Bütün ana bölüm başlıkları büyük; alt bölüm başlıkları ilk harfler büyük olacak şekilde koyu; ikincil alt başlıklar ilk harfler büyük olacak şekilde koyu-italik olarak yazılmalıdır. Bölüm ve alt bölüm başlıklarına numara konulmamalıdır.
4. Eser, Times New Roman karakterinde, makale başlığı İlk harfler büyük 12 punto ve koyu; metin ve alt başlıklar 10 punto ve 1 satır aralığı ile yazılmalıdır. Başlıklar ve paragraf başı metinden 0,5 cm içeriden başlamalıdır. Yazılım marjları A4 boyutundaki kağıda, üstten 3,5 cm, soldan 2,5 cm diğer kenarlardan 2 cm, üst bilgi için 2,5 cm ve alt bilgi için 0,0 cm boşluk bırakılacak şekilde **çift sütunlu** (sütun genişliği 8,0 cm ve sütun arası boşluk 0.5 cm) olmalıdır.

Sayfa Yapısı

Kenar Boşlukları Kağıt Düzen

Kenar Boşlukları

Üst: 3,5 cm Alt: 2 cm

Sgl: 2,5 cm Sağ: 2 cm

Cilt payı: 0 cm Cilt payı yeri: Sol

Yönlendirme

Dikey Yatay

Sayfalar

Birden fazla sayfa: Normal

Önizleme

Uygulama yeri: Seçili bölümlere

Varsayılan... Tamam İptal

Sütunlar

Önceden Belirlenimler

Bir İki Üç Sol Sağ

Sütun sayısı: 2

Araya çizgi koy

Genişlik ve aralık

Sütun: Genişlik: Aralık:

1: 8 cm 8 cm 0,5 cm

2: 8 cm

Eşit sütun genişliği

Uygulama yeri: Seçili metne

Yeni sütuna başla

Tamam İptal

5. Metin içindeki göndermeler, ayrıca içinde (yazarın/yazarların soyadı, kaynağın basım yılı: ilgili sayfa numarası sırasını izleyerek) verilmeli ve yararlanılan kaynakları eksiksiz ve tam künyesiyle içeren Kaynakça listesi, metin sonunda gösterilmelidir.
6. Niteliğine göre, kaynağın metin içindeki yollamalarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri aşağıda örneklenmiştir:
 - a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içinde: (Öktem, 1999: 71)

Kaynakçada: Öktem, Niyazi (1999), **Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları**, Der Yayınları, İstanbul.

Metin içinde: (Van de Walle, 1999: 25)

Kaynakçada: Van de Walle, Nicolas (1999), “Economic Reform in a Democratizing Africa”, **Comparative Politics**, Vol. 32, No: 1, October, ss. 21-41.
 - b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içinde: (Weiss ve Hobson, 1995: 12)

Kaynakçada: Weiss, Linda ve Hobson, John M. (1995), **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**, (Çev. Kıvanç Dündar), Dost Kitabevi, Ankara.

Hall, Stuart ve Held, David (1995), "Yurttaşlar ve Yurttaşlık", **Yeni Zamanlar 1990'larda Politikamız**

Değişen Cephesi, (Der. Hall, Stuart – Jacques, Martin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss.47-68.

c) İkiiden çok yazarlı kitaplar ve makaleler

Metin içinde: (Miller vd., 1994: 131)

Kaynakçada: Miller, David - Coleman, Janet – Connolly, William – Ryon, Alan (1994), **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, (Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıracı), Ümit Yayınları, Ankara.

Makaleler için de aynı sistematik izlenecektir.

d) Derleme yayınlar:

Metin içinde: (Çitci, 1998: xii)

Kaynakçada: Çitci, Oya (Der.) (1998), **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, TODAİE, Ankara.

e) Yazarsız/ko lektif yayınlar:

Metin içinde: (TODAİE, 1991: 101)

Kaynakçada: TODAİE (1991), **Kamu Yönetimi Araştırması–Genel Rapor**, TODAİE, Ankara.

f) İkincil kaynaktan yapılan alıntılar:

Metin içinde: (Erer, 1963: 219)

Kaynakçada: Erer, Tekin (1963), On Yıllık Mücadelesi, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul'dan aktaran

Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, AÜ SBF Yayın No: 294, Ankara 1970, s. 102.

g) Elektronik ortamdan yapılan yollamalar:

i) Alıntı bir yazarın eserinden yapılmış ise, metin içindeki yollamalar yazılı kaynaklardaki yöntemle yapılmalı; kaynakçada ise, yazar/yazarların soyadı, adı, yayın ya da gözden geçirilme tarihi, belgenin tam adı, açılı parantez içinde eksiksiz http ya da ftp adresi ile belgeye ulaşma tarihi, aşağıdaki örneğine uygun olarak verilmelidir.

Metin içinde: (Hiro, 1998)

Kaynakçada: Hiro, Philip (1988) “Politics Lebanon: Lebanonese Voting Again”, IPS World News, <http://www.oneworld.org/ips2> (10.02.2000).

ii) Alıntı doğrudan bir siteden yapılmış ise, metin içinde sitenin genel adresi, kaynakçada alt adresleri de kapsayan genel bağlantı adresi, bağlantı tarihi ile birlikte verilmelidir.

Metin içinde: (todaie.gov.tr,1999)

Kaynakçada: <http://www.todaie.gov.tr/inshak/konferans.html> (10.11.1999).

h) Göndermeler dışındaki açıklamalar dipnot olarak ilgili sayfa altında belirtilmelidir.

7. Bilgisayar ortamında yazılmış makalelerin üç nüsha bilgisayar çıktısı, Microsoft Office 2000 şartlarında kopyalanmış ve dosya adı belirtilmiş bir disket ile birlikte gönderilmelidir. Makalenin yaklaşık 100'er sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özeti, yine İngilizce ve Türkçe olarak, dahil edileceği disiplin ya da alan ile işlediği konuyu doğrudan gösterecek en çok beş anahtar sözcük metne eklenmelidir.

8. Eserde yer alacak her türlü şekil, grafik, harita ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanmalıdır.

9. Yazarlar, kısa mesleki özgeçmişlerini, iletişim adreslerini ve telefon/faks numaraları ile varsa e-posta adreslerini bildirmelidirler. Özgeçmiş bilgileri, yazarın kurum adresini, akademik ve/veya yönetsel unvanını, çalışma alanlarını içermeli ve yaklaşık 30-40 kelimedenden oluşmalıdır.

10. Yayınlanan eserlerin sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Yayınlanan veya yayınlanmayan eserler iade edilmez.

11. Dergiye gönderilen makaleler Yayın Kurulunca ön incelemeden geçirilmekte ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da geri çevrilmesine karar verilmekte ve bu karar yazara bildirilmektedir. Basımı uygun bulunan makalelerin, derginin hangi sayısında yayımlanacağına Yayın Kurulu karar vermektedir. Yazar, bu karar konusunda da bilgilendirilmektedir.

12. Yazarlar Garanti Bankası K.Maraş Şubesi 118 6299841 nolu KSÜ Vakfı hesabına **Sosyal Bilimler Dergisi** açıklamasıyla KSÜ Personeli için 15 YTL; Üniversite dışı başvurular için 30 YTL yatırarak banka dekontunu eserlerine eklemiş olarak başvuru yapmalıdır.

ÖNEMLİ NOT: Yukarıdaki yazım kurallarına uymayan öneriler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

KSÜ SBD Yayın Komisyonu Başkanlığı
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Avşar Kampusu-Kahramanmaraş
ksusbd@ksu.edu.tr